

Sisteminis požiūris į lietuvių kalbos inceptyvines konstrukcijas su bendratimi

Rolandas Mikulskas

Lietuvių kalbos institutas
El. paštas: rolandas.mikulskas@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje pateikiama lietuvių kalbos inceptyvumo rodiklių sisteminė apžvalga. Aptariamų inceptyvumo rodiklių inventorių sudaro veiksmažodžiai: *pradėjo, ėmė; puolė, šoko, metėsi; suskato, suskubo, sukruto, subruzdavo, sujudo; prapliupo, pratrūko, pasiuto, pašėlo; leidosi, pasileido; griebėsi (/ griebė), kibo* (ap-
tarimui ir kvantitatyvinei analizei *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau – tekstyno) duomenų pagrindu pasirinktos naratyviniuose kontekstuose labiausiai reprezentatyvios preterito trečiojo asmens formos). Visi šie veiksmažodžiai, sudarydami konstrukcijas su bendratimi, žymi tos bendraties reiškiamų įvykių pradžią. Tradiciškai lietuvių leksikografijoje su dauguma išvardytų veiksmažodžių elgiamasi nenuosekliai: jeigu kartais ir apibrėžiama jų gramatinė funkcija, tai vis vien iliustraciniuose pavyzdžiuose jų konstrukcijos su bendratimi dažniausiai suplakamos su jų kilmės (pavyzdžiui, slinkties) konstrukcijomis. Akivaizdu, kad išvardytieji veiksmažodžiai yra nevienodu mastu sugramatėję inceptyvumo rodiklio konstrukcijose su bendratimi funkcijai. Be jokios abejonės, čia veiksmažodžiai *pradėjo* ir *ėmė* yra prototipiniai lietuvių kalbos inceptyvumo rodikliai. Kiti veiksmažodžiai, kalbamose konstrukcijose eidami inceptyvumo rodiklio pareigas, savo semantikoje daugiau ar mažiau dar išlaiko kilmės konstrukcijose turėtų reikšmių pėdsakus, kurie didžia dalimi lemia jų galimų prisijungti bendraties komplementų leksinių tipų asortimentą ir, atitinkamai, jų vedamų inceptyvinių konstrukcijų designacijos nišas. Kilmės konstrukcijose turėtos (kartais – vėliau įgytos) reikšmės atžvilgiu inceptyvumo rodiklius galima suskirstyti į mažesnes semantines grupes, siejamas ir jų vedamų inceptyvinių konstrukcijų designacijos bendrumų. Bet ir skirtingų semantinių grupių nariai gali turėti bendrą designacijos požymių: taip vieni inceptyvumo rodikliai, kaip antai *puolė* ir *šoko, suskato* ir *sujudo, leidosi* ir *pasileido, griebėsi* ir *kibo*, žymi kryptingai padedamų įvykių pradžią (jų vedamos inceptyvinės konstrukcijos turi agentyvius ir / ar intencionalius subjektyvius referentus), kiti, kaip antai *prapliupo, pratrūko, pasiuto* bei *pašėlo* žymi spontaniškų, nekontroliuojamų įvykių pradžią, dar kiti, kaip antai *pradėjo* ir *ėmė*, yra šiuo atžvilgiu indiferentiški. Kitaip tariant, visi šie veiksmažodžiai ir jų vedamos bendraties konstrukcijos į vieną inceptyvumo raiškos kategoriją yra siejami giminės panašumų principu (Wittgenstein 1958). Yra empirinio pagrindo teigti, kad šios kategorijos narius, be tapačios konstrukcijos formos, vienija ir tapati scheminė reikšmė, kurią geriausiai instancijuoja kategorijos prototipų *pradėjo* ir *ėmė* vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi.

Aptarus inceptyvumo rodiklių ir jų vedamų bendraties konstrukcijų aprašo teorines prielaidas, kaip antai konstrukcijų gramatikos prieigos taikymas aprašui, inceptyvumo rodiklių vieta greta kitų fazinių reikšmių rodiklių, šių rodiklių bendraties komplementų aspektas (jų imperfektyvumas vs. perfektyvumas ir kt.), toliau straipsnyje nuosekliai, pagal semantines grupes, aptariama sąrašė išvardytų inceptyvumo rodiklių semantinė distribucija, t. y. galimi turėti bendraties komplementų leksiniai tipai, jų plėtra. Čia pat apžvelgiamos ir šių rodiklių ištakos (kilmės konstrukcijos) bei aptariami galimi jų gramatėjimo takai. Tiek inceptyvumo rodiklių semantinei distribucijai, tiek ir jų gramatėjimo procesams nušviesti naudojami tekstyno (daugiausia grožinės literatūros registro, bet, prirėkus, pasižiūrėta ir į publicistikos registrą) duomenys, pirminių reikšmių apžval-

Received: 23/01/2023. Accepted: 05/09/2023

Copyright © 2023 Rolandas Mikulskas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

gai pasitelktas ir akademinis *Lietuvių kalbos žodynas*. Atidesnis žvilgsnis į kai kurių kalbamų veiksmažodžių bendrąsias komplementų leksinių tipų plėtrą parodė, kad jų, kaip inceptyvumo rodiklių, raidoje nemenką vaidmenį yra suvaidinusi SUBJEKTIKACIJA (Langacker 2000, 297–315) – šios kognityvinės operacijos vaidmuo yra akivaizdus slinkties veiksmažodžius *puolė* ir *šoko* pritaikant bendrąsias reiškiamų įvykių inceptyvumo designacijai, kiek kitaip subjektifikacija yra pakreipusi inceptyvumo rodiklių *pasiuto* bei *pašėlo* semantinę raidą. Inceptyvumo rodiklių *prapliupo* ir *pratrūko* raidoje svarbų vaidmenį yra suvaidinusi konceptualioji metafora ar metonimija. Galiausiai straipsnyje, remiantis teksto duomenų kvantitatyvine analize, daromos išvados apie aptariamų inceptyvumo rodiklių paplitimą kalboje, nustatomi dominuojantys nariai (prototipai) minėtų semantinių grupių viduje. Ne visi tekстыne randamų to paties veiksmažodžio vedamų inceptyvinų konstrukcijų pavyzdžiai reprezentuoja vienodą sugramatėjimo laipsnį, kai kurios tokios konstrukcijos, nesant tinkamo konteksto, dar gali būti interpretuojamos ir kaip kilmės konstrukcijos, tačiau visi tokie „pusiau sugramatėję“ atvejai, pasitelkus IŠNYRANČIOS GRAMATIKOS (*emergent grammar*; Hopper 2011, 26–29) perspektyvą, atliekant kvantitatyvinę analizę buvo traktuoti kaip visavertės atitinkamų konstrukcijų instancijacijos.

Į straipsnyje pateikiamą inceptyvumo rodiklių sisteminį aprašą galima žiūrėti ir kaip į platesnės fazinių rodiklių gramatikos fragmentą, kuris ateityje galėtų tapti pasipirtimi lietuvių kalbos gramatikų rašytojams bei žodynų sudarytojams.

Raktiniai žodžiai: bendrąsias komplementas, inceptyvinė konstrukcija, inceptyvumo rodiklis, konceptualioji metafora / metonimija, slinkties veiksmažodis, veiksmo ir atoveiksmio situacija.

A Systemic Approach to Inceptive Constructions in Lithuanian

Abstract. The article deals with inceptive constructions in Lithuanian in a systemic way. In the article a thorough overview of eighteen Lithuanian verbs taking infinitives as their complements is given. They are (given in the preterital form): *pradėjo*, *ėmė* ('started'; 'began'); *puolė*, *šoko*, *metėsi* (orig. 'rushed at, to'; 'jumped forward'); *suskato*, *suskubo*, *sukruto*, *subruzdo*, *sujudo* (orig. 'stirred'; 'moved'; 'bustled up'); *prapliupo*, *pratrūko* (orig. 'burst'; 'broke open'; 'gushed'; 'spouted'), *pasiuto* and (synonymous with it) *pašėlo* (orig. 'went mad'; 'got furious'); *leidosi*, *pasileido* (orig. 'let, allowed, permitted oneself'); *griebėsi* (/ *griebė*), *kibo* (orig. 'grasp'; 'get hold of'). When used in a construction with the infinitive, these verbs serve the grammatical function of inceptive markers designating the beginning (or start) of an infinitival event. They thus belong to the family of so-called phasal verbs, and the constructions they underlie are phasal constructions. They are, however, scarcely recognized as such (maybe except for the *pradėjo* and *ėmė* constructions with infinitive) in traditional Lithuanian lexicography. A construction grammar approach to the phenomenon of the phasal complementation allows us to treat the inceptive constructions under discussion uniformly, as members of the same grammatical category, and the verbs mentioned above, when serving as inceptive markers of the infinitival event, can reasonably go under separate senses in dictionary entries, especially in the cases when the inceptive constructions these verbs underlie are well entrenched in language usage.

As inceptive markers, the verbs listed above are in different stages of grammaticalization. As can be seen from their original meanings, these inceptive markers were grammaticalized from various lexical sources (resp. source constructions). Many of them still preserve, to a different extent, a vestige of the previous meanings they had in the source constructions. For instance, the inceptive markers *puolė*, *šoko*, *metėsi*, *leidosi*, *pasileido* are, in some syntactic contexts, still reminiscent of motion verbs. Accordingly, the range of lexical types of infinitival complements such a "semi-grammaticalized" inceptive marker selects for is to some degree determined by its inherited semantics (*backward pull*; Traugott 2008, 34). Or, to put it in other words, the inceptive constructions headed by such verbs form their own specific designation zones, or niches (they can overlap more or less, according to the semantic similarity of the head verbs). It goes without discussion that the main inceptive markers in Lithuania are the verbs *pradėjo* and *ėmė*: they are the most desemantized lexemes in the list and can have the widest range of lexical types of infinitives as their complements. Both of these verbs can designate the beginning of not only voluntary but involuntary infinitival events as well. The remaining verbs in the list mostly presuppose agentive, intentional referents as their subjects. Exceptions here are the verbs *prapliupo*, *pratrūko* and *pasiuto*, *pašėlo* which designate the beginning of spontaneous, uncontrolled events. Except for *pradėjo* and *ėmė*, which are indifferent in this respect, other inceptive markers in the list designate the beginning of intensive, energetic infinitival events.

According to their inherited semantics (or the semantics developed in the course of grammaticalization) all

inceptive markers in the list can be divided into minor groups. The members of these groups, with respect to infinitival complementation (resp. designation tendencies) share with each other one or another common feature. From a cognitive linguistics perspective all these head verbs can be seen as members of the same grammatical category (that of the inceptive markers) interconnected with each other in a network according to the principle of Ludwig Wittgenstein's (1958) family resemblances. The fact that in some neutral contexts these verbs can, in their inceptive function, be used interchangeably, gives us empirical grounds to state that the corresponding inceptive constructions share the same schematic meaning. This fact, following William Croft's (2001, 18) conventions, can formally be represented as a form-meaning pairing: [[HeadV CompV_{INF}] [PROCESS INCEPTION]]. Of course, the schematic meaning of the category of inceptive constructions is best instantiated by its prototypical members headed by the verbs *pradėjo* and *ėmė*. These verbs, correspondingly, take the highest position on the prototypicality scale of the inceptive markers.

As the semantic analysis of the data in the samples compiled from the Corpus of Modern Lithuanian shows, even the inceptive constructions headed by the same verb represent different stages of grammaticalization. For example, even some constructions of the verb *puolė* with infinitive (as a quantitative analysis of the Corpus data shows, this inceptive marker takes third place on the prototypicality scale, just after the verbs *pradėjo* and *ėmė*) may be, without sufficient context, ambiguous between intentional and inceptive readings, the former being inherited from the source construction. The probability of the intentional reading is higher when the verb (which happens rarely) selects for the perfective infinitive, but in some cases such a reading is still an option in the default cases of the construction when the verb selects for the imperfective infinitive. From the *emergent grammar* (Hopper 2011, 26–29) perspective, adopted in the article, all such “semi-grammaticalized” cases in the samples can reasonably be seen as instantiations of the category of inceptive constructions along with its more grammaticalized instances.

In overviewing in detail the semantic distribution of the inceptive markers in the list, each within the group of its closest semantic allies, an attempt was made to establish their source constructions and to trace their potential paths of grammaticalization. For instance, the verbs *puolė* and *šoko* are originally typical motion predicates designating rushing at, to or jumping forward (from the rest position) of the subject referent. Correspondingly, the source constructions of the inceptive constructions headed by these verbs are motion constructions and, importantly, their structural extension with infinitive gives rise to purpose constructions, where the added infinitive expresses the purpose of the motion. The latter could easily be reanalyzed into the corresponding inceptive constructions. Naturally, the verbs *puolė* and *šoko* first of all develop their inceptive marker function in the construction with infinitives designating quick and energetic movement, such as running, pursuing, or chasing. The next stop on the path of grammaticalization of the inceptive constructions these verbs underlie is when their infinitival complements designate events that imply motion (for example, *puolė ieškoti (ko nors)* ‘started (lit. rushed) to search (for somebody or something)’) or just presuppose it. In the latter case, in the frame of the infinitive, a motion of the subject referent towards the place where she starts (or intends to start) the infinitival event is presupposed (for example, *Jis puolė (ką) mušti* ‘He started (lit. rushed) to beat (somebody)’). In all these cases the inherited motion component in the semantics of the head verbs of the inceptive constructions is supported by the very semantics of its infinitives, it is more or less present. In the routine of usage, though, this presupposed motion of the subject referent towards the destination can easily be conceived subjectively by the speaker (/ hearer) (when she covers the distance only in her mind). Through this cognitive mechanism, called *subjectification* by Ronald Langacker (2000, 297–315), the motion component in the semantics of the head verbs is backgrounded and, respectively, their grammatical function (that of the inceptive markers) is foregrounded. Thus, in the constructions of this kind their head verbs, originating as the motion predicates, are prepared to take as their infinitival complements lexical types that have nothing to do with the concept of motion. For instance, they can designate the beginning of the verbal event, as in *Ji puolė jo klausinėti* ‘She started to interrogate him’. Such instances represent the last stage of the grammaticalization of the inceptive markers under discussion. As it is revealed in the article, subjectification took part in the processes of grammaticalization of some other Lithuanian inceptive marker as well. In this respect other cognitive devices, such as conceptual metaphor or / and metonymy, are also worth mentioning. For instance, they played a significant role in the adaptation of the verbs *prapliupo* and *pratrūko*, originally designating phenomena of the physical world, to designate outburst of some emotion, such as joy (for example, *Ji prapliupo juoktis* ‘She began (lit. burst) to laugh / laughing’), sadness (for example, *Ji pratrūko verkti* ‘She began (lit. burst) to cry / crying’) or anger (for example, *Jis prapliupo keiktis* ‘He began (lit. burst) to swear / swearing’).

In the article the judgments about the entrenchment of the Lithuanian inceptive markers in the language usage were substantiated by quantitative analysis of the data extracted from the Corpus of Modern Lithuanian (one may reasonably assume that the entrenchment of such functional words is indicative of their grammaticalization). These judgments, as was mentioned above, are of importance for lexicographical practice. The samples for the quantitative analysis were mainly compiled from the fiction register of the Corpus that is in many respects reminiscent of the spoken language. In some cases, though, the relevant data from the mass media register of the Corpus were added. For these samples only inceptive constructions with preterital forms of their head verbs were picked out from the register (or registers), as they are assumed to be the most representative of the narrative contexts characteristic of the Corpus. The judgments on the entrenchment of the inceptive markers were mainly based on the number of hits of the constructions they underlie in the register. Additionally, in some cases the productivity indexes for the corresponding construction types were calculated. The productivity index consists of the number of hapaxes (lexical types of infinitival complements that occur only once in the sample) divided by the total number of those lexical types here — it characterizes the extensibility of the construction type. Thus understood, the productivity of the construction type is expected to correlate with the entrenchment of its head verb in language usage. Because of the lack of the data in the Corpus, though, in most cases (except for the inceptive constructions headed by the verbs *pradėjo*, *ėmė* and *puolė*) one cannot compile reliable samples from the same and a sufficient number (for example, 100) of running lines featuring the construction types under discussion, so as to get productivity indexes for these construction types that might have comparability value. So, in the judgments on the entrenchment of the inceptive markers the productivity indexes for the corresponding construction types played only a subsidiary role in most cases.

Keywords: conceptual metaphor / metonymy, force–dynamic situation, inceptive construction, inceptive marker, infinitival complement, motion verb.

1. Įžanga

Dėl veiksmožodžių *pradėti* ir *imti*, kaip įvykio¹ pradžios rodiklių, gramatinės paskirties neturėtų kilti abejonių: su bendraties komplementais šie veiksmožodžiai (dažniausiai finitinės (asmenuojamosios) jų formos) sudaro konstrukcijas, nurodančias į pradinę, arba inceptyvinę, veiksmožodinio proceso, reiškiamo bendratimi, fazę. Todėl literatūroje šie ir panašūs veiksmožodžiai dažnai vadinami *faziniais* ir jų sudaromos konstrukcijos su bendratimi — *fazinėmis konstrukcijomis*. Tarp jų minėtinos ne tik į bendraties komplemento žymimo įvykio (toliau tiesiog — bendraties įvykio) pradžią, bet ir į to įvykio pabaigą nurodančios konstrukcijos, kurios, priklausomai nuo konstrukcijos pagrindinio veiksmožodžio (prado) pasirinkimo ir bendraties komplemento akcionaliės klasės bei aspektinės vertės, gali turėti terminatyvinę (*liovėsi bėgti, dirbti, drybsoti...; nustojo bijoti, rašyti, dejuoti ...*) ar kompletyvinę (*baigė (per)skaityti knygg, (pa)rašyti laišką...*) reikšmes. Šiame straipsnyje į pradinę veiksmožodinio proceso, arba įvykio,

¹ Šiame straipsnyje *įvykis*, sekant Williamu Croftu (2012, 34), vartojamas kaip visų Zeno Vendlerio (1967) išskirtų akcionaliųjų predikatų tipų — būsenų (*states*), veiklų (*activities*), vyksmų (*accomplishments*) ir atsitikimų (*achievements*) — designacijų bendras (superordinarinis) terminas. Kiti autoriai, bendrai nurodydami į sakinio veiksmožodžio (predikato) designaciją, panašiai vartoja terminą *situacija* (plg. Plungian 2011, 140–188). Lietuvių gramatinėje tradicijoje tam reikalui vartojamas *veiksmo* terminas (plg. DLKG 1997, 282: „veiksmožodis yra savarankiška kalbos dalis, reiškianti veiksmą arba būseną...“), tačiau šis terminas labiau tinka bendrai kalbant apie veiksmožodinių leksemų, imant jas atskirai nuo vartojimo sakinyje, reikšmę. Sakinio veiksmožodžio designacijai *įvykio* terminas yra patogus tuo, kad jis, skirtingai negu *veiksmas*, leidžia kalbėti apie įvykio struktūrą (jo dalyvius, jų tarpusavio sąveiką, laikinės raidos fazes bei tos raidos pobūdį (aspektą)).

fazę nurodančias konstrukcijas (*pradėjo dirbti, kalbėti, verkti ...; ėmė rėkti, ginčytis, skaityti ...*) vadiname inceptyvinėmis konstrukcijomis — jos čia yra pagrindinis tyrimo objektas. Kitų fazinių reikšmių (kontinuatyvo, kompletyvo) konstrukcijos minimos tik platesniame fazinių reikšmių kontekste.

Tradiciniuose lietuvių kalbos gramatikos aprašuose fazinės reikšmės veiksmažodžiai trumpai minimi aptariant bendraties formų vartoseną. Akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* (LKG 1971, 401) tenurodoma, kad „bendratis sudaro glaudžius junginius su veiksmažodžiais, kurie žymi „veiksmo pradžią, trukmę ar pabaigą (*pradėti, baigti, liautis, nesiliauti*)““. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 1997, 508 – 509) rašoma panašiai, kad „labai glaudžius junginius su bendratimi (kartais — būt. kartinio laiko veik. dalyviais) sudaro nepilnareikšmiai veiksmažodžiai, žymintys „veiksmo pradžią: *pradėjo megzti, ėmė verkti, puolė / šoko muštis, prakiuro lyti, pasileido bėgti*; veiksmo trukmę ir pabaigą: *liko stovėti, įniko skaityti, liovėsi / baigė gerti (gėręs), nutilo / nuščiuvo šūkauti (šūkavęs)*“. Matome, kad pastarojoje gramatikoje, palyginti su akademinė, fazinės reikšmės veiksmažodžių sąrašas yra gerokai išplėstas. Kai kurie šių veiksmažodžių, kaip antai *imti, pulti, šokti, pasileisti*, yra įtraukti į šiame straipsnyje aptariamų inceptyvumo rodiklių inventorių. Abiejuose gramatikos aprašuose minima „glaudaus junginio“ (nors ir iš skirtingų perspektyvų sudaromo) sąvoką galėtume laikyti tam tikra idėja, perteikiamos sąvoka „gramatinė konstrukcija“, užuomina — pastaroji sąvoka yra pagrindinis tiriamąjį objektą — inceptyvines konstrukcijas — šiame straipsnyje apibūdinantis teorinis konstruktas. Panašiai, kai *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* kalbama apie „nepilnareikšmių“ veiksmažodžių su bendratimi sudaromus glaudžius junginius, netiesiogiai kalbama apie komplementacijos santykiu grindžiamą jų vidinę sandarą, arba sintaksę. Šiame straipsnyje panašiai laikomasi nuostatos, kad tiriamose konstrukcijose inceptyvumo rodiklio funkciją atliekanti („nepilnareikšmių“) veiksmažodį ir bendratį sieja *prado* ir jo *komplemento*, arba trumpai — *komplementacijos*, sintaksinis ryšys.

Inceptyvinių konstrukcijų, kurias sudaro įvykio pradžios rodiklio funkciją atliekantis prado veiksmažodis (inceptyvumo rodiklis) ir jį komplementuojanti bendratis lietuvių kalboje yra gerokai daugiau, negu išvardyta *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje*. Inceptyvumo rodiklių inventorius aptiriamas toliau (3 sk.), čia tik paminėsiu keletą būdingų pavyzdžių su rečiau lietuvių kalbos gramatikose minimais minėtos funkcijos veiksmažodžiais. Pavyzdžiai imti iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau — DLKT), inceptyvumo rodikliai juose yra paryškinti:

- (1) *Žmogus, visą laiką taip šauniai tylėjęs, staiga puolė žavėtis kažkokiu žalvariniu stuobriu, vienoje rankoje laikančiu Smuiką, kitoje — Knygą, o ant galvos — Paukštį.* DLKT
- (2) *Nelyginant liaudis po ilgai engusio tirono mirties, visi lig vieno mano bendraklasiai šoko linksniuoti jo juodus darbelius.* DLKT
- (3) *Dar po akimirkos, apimta siaubo, ji metėsi bėgti į kitą šventyklos pusę, Lengdono link.* DLKT

- (4) *Ir jis jau vėl nutvėrė savo plaktukėlį, užsiropšė kito suakmenėjusio drakono uodega viršun ir **pasileido** daužyti, tarsi jam už nugaros šnopusų jo senasis ponas.* DLKT
- (5) *Čia paskelbus, kad mes atvykome iš Lietuvos, visi **kibo** klausti, kaip dabar ten žmonių gyvenimas. Toks didelis susidomėjimas Lietuva!* DLKT
- (6) *Taukštelėjo šaukštai, ir visi **prapliupo** kalbėti dar pilna burna.* DLKT
- (7) *Ir Stasys Šeputis neišlaikė — **pratrūko** garsiai juoktis.* DLKT
- (8) *Kovo mėnesį ir mūsų mokykla **subruzd** ruoštis šventėms išvykai į Norilską. Mokytojos, o ypač atkakliosios pionierių vadovės, muštravo vaikus.* DLKT
- (9) *Karo pabėgėlių stovyklose buvę Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėjai apie Lietuvos žmonių naikinimą **suskato** pranešti pasaulio visuomenei, prašyti jos pagalbos.* DLKT

Nesunku matyti, kad šiuose pavyzdžiuose paryškinti veiksmažodžiai vienaip ar kitaip nurodo į juos komplementuojančių bendračių įvykių pradžią, taigi atlieka inceptyvumo rodiklio konstrukcijose funkciją. Palyginti su labiausiai desemantizuotais ir kalbamą gramatinę fazinio rodiklio funkciją optimaliai prisitaikiusiais atlikti veiksmažodžiais *pradėti* (*pradėjo*) ir *imti* (*ėmė*), šie veiksmažodžiai savo reikšmėje yra daugiau ar mažiau išlaikę semantinę savosios kilmės konstrukcijos pėdsaką. Šis pėdsakas bent iš dalies lemia prado veiksmažodžio pasirenkamų bendraties komplementų leksinių tipų pobūdį (jo distribuciją). Antai šiuo atžvilgiu veiksmažodžių *puolė*, *šoko*, *metėsi* vedamas inceptyvines konstrukcijas semantiškai ir struktūriškai pamatuoja atitinkamos slinkties konstrukcijos, tad tokios inceptyvinės konstrukcijos žymi staigiai pradėdamą bendraties įvykį sakiniuose, kurių subjektinis referentas esti agentyvus, dažnai ir intencionalus (kryptingai veikiantis), individas. Panašiai veiksmažodžių *subruzd*, *suskato* (*sujudo*, *sukruto*) vedamų konstrukcijų numatomi subjektiniai referantai yra agentyvūs ir intencionalūs bendraties įvykio iniciatoriai. O inceptyvinių konstrukcijų su pradais *prapliupo*, *pratrūko*, (*pasiuto*, *pašėlo*) subjektiniai referantai, atvirkščiai, nekontroliuoja savo pradėdamų įvykių. Inceptyvinių konstrukcijų su pradais *pasileido* ir *leidosi* pavaldėtosios reikšmės pėdsako esmę sudaro vidinio barjero, pradedant bendraties įvykį, pašalinimas (kitai — savikontrolės atpalaidavimas), subjektiniam referentui leidžiant sau inicijuoti įvykį, kurį iki tol linko ar geidė pradėti, bet dėl vidinių priežasčių tą daryti susilaikė.

Inceptyvinėse konstrukcijose atliekama tiriamųjų veiksmažodžių gramatinė funkcija yra geras pagrindas atitinkamuose žodynų straipsniuose skirti jiems atskirą reikšmės numerį. Lietuvių kalbos žodynuose kartais taip intuityviai ir pasielgiama, tačiau iš toliau pateikiamų iliustracinių pavyzdžių matyti, kad jų rengėjai ir redaktoriai neturi jokio supratimo, kas yra gramatinė konstrukcija. Pavyzdžiui, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DLKŽ) straipsnyje **pulti** apibrėžiama antroji reikšmė ‘staiga imti ką daryti (bėgti, dirbti ir kt.)’ visai tiktų šio veiksmažodžio konstrukcijose su bendratimi atliekamai inceptyvumo rodiklio funkcijai nusakyti, tačiau iš toliau pateikiamų pavyzdžių tik vienas (*Puolė daržų ravėti*) šią gramatinę funkciją iliustruoja, kiti pavyzdžiai (*Ji puolė prie durų; Puolė pro vartus; Puola šen, puola ten — niekur nėra*) iliustruoja šio veiks-

mažodžio pirminę slinkties reikšmę. Panašiai suveltai šiame žodyne pateikiami ir kiti inceptyvinės funkcijos veiksmažodžiai — šiuo atžvilgiu padėtis nėra nepagerėjusi nuo ankstesnių jo leidimų. Kiek geresnė šiuo atžvilgiu padėtis yra akademiniam *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau — LKŽ), bet ir čia po įvykio pradžią apibrėžiančios reikšmės neretai pateikiami iliustraciniai pavyzdžiai, atstovaujantys kitoms, ne inceptyvinėms, gramatinėms konstrukcijoms. Antai šiame žodyne veiksmažodžio **pulti** dvidešimtoji reikšmė ‘smarkiai, greitai imtis ką daryti’ iliustruojama ne tik jo konstrukcijomis su bendratimi (plg.: *Po nedėlios ir mes pulsma rugių pjaut.* LKŽe (Vžns); *Tas vyras puolė traukt iš šulinio aną, i abudu užduso.* LKŽe (Grdž); *Jis iš pirmo puolė pirt tos žemės, bet paskui apsėdo.* LKŽe (Alv)), bet ir slinkties konstrukcijomis (plg.: *Iš penkių pirštų — lėkė, puolė — mūrą pasistatė, mašinėlę nusipirko.* LKŽe (Mžš); *Prie darbo labai ūmus, puola kaip į ugnį.* LKŽe (Jnš). Kai kurie šiame žodyno straipsnyje pateikiami iliustraciniai pavyzdžiai dėl turimo lokatyvinio elemento (reiškiamo prielinksnine konstrukcija) formaliai tebėra slinkties konstrukcijos, nors reikšmės požiūriu jas ir galėtume laikyti atskiro tipo inceptyvinėmis konstrukcijomis, kuriose pradedamą įvykį įvardija ne bendratis, o atitinkamas daiktavardis (plg.: *Vaikinas labai darbštus, į kiekvieną darbą puolasi.* LKŽe (Mrj); *Ka mes papratę iš ryto tuoj pult pri valgio.* LKŽe (Rd)). Kai kuriuose tokiuose sakiniuose vartojama tikslo bendratis, bet sintaksiškai jie tebėra slinkties konstrukcijos (plg.: *Anies jam puolo kojose bučiuotie, kad nemušt.* LKŽe (Švnč); *Liuob puls ant krėslo, ant kubilaičio mitingas sakyti.* LKŽe (Šts)). Taigi galima sugalvoti gudrų žodžio reikšmės apibrėžimą, aprėpiantį įvairius iliustracinius pavyzdžius, bet toks apibrėžimas yra menkos euristinės vertės, jeigu jisai yra nepa-remiamas kalbos gramatinės struktūros faktais. Leksikografinėi praktikai būtų pravartu veiksmažodžius, atliekančius inceptyvumo rodiklio funkciją konstrukcijose su bendratimi, išrikiuoti pagal jų paplitimą / produktyvumą kalboje (nereikia nė sakyti, kad šios charakteristikos koreliuoja su kalbamų veiksmažodžių pasirengimu kalbamai gramatinio rodiklio funkcijai). Tuomet žodynų rašytojams būtų lengviau spręsti, ar toks veiksmažodis nusipelno atskiro reikšmės atitinkamame žodyno straipsnyje. Vienas iš šio straipsnio tikslų ir yra ištirti lietuvių kalbos inceptyvumo rodiklių distribuciją, nustatyti jų specifines designacijos nišas. Ši distribucija geriausiai atsiskleidžia tiriant kalbamų veiksmažodžių galimų turėti bendraties komplementų leksinių tipų įvairovę. Straipsnyje tam yra skiriama nemažai dėmesio.

Pastaraisiais dešimtmečiais išplėtoti kognityvinės ir konstrukcijų gramatikų teoriniai modeliai gramatinės konstrukcijas laiko pagrindiniais kalbos vienetais. Konstrukcijos skiriamos įvairiais — morfologiniu, morfosintaksiniu, sintaksiniu ir pragmatiniu — lygmenimis. Hierarchiškai sutvarkytas įvairiais tarpusavio saitais siejamų gramatinių konstrukcijų tinklas kalbos vartotojo yra įsisavinamas bei atpažįstamas per kalbėjimo praktiką ir sudaro jo vadinamąją kalbinę kompetenciją, arba, kitaip tariant, kalbos gramatiką, kurią kituose teoriniuose modeliuose reprezentuoja taisyklės ir ribojimai. Gramatinė konstrukcija minėtuose teoriniuose modeliuose apibrėžiama kaip dvipusis kalbos ženklas, kurio fonologinę išraišką (formą) ir turinį (reikšmę) sieja simbolinis

ryšys (plg. Langacker 1987, 60–62; Croft 2001, 18–25). Konstatuoti gramatinę konstrukciją, kaip atskirą kalbos vienetą, yra pagrindo tada, kai jos reikšmė nėra iki galo nuspėjama iš jos dėmenų arba iš jos kilmės konstrukcijos / konstrukcijų semantikos (Goldberg 1995, 4).

Paisant minėtų nuostatų, sakiniuose *Ir jis nedvejodamas šoko į grumtynes su dykumų karaliumi* (DLKT) ir *Ir jis nedvejodamas šoko grumtis su dykumų karaliumi*² veiksmažodžio *šoko* vedami junginiai, nepaisant jų perteikiamos panašios reikšmės, laikytini skirtingomis gramatinėmis konstrukcijomis. Panašiai ir sakiniuose *Šaligatviu eję pėstieji puolė į šalis slėptis* (DLKT) ir *Šaligatviu eję pėstieji puolė slėptis* veiksmažodžio *puolė* vedami junginiai laikytini skirtingomis gramatinėmis konstrukcijomis: nors pirmojo sakinio konstrukcija (*puolė į šalis slėptis*) akivaizdžiai yra davusi pradžią antrojo sakinio konstrukcijai (*puolė slėptis*), pirmoji dar tebėra tikslo slinkties konstrukcija, o antroji jau gali būti laikoma inceptyvine konstrukcija.

Net iš pažiūros tapačią formą turinčios konstrukcijos, esant tam palankiems kontekstams, gali būti siejamos su skirtingomis konvencinėmis gramatinėmis funkcijomis, vadinasi, turi būti laikomos skirtingomis gramatinėmis konstrukcijomis. Tarkime, toliau pateikiamame pavyzdyje (11) *puolė bučiuoti* konstrukcija gali būti tebeinterpretuojama kaip tikslo slinkties konstrukcija (plg. 10), ir jau kaip inceptyvinė konstrukcija, bet pavyzdyje (12) ši konstrukcija interpretuotina tik kaip inceptyvinė konstrukcija:

- (10) *Jis tuoj pat puolė bučiuoti Diedukui rankos, ir Diedukas klebonišku dosnumu ją atkišo.* DLKT
- (11) *Iėjęs Adomas su Adomine puolė bučiuoti tetulei ranką.* DLKT
- (12) *Dideliam mano nustebimui jis taip aistringai puolė bučiuoti vidinę riešo pusę, kad pajutau jo lūpas persmelkiant mane nuo galvos iki kojų pirštų galiukų.* DLKT

Panašiai ir Interneto pavyzdyje *Internato durys Porfirui lieka atviros ir jis grįžta, kai mokykla baigia priminti narvą*, kurį aptaria Axelis Holvoetas savo straipsnyje (Holvoet 2014, 110), konstrukcija *mokykla baigia priminti narvą* reiškia baigiamąją, arba kompletyvinę, sakinio subjektinio referento patiriamos būsenos fazę, t. y. mokykla jam nustoja priminti narvą, tačiau trumpesnį, be konteksto, sakinio variantą *Mokykla baigia man priminti narvą* gimtakalbiai informantai dažniau interpretuoja proksimatyviškai: pagal šią interpretaciją subjektinis referentas artėja prie būsenos, į kurią įžengus mokykla jam taps panaši narvą. Proksimatyvinė konstrukcijos *baigia* su bendratimi reikšmė, nors ir glaudžiai susijusi su inceptyvine patiriamos būsenos faze, priklauso aspekto raiškos gramemų grupei. Taigi, priklausomai nuo pasirenkamos interpretacijos, čia susiduriame su dviem skirtingoms gramatinėms kategorijoms atstovaujančiomis konstrukcijomis — fazinių reikšmių grupei priklausančia kompletyvine arba aspektinių reikšmių grupei priklausančia proksimatyvine.

² Sakiniai bei šaltinio nuorodos yra sukonstruoti straipsnio autoriaus.

Kalbos gramatiką (t. y. kalbinę kompetenciją) reprezentuojančios konstrukcijos, kaip buvo minėta, yra ne bet kaip, o tam tikra tvarka sutvarkytas tų konstrukcijų tinklas: kontekstiškai artimas gramatinių konstrukcijų grupes tarpusavyje sieja Ludwigo Wittgensteino (1958) *giminės panašumų* saitai, kurie Adelės Goldberg Konstrukcijų gramatikoje (Goldberg 1995, 67–100) suprantami kaip vienkryptės motyvacijos, arba „paveldėjimo“, ryšiai, *sinchroniškai* konstatuojami tarp kilmės konstrukcijų ir jų semantinių ir / ar struktūrinių plėtinių. Motyvuojančiąsias ir motyvuotąsias konstrukcijas siejantys „paveldėjimo“ ryšiai smulkiau skirstomi į (vienos scheminės reikšmės pamatuotus) polisemijos, dalies / visumos, metaforinio / metoniminio išplėtimo ir (bendresnės konstrukcijos) instancijacijos potipius. Tyrimo objektu straipsnyje pasirinktas inceptyvinių konstrukcijų su bendratimi inventorius taip pat nėra atsitiktinis tų konstrukcijų rinkinys, pirmiausia jas sieja netik bendra forma, bet ir bendra gramatinė funkcija — nuoroda į pradedamą / prasidedantį bendraties įvykį. Formaliai, pasitelkdami konstrukcijų gramatikos konvencijas (Croft 2001, 18), šią bendrą funkciją reiškiančias konstrukcijas galėtume užrašyti taip: [[HeadV CompV_{INF}] [PROCESS INCEPTION]]. Beveik tiesiogiai šią scheminę funkciją lietuvių kalboje instancijuoja bendraties konstrukcijos su pradais *pradėti (pradėjo) imti (ėmė)*³: šie veiksmažodžiai, vartojami inceptyvinėse konstrukcijose, yra beveik praradę ryši su savo pirminėmis reikšmėmis ir todėl geriausiai prisitaikę atlikti gramatinę inceptyvumo rodiklio vaidmenį. Formaliai jų vedamas inceptyvines konstrukcijas galėtume užrašyti taip: [[HeadV_{pradėjo} CompV_{INF}] [PROCESS INCEPTION]] ir [[HeadV_{ėmė} CompV_{INF}] [PROCESS INCEPTION]]. Inceptyvinių konstrukcijų šeimoje, arba tinkle, jeigu vartojame techninį terminą, konstrukcijos su šiais dviem veiksmažodžiais iškyla kaip prototipai⁴. Kaip prototipams, veiksmažodžių *pradėjo* ir *ėmė* vedamoms konstrukcijoms su bendratimi yra būdinga plačiausia distribucija, jeigu jas lyginame su labiau periferinėmis, kitų veiksmažodžių vedamomis, tokios paskirties konstrukcijomis. Specifiškiau formuluojant, kalbami inceptyvumo rodikliai gerokai laisviau, negu kiti jų atitikmenys, renkasi savo subjektinius referentus ir juos komplementuojančios bendraties leksinių tipų įvairovė yra plačiausia. Nereikia nė sakyti, kad prototipinių inceptyvinių konstrukcijų kalboje instancijuojama bendroji scheminė reikšmė (nurodanti į pradedamą / prasidedantį bendraties įvykį) tampa gera atrama mažiau sugramatėjusių šio tipo konstrukcijų plėtrai. Suprantama, kad neutralėsiuose kontekstuose prototipiniai inceptyvumo rodikliai *pradėjo* ar *ėmė* lengviau gali pakeisti mažiau sugramatėjusius savo atitikmenis, negu atvirkščiai, mat

³ Inceptyvinių konstrukcijų reprezentacijai toliau daugiausia bus pasitelkiama jų prado veiksmažodžio preterito trečiojo asmens forma: būtent ši forma dažniausiai vartojama naratyviniuose kontekstuose, kurie sudaro DLKT randamų pavyzdžių pagrindą.

⁴ Inceptyvumo rodiklių *pradėjo* ir *ėmė* bei jų sudaromų konstrukcijų su bendratimi prototipiškumui lietuvių kalboje patvirtinti pakanka gimtakalbio intuicijos. Šią intuiciją patvirtina ir DLKT duomenys, liudijantys praktiškai neribotą šių pradų galimybes prisijungti įvairius bendraties komplementų leksinius tipus. Galbūt gimtakalbių informantų apklausos būdu galima būtų nustatyti, kurio iš dviejų veiksmažodžių vedamos inceptyvinės konstrukcijos yra prototipiškesnės, bet toks klausimas straipsnyje nekeliamas, šie veiksmažodžiai čia pasitelkti daugiau kaip *tertium comparationis* nušviečiant kitų, mažiau sugramatėjusių, inceptyvumo rodiklių designacijos specifiką.

pastarieji dėl ryškesnio paveldėtosios reikšmės pėdsako dažniausiai žymi ne bet kaip, o specifiskai (staigiai, energingai, spontaniškai ir t. t.) pradėdamą įvykį, plg.:

- (13) *Visi pašiurpo nuo dejonių, sklindančių iš rūsų, ir susikrimtę puolė (~ pradėjo / ėmė — R. M.) melstis.* DLKT

Panašiai ir pavyzdyje (14) trečią vietą, kaip toliau matysime, prototipiškumo skalėje užimantis inceptyvumo rodiklis *puolė* vartojamas vietoje labiau periferinių *pratrūko* ar *prapliupo*, kurie inherentiškai prisitaikę žymėti spontaniškų įvykių, žymimų bendračių *raudoti*, *verkti*, *rėkti*, *plūstis* ir pan., pradžia, plg.:

- (14) *Tikriausiai susilaužė sprandą, — tyliai pratarė. — Vienintelė paguoda, kad tai įvyko greitai! Tai išgirdusi Zuzana puolė (~ pratrūko / prapliupo — R. M.) raudoti.* DLKT

Tačiau neatmestina, kad tam palankiuose kontekstuose ir prototipinis prado veiksmoždis gali konstrukcijoje užleisti savo vietą labiau periferiniam savo atitikmeniui, plg.:

- (15) *Tą vasarą kaime nuo plunksnių vėjo malūnėlių ir pradėjo (~ puolė — R. M.) uoliai ieškoti plunksninio meno.* DLKT
- (16) *Pirmininkui uždarant duris Nobu tarstelėjo kažką linksmo ir visi pradėjo (~ prapliupo — R. M.) juoktis.* DLKT
- (17) *Ginčas pasiekė viršūnę štabo vagone, kai karo gydytojas ėmė (~ puolė / šoko — R. M.) tvirtinti, kad paršiukai skirti Raudonojo Kryžiaus ligoninei.* DLKT
- (18) *Dina stovėjo palinkusi prie dėžės ir krovė daiktus. Tuomet jis įrėmė į ją kumščius ir ėmė (~ pratrūko — R. M.) plūsti negražiais žodžiais, kuriuos čia pat pamiršo.* DLKT

Vienas iš bendresnių šio straipsnio tikslų yra atskleisti inceptyvines konstrukcijas bei jų sudaromą tinklą kaip iš kalbos vartosenos įvairiose komunikacijos situacijose išNYRANČIOS gramatikos (*emergent grammar*; diskusiją dėl termino ir sąvokos žr. Hopper 2011, 26–29) fragmentą. Išnyrančios, taigi nepastovios ir efemeriškos, kalbos gramatikos samprata priešpriešinama tradicinei jos kaip *a priori* duoto (įgimtų ar istoriškai nusistovėjusių bei paveldimų) taisyklių rinkinio sampratai. Požiūris į kalbos gramatiką kaip į komunikacijos aktuose išnyrančias struktūras leidžia tai pačiai kategorijai priskirti ne tik prototipinius, bet ir menčiau sugramatėjusius tos pačios funkcijos jos narius, kurių kategoriniai pažymiai išryškėja ir tampa atpažįstami tyrėjui tik tam tikruose kontekstuose. Tokiu būdu kaip vienos inceptyvinės kategorijos narės gali būti aprašomos iš pirmo žvilgsnio nesusijusios, kilmės požiūriu tolimos, konstrukcijos (plg. veiksmoždžių *šoko* ir *kibo* su bendratimi sudaromas konstrukcijas: *Škirpa šoko įrodinėti, jog tik nepriklausomos Lietuvos atkūrimas duos didžiausią naudą ir ramybę Vokietijos kariniam užnugariui.* DLKT ir *Čia paskelbus, kad mes atvykome iš Lietuvos, visi kibo klausiti, kaip dabar ten žmonių gyvenimas.* DLKT). Kad atliktų tą pačią gramatinę funkciją kaip ir prototipinės kurios kategorijos konstrukcijos, periferinės jos konstrukcijos yra reikalingos didesnės adaptacinės komunikacijos akto dalyvių pastangos. Tokia adaptacinė kalbėtojų pastanga, perinterpretuojant (reanalizuojant) ankstesnę

(kilmės) konstrukciją į norimos paskirties konstrukciją, kaip matysime toliau, aprėpia kognityvinę subjektifikacijos operaciją ir semantinę konstrukcijos plėtrą metaforos ar metonimijos keliu. Įvairios kilmės konstrukcijas pritaikant naujai paskirčiai ir naujos kategorijos raiškai, prototipinių šios kategorijos narių reprezentuojama bendroji scheminė reikšmė tampa šios adaptacinės veiklos atspirties tašku.

Jau iš pirmo žvilgsnio matyti, kad tiriamosios inceptyvines konstrukcijos yra nevienodai sugramatėjusios. Sugramatėjimą pirmiausia atspindi inceptyvumo rodiklio pareigas einančio prado veiksmožodžio gebėjimas prisijungti bendraties komplementus: kuo platesnė prisijungiamų bendračių leksinių tipų įvairovė, tuo prado veiksmožodis ir visa konstrukcija yra labiau sugramatėję, ir atvirkščiai, kuo šie leksiniai tipai specifiskesni, tuo prado veiksmožodis ir visa konstrukcija yra menčiau sugramatėję. Tokią prado veiksmožodžio ir jo bendraties komplementų tarpusavio priklausomybę nesunku paaiškinti. Geriausiai inceptyvumo rodiklio funkciją atlikti kalbos raidoje prisitaikę veiksmožodžiai yra labiausiai desemantizuotos leksemos, praktiškai gebančios prisijunti bet kurio leksinio tipo bendratis. Lietuvių kalboje tokie kalbamų konstrukcijų veiksmožodiniai pradai yra *pradėjo* ir *ėmė*. Ir atvirkščiai, glaudžiai su savo pirminėmis reikšmėmis tebesusiję ir nuo savo kilmės konstrukcijų galutinai neatitrūkę veiksmožodžiai gali žymėti tik tų bendraties įvykių pradžią, kurių pobūdis neprieštarauja tų veiksmožodžių paveldėtajai reikšmei (pirminės reikšmės pėdsakai; plg. ‘backward pull’ (Traugott 2008, 34). Mažiau sugramatėję inceptyvumo rodikliai, pasirinkdami bendraties komplementus pagal savo paveldėtosios reikšmės specifiką, bendroje inceptyvumo kategorijos raiškos erdvėje formuoja savas designacijos nišas, kuriose juos labiausiai sugramatėję inceptyvumo rodikliai be reikšmės nuostolio ne visada gali pavaduoti. Net ir palyginti aukštą sugramatėjimo lygį pasiekusios inceptyvines konstrukcijos išlaiko tam tikrą sau būdingą designacijų specifiką. Antai veiksmožodžio *puolė* vedamos inceptyvines konstrukcijos, savo gramatėjimo kelią natūraliai pradėjusios nuo sparčią slinktį reiškiančių bendračių prisijungimo (plg. *Dviračiai karo vežimai lekia jo pusėn! Paklaikę iš baimės, Danijas puolė bėgti kiek kojos įkerta*. DLKT) galiausiai jį baigia tuo, kad lengvai prisijungia su slinkties konceptu visiškai nesusijusias bendratis, pavyzdžiui, reiškiančias verbalinę veiklą (plg. *Į juos nusižiūrėję romieji irgi persiėmė pavydo bei kerštingumo ir puolė skųsti*. DLKT), tačiau ir pastaruoju atveju tokia konstrukcija žymi ne bet kaip, o staigiai ir energingai pradedamą kalbėjimo įvykį, — ši inceptyvines reikšmės specifika būtų prarasta veiksmožodį *puolė* konstrukcijoje pakeitus veiksmožodžiais *pradėjo* ar *ėmė*. Taip pat kontekstuose, kuriuose konstrukcijos prado *puolė* reikšmės struktūroje greta inceptyvumo rodiklio funkcijos tebėra reikšmingas ir slinkties semantinis dėmuo, prototipiniai inceptyvumo rodikliai ne visada tinka, plg.:

- (19) *Jaunoji moteris suriko ir pakilo nuo stalo. Vyresnysis kelneris ir vyras nuo gretimo stalo puolė (~ ??ėmė / ??pradėjo — R. M.) padėti. Jie paguldė aktorių ant grindų.*
DLKT

Tačiau ir labiausiai sugramatėjusiais atvejais *puolė* vedama konstrukcija negali peržengti šio veiksmožodžio paveldėtosios reikšmės brėžiamų designacijų nišos ribų, pavyzdžiui, negali žymėti savaimė prasidedančių įvykių, mat eidamas predikatu kalbamas veiksmožodis renkasi tik agentyvų ir / ar intencionalų subjektinį referentą. Savaimė prasidedantiems įvykiams žymėti belieka rinktis prototipinius inceptyvumo rodiklius, plg.:

- (20) *Dėlės labai pagerino kraujotaką. Ji net geriau girdėti pradėjo* (~ *puolė — R. M.). DLKT
- (21) *Prieš lietu., — pagalvoju. Ir iš tikrųjų netrukus pradėjo* (~ *puolė — R. M.) *lynoti.* DLKT
- (22) *Ilgas gyvenimas, trumpas etikos išpažinimas ...apčiuopomis ėmė* (~ *puolė — R. M.) *justi atsirandant dar nepatirtą širdies virpesį.* DLKT
- (23) *Tuo metu iš gandrų išėjo ėmė* (~ *puolė — R. M.) *krist žemyn kažkokie juodi kevalai, panašūs į svogūno lukštus.* DLKT

Kvantitatyvinė tiriamų inceptyvinių konstrukcijų pradų prisijungiamų bendraties komplementų leksinių tipų analizė, toliau atliekama DLKT randamų pavyzdžių pagrindu, leidžia spręsti apie tų konstrukcijų paplitimą kalboje bei jų produktyvumą ir taip pamėginti nustatyti jų vietą prototipiškumo skalėje. Prieš pradėdant tokią konkrečių inceptyvumo rodiklių ir atitinkamų konstrukcijų paplitimo bei produktyvumo analizę (4–8 sk.), dviejuose toliau einančiuose skyriuose aptariami fazinių reikšmių apibrėžimo teoriniai klausimai (2 sk.) ir apžvelgiamas tų rodiklių inventorių (3 sk.).

2. Fazinių reikšmių apibrėžimo teoriniai klausimai

A. Holvoetas, aptardamas savo straipsnyje (Holvoet 2014, 82) fazinę komplementaciją lietuvių kalboje, remiasi Michaelio Noonano pateiktu fazinių predikatų apibrėžimu, pagal kurį „faziniai predikatai nurodo į veiksmo ar būsenos fazę: jos pradžią (*inception*), tęsą (*continuation*), ar pabaigą (*termination*)“ (Noonan 2007, 139). Šio straipsnio poreikiams iš esmės tokio glausto fazinių predikatų (fazinių rodiklių, resp. fazinių reikšmių) apibrėžimo ir pakaktų. A. Holvoetas būdingus lietuvių kalbos fazinius predikatus *pradėti, liautis, baigti* iliustruoja (ibid. 83) tokiais pavyzdžiais:

- (24) *Jonas pradėjo skaityti romaną.* (Autoriaus sukonstruotas pavyzdys)
- (25) *Ona liovėsi pirkusi / pirkti knygas.* (Autoriaus sukonstruotas pavyzdys)
- (26) *Labas vakaras pikčiurnos, gal baigiam pyktis ir einam kokio alaus.* (Interneto pavyzdys)

Apie veiksmo ar būsenos kontinuatyvumo raišką straipsnio autorius toliau nekalba, tačiau lietuvių kalba tam turi dedikuotas formas — priešdėlio *tebe-(nebe-)* veiksmožodžių vedinius (plačiau žr. Arkadiev 2011, 54–60). Neretai kontinuatyvinės situacijos fazės žymėjimas kalboje eina koja kojon su tos situacijos progresyvinio aspekto raiška.

Antai toliau pateikiamame pavyzdyje prieveiksmis *dar* kartu su progresyvine konstrukcija *buvo bemiegęs* žymi besitęsiančią miego būseną, t. y. kontinuatyvinę jos fazę plg.:

(27) *Jis dar buvo bemiegęs, taigi atsisėdom...* (Interneto pavyzdys iš Arkadiev 2011, 49)

Lietuvių kalbos avertyvo konstrukcijos [*buvo be-PA_{PRS}*] (plačiau apie jas žr. Arkadiev 2011, 47–53), reiškiančios prospektyvinę, t. y. ketinamo pradėti (bet vėliau nerealiizuoto) įvykio aspektą, ir todėl fokusuojančios parengiamąją, taigi iki-pradinę įvykio fazę, taip pat yra glaudžiai susijusi su to įvykio progresyvumo raiška, plg.:

(28) *Jis atsitraukė nuo lentynos, jau buvo bebėgęs, bet stabtelėjo.* (DLKT pavyzdys iš Arkadiev 2011, 51)

Ir ne vienu kitu atveju aspektinių gramemų raiška yra susijusi su fazinėmis reikšmėmis. Antai proksimatyvinio aspekto konstrukcijos (plačiau apie jas žr. Holvoet 2014) [*baigia V_{INF. PERF. INVOLUNT}*], fokusuodamos parengiamąją bendraties komplementu reiškiamo (perfektyvinio, nevalingo) įvykio fazę, prospektyviškai numato ir to įvykio pradžią, kuri čia sutampa su subjektinio referento momentine ingresija į naują būseną, plg.:

(29) *Vienu laiku sesijos pirmininkas atsiprašė, jog baigia užmigti ir savo vadovavimą turi perleisti vicepirmininkui.* (Interneto pavyzdys iš Holvoet 2014, 105)

Panašiai ir pokytį žyminčių veiksmažodžių *virto*, *pasidarė*, *tapo* sudaromų ingresyvinų jungties konstrukcijų aspektiniame kontūre centrinę vietą užima tranzicijos taškas, kuriame sutampa ankstesniosios subjektinio referento būsenos kulminacija ir naujosios jo būsenos pradžia (Mikulskas 2021, 180–181), plg.:

(30) *Tačiau kai tai suprato, jau buvo per vėlu — jūra išdžiūvo, o derlinga žemė virto dykuma.* DLKT

(31) *Tais metais Kaune susidegino R. Kalanta, po numalšintų neramumų kolaborantai pasidarė perdėtai atsargūs.* DLKT

(32) *Grįžtant iš „Tarragonos“, visu keliu automobili tylėjau. Galvojau apie Klemą, kuris po šio vakaro man tapo dar didesnė mįslė.* DLKT

Dėl fazinių ir aspektinių konstrukcijų glaudžios semantinės sąveikos jų gramatinės funkcijas neretai sunku deramai atskirti, anksčiau minėto fazinių predikatų apibrėžimo nebepakanka. Spręsdamas fazinių ir aspektinių reikšmių skyrimo klausimą, Vladimiras Plungianas (2011, 182–188) siūlo pirmąsias apibrėžiant nesivadovauti „vidinės situacijos struktūros“ sąvoka, kuri, implikuodama tos situacijos raidos „laikines fazes“, labiau tinkanti aspektinių reikšmių apibrėžimui. Pasak jo, „faziškumas labiau nusako ne „vidinę situacijos struktūrą“, o patį tos situacijos egzistavimo / neegzistavimo faktą, lyginant su ankstesne akimirka“ (ibid., 186). Šiuo siūlymu iš esmės ir remiasi P. Arkadievas minėtame straipsnyje apibrėždamas kontinuatyvo formų (priešdėlių *tebe-*(*nebe-*) veiksmažodžių vedinių) reikšmę. Pasak jo, „kontinuatyvo formos turi kompleksinę reikšmę, kurią sudaro presupozicija, kad ‘kalbama situacija egzistavo dar iki atskaitos laiko’ ir teiginys, kad ‘ta situacija toliau egzistuoja atskaitos laiku’“(Arkadiev 2011,

54). Straipsnyje aptariant inceptyviųjų konstrukcijų designacijų pobūdį ne vienu atveju minėtas fazinės reikšmės apibrėžiamasis „situacijos egzistavimo / neegzistavimo, lyginant su ankstesne akimirka“ kriterijus praverčia, ypač kalbant apie slinkties kilmės inceptyvumo rodiklius, kai be konteksto neaišku, ar jie nurodo į pradedamą ar dar tik ketinamą pradėti bendratis įvykį (plg. (11)). Pastaruoju atveju tebeturime tikslo slinkties konstrukciją.

Aptariant fazinių predikatų komplementaciją, yra svarbi dar viena šių konstrukcijų sudarymo aplinkybė — jų bendratis komplementų aspektinės savybės. Kaip ir kompletyvinių, inceptyviųjų konstrukcijų pradai lietuvių kalboje paprastai renkami imperfektyvinių, taigi nepriešdėlinių, veiksmažodžių bendratis. Tačiau ši fazinių rodiklių ir jų pasirenkamų bendračių aspekto koreliacija čia nėra tokia griežta kaip slavų kalbose, kur gebėjimas eiti fazinės konstrukcijos komplementu dažnai naudojamas veiksmažodžio imperfektyvumui nustatyti. Norint pabrėžti įvykio kompletyvumą veiksmažodžio *baigė* (*baigia*, *baigs*) komplementu gali būti pasirenkama ir perfektyvinio veiksmažodžio bendratis, ypač kai tas veiksmažodis yra vyksmo (*accomplishment*) akcionalinio predikatų tipo, plg.:

- (33) *Puikus tavo tinklaraštis, ką tik visą baigiau perskaityti, radau tikrai daug įdomių straipsnių.* (Interneto pavyzdys iš Holvoet 2014, 94)

Kita vertus, kai veiksmažodžio *baigti* (ypač jo esamojo laiko formos) bendratis komplemento veiksmažodis yra atsitikimo (*achievement*) akcionalinio predikatų tipo, turime proksimatyvinę konstrukciją, kuri tradiciškai nepriskiriama fazinėms gremoms, plg.:

- (34) *Baigiam susipykti su žmona, nes ji tiki gydytoja, o aš — ne.* (Interneto pavyzdys iš Holvoet 2014, 100–101)
- (35) *Balkonai baigia nukristi, sienos suskilinėjusios labiau, nei jie matė prieš išvažiuojant.* (Interneto pavyzdys iš Holvoet 2014, 97)

Inceptyvinėse konstrukcijose paprastai netoleruojamos perfektyvinių veiksmažodžių bendratys dėl kognityvinio nesuderinamumo: inceptyvumo rodikliai nurodo į bendratis įvykio pradžią, o perfektyvinė to komplemento forma profiliuoja to įvykio pabaigą. Ypač tai akivaizdu konstrukcijose su prototipiniais inceptyvumo rodikliais *pradėti* ir *imti*, plg.:

- (36) ??*Pradedam susipykti su žmona...*
- (37) ??*Balkonai ima nukristi...*

Tiesa, su kai kuriomis atsitikimo predikatų akcionaliniam tipui priklausančiomis bendratimis (pagal apibrėžimą jų žymimas momentinis įvykis yra perfektyvinis) šių inceptyvumo rodiklių konstrukcijos įmanomos, tik jos tuomet žymi ne vienkartinio, bet frekventatyvinio / habitualaus įvykio pradžią, plg.:

- (38) *Pradėjome rasti laišelius, užkištus už durų.*
- (39) *Pervargę tolimųjų reisų vairuotojai pernelyg dažnai ėmė užmigti sėdėdami už vairo.*

Aspekto poslinkis habitaulumo link gali įvykti ir kalbamų inceptyvumo rodiklių konstrukcijose su būsenos predikatų akcionaliniam tipui priklausančių veiksmažodžių bendratimis, plg.:

(40) *Po jų kivirčo jis ėmė miegoti ant sofos.*

Tačiau šių veiksmažodžių vedamos konstrukcijos su bendratimis, galinčiomis atstovauti dviem — atsitikimo ir būsenos — predikatų akcionaliniams tipams (pavyzdžiui, *suprasti, suvokti*), gali žymėti ir aktualiai prasidėjusią būseną, plg.:

(41) *Juodi dūmai, trumpai pasūkuriavę pažeme, stulpu šovė į dangų. Nugalėtojai, atrodo, tik dabar pradėjo suprasti, kas atsitiko.* DLKT

Mažiau sugramatėjusių inceptyvumo rodiklių — jiems šiame straipsnyje skiriama daugiausia dėmesio — sąveikai su prisijungiamų bendraties komplementų aspektu papildomos įtakos turi iš kilmės konstrukcijų paveldėtos reikšmės pėdsakas jų semantikoje. Antai inceptyvinėms konstrukcijoms su *puolė* pradžią davė slinkties konstrukcijos (plg. *Išsigandę žmonės puolė prie Mozės ir kalbėjo.* DLKT) ir bendratimi išplėstos tikslo slinkties konstrukcijos (plg. *Kai tądien kerus išsklaidė šaižus telefono skambutis, Penė puolė prie prekystalio atsilipti.* DLKT). Pastarosiose gali būti vartojama ir imperfektyvinė bendratis (plg. *Šaligatviu ėję pėstieji puolė į šalis slėptis.* DLKT). Kai tokia bendratis atitinkamoje inceptyvinėje konstrukcijoje numato subjektinio referento slinktį link jos įvykio realizavimo vietos, greta įgytos gramatinės inceptyvumo rodiklio funkcijos prado veiksmažodžio reikšmėje aktualizuojamas paveldėtasis slinkties semantinis dėmuo ir be tinkamo konteksto ne visada aišku, ar konstrukcija žymi pradedamą bendraties įvykį, ar dar tik ketinamą pradėti (plg. *Penirojalis puolė slėptis po šturmano stalu.* DLKT). Kai konstrukcijoje su *puolė* pavartojama perfektyvinė bendratis, ja veikiau reiškiamas slinkties tikslas (plg. *Atvykę į vietą, visi pirmiausia puolė užsiimti kambarių, nors poilsio namai jau buvo pustuščiai — sezonas baigėsi.* DLKT). Tačiau kai tokia priešdėlinė bendratis neturi savo imperfektyvinio atitiktens arba jis reiškia ką kitą, į jos designacijos aprėptį yra lengvai įtraukiama ir slinkties link bendraties įvykio realizavimo vietos, taip sudarant prielaidas inceptyvinei visos konstrukcijos interpretacijai. Slinkties įtraukimas į kalbamo tipo inceptyvinių konstrukcijų designacijos aprėptį, kitaip formuluojant, reiškia, kad ši slinkties kalbėtojo suvokiama subjektyviai (išsamiau apie kognityvinės subjektifikacijos operacijos vaidmenį tokių konstrukcijų gramatėjimo procese žr. toliau, 4.1.3. sk.), plg.:

(42) *Garsiai nusikvatojo ir puolė apkabinti mane. Prašė, kad pašokčiau su ja, pyko, kad aš atsisakiau.* DLKT

(43) *Net traktoriaus žmoniškai nesustabdė, kūlvirsčia puolė pasitikti svečių. — Sveiki gyvi! — šaukė dar iš tolo.* DLKT

(44) *Lumumba pašoko kaip daugelį kartų persekiotas žvėris, koja apvertė puodą ir puolė pasitikti nekviestų svečių, į priekį atkišęs sieksninį peilį.* DLKT

Išties pastaruosiuose dviejuose pavyzdžiuose sunku būtų pasakyti, kuriuo subjektinio referento slinkties pasitinkamųjų link metu pradėdamas realizuoti pasitikimo įvykio scenarijus. Lietuvių kalboje slinktį reiškiančių veiksmažodžių priešdėlinės formos dažnai žymi ne tik slinkties įvykio perfektyvumą, bet ir tos slinkties kryptį atskaitos taško (kalbėtojo / klausytojo) atžvilgiu (tokių veiksmažodžių esamojo laiko formos, interpretuojamos imperfektyviai, slinkties kryptį atskaitos taško atžvilgiu ir težymi). Kai kurių tokių veiksmažodžio *puolė* komplementu einančių priešdėlinių bendračių implikuojamas⁵ slinkties įvykis gali būti suvokiamas holistiškai, o prado veiksmažodis tuomet nurodo į taip suvokiamo to įvykio pradžią. Tarkime, pavyzdžio (45) konstrukcijoje *puolė atnešti (kamuoliuko)* bendratis komplementas implikuoja ciklišką slinkties įvykį, kurio baigtis pasiekama subjektiniam referentui (šuniui) subėgiojus pirmyn ir atgal. Holistiškai suvokiant ciklišką slinkties įvykį, jį implikuojanti konstrukcija lengvai įgyja inceptyvinę interpretaciją, iš esmės žymėdama tą patį, ką ir atitinkama konstrukcija su imperfektyvine bendratimi toliau einančiame (46) pavyzdyje, plg.:

(45) *Luktelėk valandėlę. Paėmiau pagalį ir nusviedžiau Teo šuniui. Tas iškart puolė jo atnešti. — Taip, dabar mudu vieni. Gali kalbėti.* DLKT

(46) *Šuo iškart puolė nešti mano krepšį.*

Veiksmažodžio *puolė* konstrukcijos su tiesiogiai slinktį žyminčių priešdėlinių veiksmažodžių bendratimis, regis, neįmanomos išvis, plg. *puolė *atbėgti / *nubėgti / *išbėgti*. Šio ribojimo priežastis nėra iki galo aiški.

Panašiai ir konstrukcijos su kitos semantinės prigimties prado veiksmažodžiu, komplementuojamu perfektyvinės bendratis, gali įgyti inceptyvinę interpretaciją įtraukiant į jų designacijos aprėptį ikikompletyvinę įvykio raidos fazę. Pavyzdžiui, visai įmanoma, kad toliau pateikiamuose pavyzdžiuose (47) ir (48) konstrukcijos su *suskato* žymi ne ketinamus pradėti, o jau pradėtus realizuoti bendratis komplementais įvardijamus perfektyvinius, t. y. rezultatą numatančius, įvykius:

(47) *Klaipėdiečiai suskato užbaigti biblioteką, susirūpino kitais kultūros objektais.* DLKT

(48) *Per visus 2005–uosius planas atnaujintas nebuvo. Tai padaryti Vyriausybė suskato kitą savaitę.* DLKT

Tokiais atvejais tik platesnis kontekstas gali pagelbėti renkant vieną iš dviejų galimų — ‘ketinimo’ (a) ar ‘inceptyvinę’ (b) — interpretacijų, plg.:

(49) *Netrukus išsirtinti suskato ir kiti asmenys, sunegalavę arba anksčiau lankęsi leidybos bendrovės pastate.* DLKT

a. Netrukus išsirtinti panoros ir kiti asmenys...

b. Netrukus tirtis emėsi ir kiti asmenys...

⁵ Terminą *implikuoja* vietoje žymi čia vartoju parodydamas, kad kai kurie veiksmažodžiai, kaip antai *nešti*, *vežti*, *gabenti* ir pan., slinktį žymi netiesiogiai, implicitiškai, vis dėlto ji yra neatskiriama jų reikšmės dalis.

Kvantitatyviniu būdu nustatant inceptyviųjų konstrukcijų su slinkties prigimties pradais produktyvumą, buvo skaičiuojamos ir negausios konstrukcijos su perfektyvinėmis bendratimis⁶ tuo pagrindu, kad ir kai kurie mažiau sugramatėję šių konstrukcijų variantai su imperfektyvinėmis bendratimis taip pat, stokojant konteksto, gali būti interpretuojami dvejopai: kaip inceptyvinės konstrukcijos arba kaip tikslo slinkties konstrukcijos.

3. Inceptyvumo rodiklių inventoriūs

Toliau išvardijami inceptyvumo rodiklio funkciją konstrukcijose su bendratimi atliekantys lietuvių kalbos veiksmažodžiai. Atidesnis žvilgsnis į šių rodiklių semantiką, distribuciją ir produktyvumą bus atkreiptas atitinkamuose skyriuose, čia pateikiama tik bendra jų apžvalga. Skliausteliuose greta inceptyvumo rodiklio (preterito trečiojo asmens formos) pateikiami keli jam būdingesni⁷ bendraties komplementai:

pradėjo (*lynoti, snigti, niauktis, rusenti, slysti, slinkti, irti, kunkuliuoti, bliūkšti, aiškėti, girdėti, matyti, suprasti, galvoti, juoktis, vemti, rūkyti, gurkšnoti, kalbėti, pasakoti, skleisti (kalbas), dirbti, veikti, eiti (pareigas), valdyti, dėstyti, varžytis, lankytis, vaikščioti*);

ėmė (*kristi, kilti, leistis, siaurėti, kibirkščiuoti, tekėti, sklandyti (gandai), rodytis, justis, skambėti, atgauti (sąmonę), galvoti, dusti, kosėti, trūkti (oro), prisiminti, kvatotis, rūkyti, pūsti, pasakoti, kritikuoti, aiškintis, susirašinėti, atgailauti, maldauti, ropoti, rengtis, kovoti*);

puolė (*bėgti, lėkti, vyti, persekioti, lipti, leistis, gaudyti, slėptis, gelbėti(s), ieškoti, naršyti, rinkti, spardyti, mušti, daužyti, plėšti, laužyti, trypti, vaduoti, ginti, sveikinti, pasitikti, bučiuoti, vaišinti, tvarkyti(s), rengtis, gerti, skaityti, vartyti (knygą), žiūrėti, pirkti, tirti, aiškinti(s), skambinti (telefonu), atsiprašinėti, priekaištauti, teisintis, maldauti, klausinėti, šaukti, raminti*);

šoko (*bėgti, lėkti, vyti, gaudyti, pasitikti, ieškoti, padėti, tvatinti, spardyti, smaugti, grumtis, tvarkyti(s), kasti, rausti, rėkti, ginčytis, aiškinti, įrodinėti, neigti, raminti, vardyti, dėkoti*);

metėsi (*bėgti, padėti, ginti*);

suskato (*ieškoti, rūpintis, ruoštis, rengti(s), kurti, keistis, daryti, prašyti, rinkti, statyti (baleta), daryti, klausinėti, raginti, aiškinti(s), taisyti (padėtį), rašyti (protokolą), padėti, darytis, vaišinti, trauktis, naršyti, eiti, slėpti, dalytis, kilti, kalbėti, lakstyti, taisyti(s), reikalauti, siūlyti, organizuotis, parduoti, skaičiuoti*);

suskubo (*pirkti, rengtis, raminti, ruoštis, ieškoti, padėti, raginti, aiškinti(s), siūlyti, teikti, keisti(s), ginti(s), investuoti, eiti, vyti(s), kritikuoti, spręsti, reikalauti, taisyti, teisinti(s), daryti, rūpintis, kaltinti*);

⁶ Neskaiciuojami tik buvo veiksmažodžio *suskubo* konstrukcijų su perfektyvinėmis bendratimis atvejai: tokios konstrukcijos žymi bendraties įvykio kompletyvumą ir dažnai turi reikšmę 'suspėjo (ką atlikti)', plačiau žr. 5.2 sk.

⁷ Ilustracijai parenkant bendraties komplementus, daugiausia remtasi DLKT pavyzdžiais, kreipiant dėmesį į komplementų leksinių tipų dažnumą juose, rečiau — LKŽe pavyzdžiais.

sukruto (kilti (iš kėdės); keltis (nuo stalo); eiti, pasitikti, padavinėti, ieškoti, graibytis (kišenėse); sagstyti (sagas), darbuotis, ruošti, dainuoti);

subruzdo (ieškoti (rakto kišenėse), rengtis, ruošti, skirstytis, tikrinti (būklę));

sujudo (gintis, raginti, slėpti, ploti);

leidosi (bėgti, vyti, šuoliuoti, eiti, keliauti, plaukti, ieškoti, šokti, pasakoti, aiškinti);

pasileido (bėgti, lėkti, vyti, eiti, plaukti, šokti, trypti, siausti, juoktis, kvatoti, taukšti);

pratrūko (raudoti, verkti, kūkčioti, dejuoti, kvatoti(s), juoktis, kikenti, krizenti, rėkti, šaukti, baubti, klykti, kaukti, spygauti, skalyti, keiktis, burnoti, bartis, giedoti, klausinėti);

prapliupo (lyti, verkti, raudoti, kvatoti(s), keiktis, bartis, staugti);

pasiuto (šaukti, keiktis, niautis, kvatoti, gerti (degtinę), daužytis, lyti, skaudėti; sirgti);

pašėlo (loti, plūstis, kvatoti(s), juoktis, daužyti, purtyti, kratytis, šokinėti, pleškinti (apie šaudymą);

griebėsi (kimšti (pypkę), pilstyti (kavą), dengti (burnas), tvarkyti, rinkti (žabų), ieškoti, globoti, gelbėti (padėti), gvildinti (problemas), pritarti, skaityti);

kibo (versti (žemes), draskyti (mėšlą), raustis, šveisti, kinkyti (arklius), talkinti (nustumti į šalį raizginį), treniruotis, ginti (kompozitoriausiai išnaudojimo), klausti);

Jau iš pirmo žvilgsnio į bendratis komplementų pobūdį matyti, kad prototipinių (*pradėjo, ėmė*) ir periferinių kalbamos gramatinės kategorijos narių distribucija šiuo atžvilgiu ir, atitinkamai, designacijos sritys iš esmės nesutampa (plg. *pratrūko, prapliupo, kibo, griebėsi*) arba sutampa tik iš dalies (plg. *puolė, šoko, suskato, suskubo*). Išties daugelio čia išvardytų inceptyvumo rodiklių semantikoje dar gyvai jaučiamas ryšys su pirmine jų reikšme ir atitinkama kilmės konstrukcija. Šis stipriau ar silpniau jaučiamas paveldėtosios reikšmės pėdsakas inceptyvumo rodiklio semantikoje lemia ir jo pasirenkamų bendratis komplementų pobūdį. Mažiau desemantizuoti, taigi ir menčiau sugramatėję, inceptyvumo rodikliai, gali žymėti tik specifinių įvykių pradžią, arba kitaip — turėti komplementais tik tuos įvykius įvardijančias bendratis. Kita vertus, nepaisant to, kad dalies išvardytųjų inceptyvumo rodiklių semantikoje pirminė reikšmė yra dar lengvai atpažįstama, jų galima prisijungti bendratis komplementų leksinių tipų įvairovė yra gerokai platesnė, negu kai kurių kitų jų atitikmenų (be *ėmė*, plg. dar *puolė, šoko, prapliupo, pratrūko*). Tai reiškia, kad pirmieji gramatėjimo keliu yra pažengę toliau, negu pastarieji. Antai staigią subjektinio referento slinkti pirmyn (link inicijuojamo įvykio realizavimo vietos) originaliai reiškiantys veiksmažodžiai *puolė, šoko* gali prisijunti ne tik bendratis *bėgti, lėkti, vyti* ir pan., žyminčias semantiškai prie jų derančius įvykius, bet ir kalbėjimo įvykius žyminčias bendratis *ginčytis, klausinėti, žavėtis* ir pan., kurių designacijos jau niekaip nesisieja su slinktimi erdvėje. Panašiai ir veiksmažodžiai *prapliupo, pratrūko* gali prisijungti ne tik fizinės tikrovės įvykius žyminčias bendratis *lyti, kliukti, tekėti* ir pan., bet ir verbalinės ir / ar emocinės raiškos įvykius žyminčias bendratis *plūstis, raudoti, kvatoti(s)* ir pan. Vis dėlto tokie gramatėjimo keliu gerokai pažengę inceptyvumo rodikliai, skirtingai negu prototipai *pradėjo* ir *ėmė*, savo reikšmėje yra išlaikę kilmės konstrukcijoje turėtos reikšmės esminius požymius, kurie yra atpažįstami net ir labiausiai sugramatėjusiais

atvejais. Pavyzdžiui, konstrukcijos *puolė klausinėti, šoko ginčytis*, žymi ne bet kaip, o staigiai ir energingai pradėtus kalbėjimo įvykius. Panašiai ir konstrukcijos *prapliupo raudoti, pratrūko kvatotis* žymi ne bet kaip, o impulsyviai, nevaldomai prasiveržusias emocijas. Kilmės konstrukcijos pėdsakas sunkiai susekamas tik prototipinių inceptyvumo rodiklių — *pradėjo* ir *ėmė* — semantikoje: konstrukcijose su bendratimis, jie teturi gramatinę paskirtį ir praktiškai gali žymėti bet kurio (imperfektyvinio) įvykio pradžią. Kaip parodoma toliau atitinkamuose skyriuose, neprototipiniai inceptyvumo rodikliai nuo prototipinių skiriasi ne tik menkesniu sugramatėjimo laipsniu bei pagal savo iš kilmės konstrukcijų pavaldėtos reikšmės pobūdį užimama specifine designacijos niša inceptyvumo kategorijos viduje, bet produktyvesnių iš jų vartosenoje taip pat galima skirti mažiau ir daugiau sugramatėjusius atvejus: šiuo požiūriu prototipinių inceptyvumo rodiklių vartosenos diferencijuoti negalėtume.

Pavaldėtosios semantikos atžvilgiu išvardytieji inceptyvumo rodikliai sudaro kelias atskiras grupes. Antai inceptyvumo rodikliai *puolė, šoko, metėsi* susiformavo iš staigią slinktį pirmyn žyminčių veiksmažodžių, o *kibo, griebėsi* — iš manipuliavimo objektu pradžią žyminčių veiksmažodžių (prie jų šliejasi ir prototipinis *ėmė*). Kompaktišką semantinę grupę sudaro inceptyvumo rodikliai *suskato, sujudo, sukruto, suskubo, subruzdo* — jie (išskyrus *suskubo*) susiformavo iš kūno autokinetinių judesių pradžią žyminčių veiksmažodžių (plg. *Kūdikis žyvatė suskatė*. LKŽe (MŽ48)). Inceptyvumo rodikliai *prapliupo, pratrūko* yra kilę iš skystos substancijos prasiveržimą iš talpos, jai (jos sienoms) neatlaikius spaudimo, žyminčių veiksmažodžių. Iš dalies su šių inceptyvumo rodiklių distribucija persikloja ir kitas kilmės ištakas turinčių inceptyvumo rodiklių *pasiuto* bei *pašėlo* distribucija (plg. *Minia lyg pagal komandą pratrūko rėkti*. DLKT; *Kiekvienas, sugebantį kalbėti, prapliupo staugti ant visų kitų*. DLKT ir *Goblinai iš nuostabos ir pykčio pasiuto šaukti*. DLKT bei *Kovotojai suūžė, pašėlo keikti tave, grasinti tau*. DLKT). Veiksmažodžiai *leidosi, pasileido* originaliai žymi subjektinio referento savikontrolės atpalaidavimą, kai jis leidžia sau inicijuoti planuojamą ar geidžiamą įvykį, dažnai vienaip ar kitaip susijusį su slinktimi (plg.: *Lūšius tupėjo ant suolo ir mieguistai ją stebėjo*. *Atleidau jį iš sargybos, ir jis vėl leidosi į savo žvalgybinius žygius*. DLKT; *Po dviejų savaitių Leandras leidosi į savo paskutinę kelionę, prisimindamas būtent šią ikoną*. DLKT). Neretai šie du veiksmažodžiai metonimiškai žymi patį slinkties įvykį (plg. *Vaikinai pagaliau atsikovošėjo ir nedelsdami leidosi tekini beržyno linkui*. DLKT; *Mama labai serga, — pakartojo Veronika ir pasileido namo*. DLKT), todėl, vartojami jau kaip inceptyvumo rodikliai, lengviau prisijungia slinktį reiškiančias bendratis (plg.: *Užsikeberiojęs ant molo, atsisakė bet kokios pagalbos ir leidosi bėgti, tarytum nujastų didžiulį pavojų*. DLKT; *Vienas sargybinių, kuris buvo viršesnis, pasileido ją vyti, nutovėrė ir mėgino užlaužti rankas*. DLKT). Kai kurie inceptyvumo rodikliai tarp kitų savo semantinės grupės atitikmenų išsiskiria produktyvumu ir designacijos aprėptimi (t. y. galimų turėti bendratis komplementų leksinių tipų įvairove) — juos galima laikyti tos grupės prototipiniais nariais. Toks 'slinkties' reikšmės grupėje, kaip parodyta to-

liau (4.1.4. sk.), yra veiksmažodis *puolė*. Subtilesni inceptyvumo rodiklių paveldėtųjų reikšmių aspektai yra aptariami toliau atitinkamuose skyriuose. Čia tik pastebėsime, kad minėtas semantines šių rodiklių grupes (ir atitinkamas inceptyvines konstrukcijas) tarpusavyje sieja vienas arba kitas bendras požymis. Pavyzdžiui, veiksmažodžių *puolė*, *šoko*, *metėsi* vedamas inceptyvines konstrukcijas su tokiomis konstrukcijomis, vedamomis veiksmažodžių *suskato*, *sujudo*, *sukruto*, *suskubo*, *subruzdo*, pirmiausia sieja jų sudaromų sakinių subjektinių referentų agentyvumas, o pastarąsias konstrukcijas su veiksmažodžių *griebėsi*, *kibo* vedamomis tokiomis konstrukcijomis be to dar sieja jų sudaromų sakinių subjektinių referentų intencionalumas. Atskiros semantinės grupės, jų viduje beiškylą prototipai, vieną grupę su kita tarpusavyje siejās vienas arba kitas bendras požymis — visa tai liudija, kad aptariami inceptyvumo rodikliai į vieną kategoriją vienijami minėtu L. Wittgensteino giminės panašumų principu. Tokios radialinės struktūros kategorija (dėl sąvokos žr. Lakoff 1987, 91) iš principo negali būti uždara — pagal semantinę analogiją ji tolydžio pritraukia vis naujus narius, pradžioje tevartojamus epizodiškai, tik tam palankiuose kontekstuose, tad bent kurį laiką išliekančius kategorijos periferijoje. Geras to pavyzdys yra veiksmažodis *prakiuro* (beje, tarp kitų veiksmo pradžią žyminčių veiksmažodžių minimas *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (DLKG 1997, 508–509), kuris inceptyvinės konstrukcijos prado poziciją kartais užima, matyt, pagal analogiją su šioje pozicijoje gerokai dažnesniais *prapliupo* ir *pratrūko*, plg.:

- (50) *Džonis iššoko iš mašinos ir prapliupo keiktis*. DLKT
 (51) *Kristupas Vincentas Nekliudas, tarnas, etmono tau paskirtas, staiga supyko, paraudo, pratrūko keiktis, taip keiktis, kad ir tu, jo šeimnininkas, nustėrai*. DLKT
 (52) *Veronika lyg pro dūmus atsimena, kad Valentinas keikėsi, kai įsitaisė naują porą melsvų karvelių. Baisiai džiaugėsi jais, o vakare prakiuro keiktis, kad motina sukūreno visus atliekamus lentgalius*. DLKT

Panašiai inceptyvumo rodiklio funkciją kartais atlieka ir veiksmažodis *sukilo*, matyt, pagal analogiją su veiksmažodžiais *sukruto* ar *sujudo*, kuriems ši funkcija yra įprastesnė, plg.:

- (53) *Džiaugtis, gyventi daigas sukruto, kurti, mylėti žemė sukilo*. LKŽe (S. Nėr)
 (54) *Sulig tuo jo pasakymu visi sukilo rėkti*. LKŽe (Žem)

Tolesniuose skyriuose išvardytų inceptyvinės funkcijos veiksmažodžių paplitimas, arba įsitvirtinimas, kalboje nustatomas skaičiuojant jų konstrukcijų su bendratimi bendrą atvejų skaičių DLKT (dažniausiai) grožinės literatūros (ji artimiausia šnekamajai kalbai⁸) registre. Kalbamų veiksmažodžių paplitimą kalboje dažnai, bet ne

⁸ Dauguma straipsnyje aptariamų inceptyvinės funkcijos veiksmažodžių dėl paveldėtosios reikšmės pėdsako nulemtos semantinės specifikos yra stilistiškai konotuoti ir dėl to labiau tikėtini šnekamojoje kalboje, kuriai artimesni yra grožinės literatūros sakiniai. Kiek mažiau kalbamų veiksmažodžių vedamų inceptyvinių konstrukcijų randama DLKT publicistikos registre. Iš abiejų tekstyno registų pavyzdžių rinkinys kvantitatyviniam tyrimui

visada, patvirtina jų sudaromų konstrukcijų su įvairiais bendraties komplementais produktyvumo indeksas, kuris charakterizuoja darybinio modelio gyvybingumą. Inceptyvinės funkcijos veiksmažodžių sudaromų konstrukcijų su bendraties komplementais produktyvumo parametrai (tais atvejais, kai tekстыne pakanka duomenų) nustatomai viename ar keliuose tekstyno registruose skaičiuojant tų komplementų leksinių tipų dažnumą (jis gaunamas iš tirtoje tekstyno imtyje rastų komplementų bendro skaičiaus atėmus pasikartojančius atvejus) ir vienkartinio komplementų tipų pavartojimo (hapaksų) dažnumą: hapaksų ir leksinių tipų dažnumo santykis išreiškia konstrukcijos produktyvumo indeksą (darybinį gyvybingumą).

Toliau iš eilės išsamiai aptariama atskiroms semantinėms grupėms priklausančių minėtų inceptyvumo rodiklių semantinė distribucija, kai tekстыne pakanka duomenų, kvantitatyvinės analizės keliu nustatomai jų produktyvumo parametrai. Šioms semantinėms grupėms suteikiami sąlygiški pavadinimai, kurie patogumo dėlei žemiau pateikiami 1 lentelėje:

1 lentelė. **Inceptyvumo rodiklių (IR) semantinės grupės**

IR semantinės grupės	Nariai
„slinkties pradžios“ grupės IR	<i>puolė, šoko, metėsi</i>
„autokinetinė“ grupės IR	<i>suskato, suskubo, sukruto, subruzd, sujudo</i>
„proveržio“ grupės IR	<i>prapliupo, pratrūko, pasiuto, pašėlo</i>
veiksmą ir atoveiksmį implikuojantys IR	<i>leidosi, pasileido</i>
„manipuliavimo objektu pradžios“ grupės IR	<i>griebėsi (/ griebė), kibo</i>

4. „Slinkties pradžios“ grupės inceptyvumo rodikliai

„Slinkties pradžios“ grupės inceptyvumo rodikliais čia sąlygiškai įvardijame aptariamų inceptyvinių konstrukcijų prado pozicijoje vartojamus veiksmažodžius *puolė, šoko, metėsi*, kurių pirminė reikšmė esmiškai yra susijusi su slinkties raiška. Toliau jie iš eilės bus apžvelgiami, paisant jų vartosenos dažnumo tekстыne. Kaip matysime toliau,

pirmiausia buvo sudarytas nustatant veiksmažodžių *puolė* bei *pradėjo* ir *ėmė* vedamų inceptyvinių konstrukcijų produktyvumo parametrus. Pastarosios buvo pasitelktos daugiau kaip *tertium comparationis*, norint parodyti, kad inceptyvinės *puolė* konstrukcijos pagal vartojimo dažnumą lietuvių kalboje užima trečiąją vietą po tokių *pradėjo* ir *ėmė* konstrukcijų (žr. toliau 2 lentelė). Inceptyvumo rodiklis *puolė*, palyginti su kitais straipsnyje aptariamais šios funkcijos rodikliais, yra gerokai pažengęs desemantizacijos / gramatėjimo keliu, jo semantinė distribucija (galimų prisijungti bendraties komplementų leksinių tipų įvairovė) yra gana plati ir vartoseną yra mažiau priklausoma nuo registro tipo, dėl to ir sudaryti platesnį pavyzdžių rinkinį minėtam lyginamajam kvantitatyviniam tyrimui buvo prasminga. Abiejų minėtų tekstyno registų duomenys buvo pasitelkti ir tiriant inceptyvumo rodiklių *suskato* ir *suskubo* semantinę distribuciją, mat buvo pastebėta, kad jos pobūdis reikšmingai priklauso nuo registro tipo. Pasinaudojus iš abiejų registų surinktais duomenimis, tuo pačiu buvo nustatyti ir šių rodiklių vedamų konstrukcijų produktyvumo parametrai. Tekstyno publicistikos registras buvo pasitelktas ir dar vienu atveju — siekiant parodyti skirtingą veiksmažodžio formų *griebėsi* ir *griebė* pasirengimą inceptyvumo rodiklio funkcijai. Daugeliu kitų atvejų, sudarant tirtinų pavyzdžių rinkinį, pasitenkinta DLKT grožinės literatūros registru.

ir kai kurie kiti kalbamos paskirties veiksmažodžiai, kaip antai *sujudo*, *suskubo*, *suskato*, *leidosi* ir kt., netiesiogiai yra susiję su slinkties raiška: ši reikšmė ima figūruoti kažkuriuo šių veiksmažodžių semantinės raidos etapu ir tampa pagrindu pritaikant juos gramatinei paskirčiai konstrukcijose su bendratimi pagal analogiją su jau egzistuojančiais slinkties prigimties inceptyvumo rodikliais. Iškart derėtų pastebėti, kad visus šiuos slinkties prigimties prado veiksmažodžius kalbamose konstrukcijose vienija vienas požymis, svarbus jų gramatinei — inceptyvumo rodiklio — funkcijai išrutulioti: jų numatomas subjekcinis referentas link tikslinio įvykio (ar jo realizavimo vietos) išjuda iš statinės (rimties) padėties. Iš pradžių aptarkime *puolė*, *šoko*, *metėsi* grupės inceptyvines konstrukcijas: daugeliu atvejų jų prado veiksmažodžiai dar nesunkiai siejami su (horizontalios) slinkties reikšme.

4.1. Inceptyvinės *puolė* konstrukcijos su bendratimi

Remiantis tirtos DLKT grožinės literatūros registro imties duomenimis konstrukcijos su inceptyvumo rodikliu *puolė* pagal paplitimą kalboje užima trečią vietą po konstrukcijų su inceptyvumo rodikliais *pradėjo* ir *ėmė*. Šiame registre (15765554 žodžių) iš 1876 sakinių su predikatu *puolė* 497, arba 26,5 proc., sudaro inceptyviųjų *puolė* konstrukcijų pavyzdžiai. Palyginti: artimos reikšmės veiksmažodžio *šoko* vedamų inceptyviųjų konstrukcijų čia rasti tik 88 pavyzdžiai. Taigi remdamiesi šio registro duomenimis, galime tvirtinti, kad inceptyvines *puolė* konstrukcijas kalboje vartojamos 5,6 karto dažniau negu tokios *šoko* konstrukcijos. Šiame skyriuje aptariami inceptyviųjų *puolė* konstrukcijų kilmės šaltiniai, šių konstrukcijų semantinės įvairovės struktūra bei jų semantinė specifika (užimama niša bendroje inceptyviųjų konstrukcijų designacijos erdvėje) (4.1.1. sk.). Taip pat apžvelgiami bendraties komplementų šiose konstrukcijose aspekto klausimai (4.1.2. sk.). Gausiuose tekstyno pavyzdžiuose atsispindi įvairūs inceptyviųjų *puolė* konstrukcijų raidos etapai, reprezentuojantys įvairius tų konstrukcijų sugramatėjimo laipsnius. Šių konstrukcijų gramatėjimo takų, juos lemiančių semantinių motyvų bei kognityvinių mechanizmų nušvietimas nusipelno atskiros studijos, straipsnyje šie klausimai paliečiami tik probėgšmais (4.1.3. sk.). Čia pat aptariamas ir bendraties komplementų objektų (ten, kur jie turimi) morfosintaksinio kodavimo klausimas, kuris artimai siejasi su kalbamų konstrukcijų gramatėjimo rezultatų formalia fiksacija. Galiausiai aptariami DLKT duomenų pagrindu nustatyti inceptyviųjų *puolė* konstrukcijų produktyvumo parametrai, lyginant juos su panašiu būdu nustatytais tokių konstrukcijų prototipų ($[pradėjo V_{INF}]$ ir $[ėmė V_{INF}]$) produktyvumo parametrais (4.1.4. sk.).

4.1.1. Inceptyviųjų *puolė* konstrukcijų kilmės ištakų trumpa apžvalga

Veiksmažodžio *pulti* (*puolė*) gramatinė — inceptyvumo rodiklio — funkcija konstrukcijoje su bendratimi (žymi bendraties įvykio pradžią) neabejotinai išriedėjo iš pirminės jo reikšmės, LKŽ apibrėžiamos kaip **19**. intr. *mestis*, *šokti*, *lėkti kuria nors kryptimi*.

Trumpai tariant, pirmine reikšme vartojamas šis veiksmažodis žymi energingai atliekamą, staigią subjekcinio referento slinktį pirmyn, tą dažnai rodo atitinkami būdo modifikatoriai bei krypties prielinksniai, plg.:

- (55) *Tada puolė Jozefas ant savo tėvo veido ir verkė ant jo.* LKŽe (BB1Moz50,1)
- (56) *Jei rudenį paukštukai pradeda pulti į langus, prasidės šalčiai.* LKŽe (LTR(Krž))
- (57) *Kur čia pulnė akis išsprogenęs?! LKŽe (Krš)*

LKŽ mums rūpima veiksmažodžio *pulti* (*puolė*) inceptyvinė funkcija apibrėžiama kaip reikšmė **20**. intr. *smarkiai, greitai imtis ką daryti*. Įprastai tarp iliustracinių pavyzdžių čia randame ne tik šio veiksmažodžio konstrukcijas su bendratimi (plg.: *Godus vilkas, išalkęs esti, puolė avinėlio plėšti.* LKŽe (LMD (Sln)); *Po nedėlios ir mes pūlsma rugių pjaut.* LKŽe (Vžns.)), bet ir su daiktavardžiais — pradedamo veiksmo pavadinimais. Pastarosios konstrukcijos paprastai išlaiko slinkties sakinio sintaksę, t. y. veiksmo pavadinimai eina atitinkamų krypties prielinksnių komplementais, dėl to įvykio pradžią nurodančio veiksmažodžio reikšmėje yra dar aiškiai atpažįstamas slinkties semantinis dėmuo, plg.: *Pūla pry darbo kaip akis išdegęs.* LKŽe (Kv); *Vaikinas labai darbštus, į kiekvieną darbą pūolasi.* LKŽe (Mrj). Tokių *puolė* konstrukcijų perteikiama reikšmė gali būti lengvai perfrazuojama atitinkamomis konstrukcijomis su bendratimi, taigi tos konstrukcijos gali būti laikomos vienu iš pastarųjų atsiradimo kalboje šaltinių, plg.:

- (58) *Mano jėga susvyravo, kai Vilas puolė į kontrataką (~ kontratakuoti — R. M.), ir mano ranka virptelėjo.* DLKT
- (59) *Ji puolė į isteriją (~ isterikuoti — R. M.), pradėjo verkti ir apsikabinusi mane pasakė: „O, jų nebėra, juos visus išvežė! Visus!“* DLKT

Panašiai ir slinkties *puolė* konstrukcijos su tikslo genityvu (siekinio kilmininku) gali būti suvokiamos kaip eliptinės struktūros su išleista bendratimi, kurią nesunku įterpti, plg.:

- (60) *Visi puolė (valgyti — R. M.) skaniai išvirtų raudonųjų barštelių su rūkyta avienu ir karštomis bulvėmis.* DLKT

Per konceptualiąją metaforą PEIKTI KĄ ŽODŽIAIS YRA KĄ PULTI FIZIŠKAI veiksmažodis *pulti* ima reikšti kieno neigiamą žodinių vertinimą, priekaištą. Šia reikšme veiksmažodžio vartoseną jau yra įprasta, LKŽ ji pateikiama kaip reikšmė **17**. tr., intr. *smarkiai kaltinti, priekaištauti, barti, kibti* (plg.: *I vaikas puōlna, i motina puōlna, — aš už jų užstojau.* LKŽe (Vdk); *Neklauso, ką jam sako, tik pūola žmogų kaip šuo.* LKŽe (Jnš)). Tokie sakiniai taip pat gali būti suvokiami kaip eliptinės struktūros ir nesunkiai išplečiami iki atitinkamų inceptyvinų konstrukcijų su bendratimi, plg.:

- (61) *Pikčiausia kliūtis, aišku, man buvo Sabina, mat ji išsoko iš Epafrodito lovos ir iškart puolė (barti — R. M.) mane: — Gal tu kvailas? Ką čia šneki? Ką tai reiškia?* DLKT

Vis dėlto pagrindinių kalbamų konstrukcijų kilmės šaltiniu (kilmės konstrukcijomis) laikytinos slinkties *puolė* konstrukcijos, išplėtos tikslo bendratimi, arba TIKSLO SLINKTIES KONSTRUKCIJOS, plg.:

(62) *Liub pùls ant krėslo, ant kubilaičio mitingas sakyti.* LKŽe (Šts)

(63) *Artimesnioji staigiai puolė į šalį išvengti susidūrimo ir trenkėsi į savo kompanionę.* DLKT

(64) *Pamatęs ateinančius, tėvas puolė į Molynės kalną pasitikti.* DLKT

Tokios konstrukcijos dar nelaikytinos inceptyvinėmis: jose vartojamos iškart po veiksmožodžio *puolė* einančios prielinksninės konstrukcijos aiškiai modifikuoja slinkties (puolimo) kryptį link bendratimi reiškiamo tikslinio įvykio realizavimo vietos, o pats bendratis įvykis suvokiamas tik kaip subjektinio referento ketinimas (slinkties tikslas). Be to, dalyje mažiau sugramatėjusių inceptyvinių konstrukcijų atvejų, kaip matysime toliau, inceptyvumo rodiklis *puolė* nėra galutinai atsikratęs pirminės (staigios) slinkties pirmyn reikšmės, kuri taip pat gali būti pabrėžiama ir atitinkamais krypties modifikatoriais, bet kai šie eina po bendratis, paprastai yra lengviau juos laikyti bendratis įvykio krypties modifikatoriais, plg.:

(65) *Šaligatviu ėję pėstieji puolė į šalis slėptis.* DLKT

ir

(66) *Cantor Fitzgerald kontoros darbuotojai puolė slėptis po metaliniais darbo stalais ir kiekvienas savo kampe suanglėjo.* DLKT

Pavyzdyje (65) prielinksninė konstrukcija (slinkties krypties modifikatorius) *į šalis* veikiau yra suprantama kaip nurodanti slinkties paskirties vietą (destinaciją). Tokiu atveju veiksmožodis *puolė* su savo modifikatoriumi *į šalis* sudaro glaudų junginį ir abu kartu reiškia slinktį link numatomos ketinamo atlikti (tikslinio) įvykio (slėptis) realizavimo vietos (skaidome [*puolė į šalis*] *slėptis*), ir tokia konstrukcija dar negali būti laikoma inceptyvine. Pavyzdyje (66) kalbamas veiksmožodis glaudų junginį sudaro su bendratimi (plg. [*puolė slėptis*] *po metaliniais darbo stalais*) ir pirmiausia reiškia pradėtą tos bendratis įvykį (kitaip, žymi pradinę fazę bendratis įvykio scenarijuje) — toks junginys, nors ir išplėstas vietos (ar krypties?) modifikatoriumi, lengviau gali būti reanalizuojamas kaip inceptyvinė konstrukcija, mat tas modifikatorius veikiau siejamas su bendratis įvykiu (nurodo pasirinktą slėpimosi vietą). Kitas klausimas, kad pats slėpimosi scenarijus savo ruožtu čia implikuoja slinktį ir todėl neleidžia visai atsiriboti nuo veiksmožodžio *puolė* paveldėtos — '(staigios) slinkties pirmyn' — reikšmės, tad tokioje konstrukcijoje veiksmožodis *puolė*, eina gramatinio inceptyvumo rodiklio pareigas dar tebežymėdamas subjektinio referento specifinę (t. y. staigią, nelauktą) slinktį pradėto bendratis įvykio realizavimo kryptimi.

4.1.2. Inceptyvinių *puolė* konstrukcijų bendraties komplementų aspektas

Kaip ir kitų straipsnyje aptariamų inceptyvumo rodiklių atveju, veiksmožodžio *puolė* bendraties komplementai paprastai žymi imperfektyvinį įvykį, taigi bendratys turi nepriešdėlinę formą arba priešdėlinę formą turi imperfektyvizuojančią priesagą (plg. [*Tuo metu į pievelę įtrenkė keletas klegančių čigonų vežimų. Čia jų pastovio vieta.*] Vyr'ai *puolė nukinkinėti* arklus, moterys, pasikėlusios plačius sijonus, griebėsi rinkti žabų ir kurti ugnį. DLKT; paryškinta mano — R. M.). Tokia koreliacija tarp inceptyvumo rodiklio ir jį komplementuojančios bendraties įvykio imperfektyvumo yra nesunkiai paaiškinama tuo, kad įvykio kompletyvumą reiškianti, tad ir jo kompletyvinę (baigiamąją) fazę fokusuojanti, perfektyvinė tokios bendraties forma tiesiog kognityviškai nedera su inceptyvinės konstrukcijos paskirtimi. Vis dėlto kalbamų veiksmožodžio *puolė* (kaip, beje, ir kitų inceptyvumo rodiklių) konstrukcijų su perfektyvinėmis bendratimis kalboje pasitaiko ir bent dalis jų, esant palankiam kontekstui, gali būti interpretuojamos inceptyviškai, plg.:

(67) *Išgirdęs beldimą, tėvas puolė atidaryti durų.*

(68) *Tėvas puolė atidaryti durų, įleidamas sušalusius svečius.*

Pavyzdyje (67) subjektinis referentas — tėvas — veikiausiai tik artėja prie durų, ketindamas jas atvykėliams atidaryti, taigi konstrukcija *puolė atidaryti* čia laikytina tikslo slinkties konstrukcija, o pavyzdyje (68) tėvas galimai jau yra beverias svečiams duris, jo slinktis link durų (ji akivaizdi ankstesniame pavyzdyje) čia suvokiama tik subjektyviai ir nueina į antrą planą, taip atverdama kelią inceptyvinei konstrukcijos interpretacijai. Bendriau žiūrint, minėta kognityvinė inceptyvumo ir kompletyvumo nederė veiksmožodžio *puolė* (bei kitų inceptyvumo rodiklių) konstrukcijose su perfektyvinėmis bendratimis gali būti išsprendžiama banaliai — išplečiant konstrukcijos designacijos aprėptį, t. y. įtraukiant į ją „parengiamąją“ įvykio fazę iki kulminacijos, plg.:

(69) *Jam krentant trapu viena ranka išsilaisvino iš tinklo, tačiau, kol Tomas tai suprato ir kol puolė išsilaisvinti visiškai, Kolis čiupo už rankų iš užpakalio.* DLKT

ir

(70) *Pastatysim, ir pamatysit, spėsitė! Nėra reikalo landžioti, kur nereikia, — piktai užriko ant mažųjų, kai šie puolė apžiūrėti mašiną, nesitverdami smalsumu.* DLKT

Pavyzdyje (69) vaizduojama situacija, kai trapu krentęs Tomas nespėjo susivokti jau turįs laisvą ranką ir pradėti realizuoti savo ketinimą — visiškai išsilaisvinti iš tinklo, mat jį, krentantį žemyn, už rankų iš užpakalio čiupo Kolis. Taigi konstrukcija [*Tomas*] *puolė išsilaisvinti visiškai* čia veikiausiai interpretuotina kaip tikslo slinkties konstrukcija. Pavyzdyje (70) pavartota *puolė* konstrukcija su imperfektyvine bendratimi *apžiūrinėti* būtų aiškiai inceptyvinė, bet ir esamu atveju, vartojant *puolė* konstrukciją su perfektyvine bendratimi *apžiūrėti*, taip pat galima tokia sakiniu perteikiamos situacijos interpretacija, kai vaikai suaugusiojo buvo nuvaryti šalin jau pradėję mašinos apžiūrą.

Blieka pridurti, kad iš DLKT grožinės literatūros registro 497 kalbamose *puolė* konstrukcijose pavartotų 522 bendraties komplementų tik 11, arba 2,1 proc., turi priešdėlinę formą, žyminčią rezultatą numatantį perfektyvinį įvykį. Su tam tikromis išlygomis šios *puolė* konstrukcijos su perfektyvinėmis bendratimis gali būti laikomos inceptyvinėmis.

4.1.3. *Puolė* konstrukcijų su bendratimi gramatėjimo inceptyvumo raiškos link kelias

Dėl inceptyvinių *puolė* konstrukcijų paplitimo kalboje ir tekstyne netrūksta pavyzdžių, reprezentuojančių atskirus šių konstrukcijų raidos etapus. Todėl šios konstrukcijos buvo pasirinktos jų gramatėjimo keliui nušviesti ir aptarti. Gautos išvados, *mutatis mutandis*, šiuo atžvilgiu tinka ir kitoms iš slinkties konstrukcijų kilusioms arba kažkuriuo savo raidos etapu su slinktimi imtoms sieti inceptyvinėms konstrukcijoms, kuriose inceptyvumo rodikliais eina veiksmažodžiai *šoko, metėsi, leidosi, pasileido, sujudo, suskato* ir pan.

Inceptyvinių *puolė* konstrukcijų pradžia sietina su tais atvejais, kai šio veiksmažodžio komplementais pasirenkamos veiksmažodžių, žyminčių sparčią subjektinio referento slinktį pirmyn, (rečiau kita kuria kryptimi) bendratys, tokios kaip (*puolė*) *bėgti, lėkti, vyti, persekioti* ir pan., – tokiose konstrukcijose originaliai staigios slinkties pirmyn veiksmažodis *puolė* natūraliai (tiesiogiai) ima žymėti kito panašaus slinkties įvykio pradžią, plg.:

- (71) *Pamatęs besiantinančius egiptiečius, nubis puolė bėgti kiek kojos neša.* DLKT
 (72) *Kūnsargiai puolė vyti įkalmėn dumiančią figūrą.* DLKT

Vien tik su bendraties komplementu *bėgti* tirtoje DLKT grožinės literatūros registro imtyje iš 497 rasti 36 kalbamų konstrukcijų atvejai. Tai bene didžiausia dalis (7,2 proc.) tarp visų čia rastų inceptyvinių *puolė* konstrukcijų su įvairiais kitais bendraties komplementais.

Pagal analogiją su bendratimis, žyminčiomis slinktį, veiksmažodį *puolė* galėjo komplementuoti ir tų veiksmažodžių, kurių reiškiami įvykiai tik implikuoja slinktį (viena ar keliomis kryptimis), bendratys, kaip antai *ieškoti, naršyti, slėptis* ir pan., plg.:

- (73) *Draugai, paskaitę laišką, puolė jo ieškoti. Kažkas užklydo į palėpę ir rado ten Narciuką... bemiegantį su virve ant kaklo.* DLKT
 (74) *Manydami, jog kažkas prasmuko į kambarį ir vis dar ten slepiasi, Poetas su Boronu atkišę kardus puolė naršyti visus kampus.* DLKT
 (75) *Cantor Fitzgerald kontoros darbuotojai puolė slėptis po metaliniais darbo stalais ir kiekvienas savo kampe suanglėjo.* DLKT

Ypatinga vieta tikslo slinkties konstrukcijų reanalizės į inceptyvines konstrukcijas raidoje tenka tiems veiksmažodžio *puolė* bendraties komplementams, kurie savaimė slinkties nežymi, bet savo semantiniame rėme numato subjektinio referento slinktį link

jais reiškiamo įvykio realizavimo vietos. Be platesnio konteksto tokios *puolė* konstrukcijos dažnai yra dviprasmiškos tarp tikslo slinkties ir inceptyvinių konstrukcijų, plg.:

(76) *Visi puolė žiūrėti, ką eigulys padarė Jonui.* DLKT

(77) *Tikri rupūžės, supranti, jie yra. Pirmiausia puolė saugoti tiltus, o ne mūsų idėjos brolius iš kalėjimo vaduoti.* DLKT

Norėdamas pabrėžti *puolė* konstrukcijų su tokiais bendraties komplementais inceptyvinę reikšmę, kalbėtojas (/ klausytojas) turi pasitelkti pagalbon kognityvinę subjektifikacijos⁹ operaciją, tik mintyse nueidamas numatomą subjektinio referento kelią link tikslinio įvykio realizavimo vietos. Taip per subjektifikaciją paveldėtasis slinkties semantinis dėmuo veiksmažodžio *puolė* reikšmėje tampa fiktyvus, jis pasitraukia į antrąjį planą, užleisdamas joje vietą gramatinei — inceptyvumo rodiklio — funkcijai. Neretai dėl palankaus konteksto ar dėl to, kad įveiktinas atstumas iki tikslinio įvykio realizavimo vietos yra nykstamai mažas ir nereikšmingas, subjektifikacijai, interpretuojant kalbamas konstrukcijas kaip inceptyvines, tenka tik pagalbinis vaidmuo, plg.:

(78) *Glaustėsi, netyčia išliejo jam ant kelių kava, pagriebusi servetėlę puolė šluostyti.* DLKT

(79) *Išalkusios karvės net apsiputojusios puolė ėsti.* DLKT

Vartojamas konstrukcijose, kurių inceptyvinei interpretacijai pasitelkiama subjektifikacija, veiksmažodis *puolė* pasirengia prisijungti tokius bendraties komplementus, kuriais reiškiami įvykiai jau nebesiejami su subjektinio referento slinktimi. Tiroje DLKT grožinės literatūros registro imtyje 100, arba 20,1 proc., atvejų inceptyvinių *puolė* konstrukcijų veiksmažodį komplementuojančios bendratys žymi įvykius, kurie nei numato subjektinio referento slinktį link jų realizavimo vietos, nei patys ją implikuoja, vadinasi, atitinkamo semantinio dėmens negalima konstatuoti esant ir veiksmažodžio *puolė* reikšmėje, o tai žymi tolesnį etapą jam prisitaikant prie įvykių pradžios raiškos (t. y. inceptyvumo rodiklio) funkcijos. Iš jų 52, arba 52 proc., konstrukcijose subjektinio referento pradedamas įvykis rutuliojasi konkrečioje fizinėje erdvėje, plg.:

(80) *Žiūrovai Klimos gestą palaikė įprastu žvaigždės koketavimu ir puolė dar smarkiau ploti.* DLKT

(81) *Pirmininkaujantis teisėjas puolė įnirtingai skambinti varpeliu. — Už Aukščiausio teismo įžeidimą paskutinis žodis atimamas!* DLKT

(82) *Pasijutau galįs parodyti savo protą. — Ar galėčiau pasiūlyti išimčių gramatiką? — Puiku, puiku! — ištarė abu vienu kartu ir puolė užsirašinėti.* DLKT

Šiose konstrukcijose inceptyvumo rodiklis — veiksmažodis *puolė* — neimplikuoja slinkties tik dėl bendraties komplementu reiškiamų įvykių specifikos: ją sudaro tai, kad jų inicijavimas nenumato subjektinio referento slinkties link jų realizavimo vietos.

Likusiose 48, arba 48 proc., konstrukcijų subjektinio referento pradedamas įvykis nesietinas su konkrečia fizine erdve. Keliais atvejais bendraties komplementas žymi

⁹ Apie šio teorinio konstrukto taikymą gramatėjimo procesams aiškinti plačiau žr. Langacker 2000, 297–315.

iš kartotinių įvykių susidedančią veiklą, kurios raiška jau nebesiejama su konkrečia fizine erdve, tad, iš principo, negali nei implikuoti subjektinio referento slinkties joje, nei numato jo slinktį link tos veiklos realizavimo vietos, plg.:

- (83) *Marjona iš tolo skersai žiūrėjo į marčios darbą, nėjo artyn. Jai pikta. Ne vyrui, o dėdei pirmam puolė apatinius siūti.* DLKT
- (84) *Po tokių traumų, kokias ji patyrė, linkęs išgerti žmogus būtų tapęs alkoholiku. O Gabrielė, ji velniškai seksuali, — puolė kruštis.* DLKT

Tačiau daugumoje šio tipo konstrukcijų bendraties komplemento žymimų įvykių turinys yra abstraktus ir tiesiogiai jau nebesiejamas nei su fizine erdve, nei su slinktimi joje, plg.:

- (85) *Visad buvęs bjaurus moters charakteris dėl tokio užsienietiško gydymo tapo dar baisesnis, dėl to ji visai suraganėjo: puolė auklėti ir engti ne tik vyrą, bet ir besisvečiuojantį jo brolių.* DLKT
- (86) *Žmonės su dvigubu entuziazmu puolė puoselėti socialistinę santvarką, kuri, taip buvo paskelbta, po dvidešimties metų turėjo virsti komunizmu.* DLKT
- (87) *Vos tik ji nuo lentos atitraukė purėtą garbanų kupetą ir atsisėdo direktoriaus dešinėje, mokiniai pasikuzdėdami puolė tyrinėti lietuvių kalbos rašomojo darbo temas.* DLKT

Šių konstrukcijų veiksmožodis *puolė* sugramatėjimo atžvilgiu jau gali būti lyginamas su veiksmožodžiu paskutinėje tarp kalbamų konstrukcijų tirtoje DLKT imtyje išskirtoje grupėje, būtent konstrukcijose, kurių bendraties komplementai vienaip ar kitaip žymi įvairius verbalinius (kalbant apie gyvūnus — garsinius) įvykius, kurie nebeturi nieko bendro su juos inicijuojančio subjektinio referento slinktimi erdvėje.

Tirtoje DLKT grožinės literatūros registro imtyje 121, arba 24,2 proc., atveju veiksmožodis *puolė* žymi pradedamą verbalinį įvykį, kuris bendraties komplementu reiškiamas tiesiogiai, plg. (88), (89), arba metaforiškai, plg. (90), (91):

- (88) *Vos tik jai įkėlus koją į svetainę, Milda puolė aiškinti vyro padaužiškos išvaizdos priežastį.* DLKT
- (89) *Vyriškis puolė atsiprašinėti.* DLKT
- (90) *Gerai... Dėl visa ko parodykit prievolių kvitus! — Čia, čia kvitai, Tekliut... — puolė gelbėti Milašius ir ėmė naršyti stalčiuje.* DLKT
- (91) *Jaromilas ir nekenė savo motinos, ir ją mylėjo; rusvaplaukės akyse puolė ją ginti: argi jau taip blogai, kad ji norėjo ją pasirūpinti?* DLKT

Šio leksinio tipo konstrukcijos kartu su tirtoje DLKT imtyje rastomis 48 konstrukcijomis, kuriose bendraties komplementu reiškiamas ne konkrečioje fizinėje erdvėje pradedamas įvykis (ar veikla), sudaro 166 atvejus, arba 33,4 proc., visų čia rastų inceptyvinių konstrukcijų su *puolė*. Tokios konstrukcijos liudija galutinį veiksmožodžio *puolė* gramatėjimo raidos etapą, kai jis iš esmės čia teatlieka inceptyvumo rodiklio funkciją. Tačiau svarbu neišleisti iš akių, kad ir labiausiai sugramatėjusiais atvejais kalbamomis konstrukcijomis reiškiamas ne bet kaip, o staigiai ir energingai

pradedama įvykis. Tai yra bene ryškiausiai į akis krintantis kalbamo inceptyvumo rodiklio požymis, pavaldėtas iš kilmės — slinkties ir tikslo slinkties — konstrukcijų. Jis didžia dalimi lemia ir bendraties komplementų semantinį pobūdį (leksinius semantinius tipus). Pavyzdžiui, sunku įsivaizduoti pradą *puolė* kalbamoje konstrukcijoje komplementuojant veiksmožodžių, žyminčių lėtą, vangią subjektinio referento slinktį, bendratis, plg.: *puolė ?eiti, ??slinkti, ??sliūkinti* ir pan. (bet *ėmė / pradėjo eiti, slinkti, sliūkinti*). Kitas ne mažiau ryškus pavaldėtasis semantinis inceptyvinių *puolė* konstrukcijų požymis yra tas, kad jos paprastai numato intencionalų ir savo pradedamą įvykį kontroliuojantį subjektinį referentą¹⁰.

Taip pat ne vienu atveju kilmės konstrukcijų pėdsaką kalbamose inceptyvinėse konstrukcijose išduoda ir jų bendraties komplemento valdomo objekto (ten, kur jis reiškiamas) morfosintaksinis kodavimas, plg.:

(92) *Praleido vidun ir puolė raminti šuns, nors šis, išgirdęs jo balsą, menkai bevambrino.*

DLKT

(93) *Cit! Nušaus! — puolė jį drausti žmona.* DLKT (Paryškinta mano — R. M.)

Pavyzdyje (92) vietoje laukiamo objekto akuzatyvo (plg. *raminti šunį*) matome pavaldėtą iš tikslo slinkties konstrukcijų genityvą (vadinamąjį siekinio kilmininką; Ambrazas 2006, 222–224), o pavyzdyje (93) panašioje situacijoje bendraties valdomas objektas jau turi akuzatyvo linksnį, kuris liudija, kad ši inceptyvinė konstrukcija yra galutinai atitrūkusi nuo savo kilmės konstrukcijos. Tirtroje imtyje ketvirtadalis inceptyvinių *puolė* konstrukcijų bendraties valdomų objektų tebeturi genityvo linksnį.

4.1.4. Inceptyvinių *puolė* konstrukcijų produktyvumas

Kaip jau buvo minėta, inceptyvinės konstrukcijos su veiksmožodžiu *puolė* tirtroje DLKT grožinės literatūros registro imtyje yra 5,6 karto dažnesnės negu tokios konstrukcijos su artimos reikšmės veiksmožodžiu *šoko*. Vienas iš konstrukcijų produktyvumo rodiklių yra jose pavartotų bendraties komplementų skaičius — jis paprastai yra gerokai didesnis negu pačių tirtroje imtyje rastų konstrukcijų skaičius, nes neretai vienoje konstrukcijoje yra vartojami keli koordinuoti bendraties komplementai. Taip 497 DLKT grožinės literatūros registro inceptyvinėse konstrukcijose su *puolė* vartojami 522 bendraties komplementai. Iš jų, atėmus pasikartojančius, gaunami $522 - 280 = 242$, arba 46,4 proc. viso komplementų skaičiaus, skirtingi bendraties komplementų leksiniai

¹⁰ Vienas kitas pavyzdys tirtroje DLKT imtyje tarsi prieštarautų tokiai presupozicijai, plg.:

(i) *Neronas buvo nešnekus, staiga mirtinai nublyško ir puolė vemti.* DLKT

(ii) *Viskas, viskas! — piršlys puolė blaškytis po salę.* DLKT

Tiek vėmimas, tiek ir (chaotiškas) blaškymasis paprastai suvokiami kaip neintencionalūs ir nekontroliuojami įvykiai. Retos inceptyvumo rodiklio *puolė* konstrukcijos su tokiais bendratimis greičiausiai pasidaromos pagal analogiją su konstrukcijos prototipą reprezentuojančiais inceptyvumo rodikliais *ėmė* ar *pradėjo*, plg. *ėmė vemti, pradėjo blaškytis*. Šis faktas leistų kalbėti apie visas (įvairių veiksmožodžių vedamas) inceptyvinės konstrukcijas vienijančią scheminę reikšmę.

tipai ir, atitinkamai, $522 - 357 = 165$, arba 31,6 proc. viso komplementų skaičiaus, vienkarinio pavartojimo bendraties komplementų, arba hapaksų. Inceptyvinių *puolė* konstrukcijų produktyvumo indeksas tirtoje DLKT grožinės literatūros registro imtyje yra $165 : 242 = \mathbf{0,68}$. Palyginti analogiškos konstrukcijos su *šoko* skaičiai yra: iš 88 inceptyvinių konstrukcijų su *šoko* turime 90 bendraties komplementų atvejus su 49, arba 54,4 proc. viso komplementų skaičiaus, skirtingais bendraties komplementų leksiniais tipais ir 38, arba 42,2 proc. viso komplementų skaičiaus, hapaksais. Inceptyvinių *šoko* konstrukcijų produktyvumo indeksas (remiantis tirta DLKT imtimi) yra $38 : 49 = \mathbf{0,77}$. Prisimintina, kad produktyvumo indeksas rodo ne tiek konstrukcijų tipo paplitimą (įsitvirtinimą) kalboje, kiek jo darybinį gyvybingumą: kaip matome, gerokai rečiau kalboje vartojamų inceptyvinių *šoko* konstrukcijų darybinis gyvybingumas, taip skaičiuojant, yra netgi didesnis, negu tos pačios paskirties *puolė* konstrukcijų.

Kadangi po *pradėjo* ir *ėmė* inceptyvinių konstrukcijų, tokio tipo *puolė* konstrukcijos yra labiausiai kalboje paplitusios, buvo įdomu atidžiau pasižiūrėti, ką apie pirmųjų produktyvumą sako DLKT duomenys ir palyginti jas šiuo atžvilgiu su pastarųjų produktyvumu. Tam buvo laisvai pasirinkta po šimtą inceptyvinių konstrukcijų pavyzdžių¹¹ su šiais trimis veiksmoždžiais iš DLKT dviejų registrų — grožinės literatūros ir publicistikos, kur jų esama gausiausiai. Toliau buvo apskaičiuotas tose konstrukcijose vartojamų bendraties komplementų skaičius, nustatytas jų leksinių tipų ir hapaksų skaičius bei kiekvieno iš trijų veiksmoždžių vedamų konstrukcijų produktyvumo indeksai.

Tirtoje DLKT imtyje (per abu registrus — 200 laisvai pasirinktų konstrukcijų pavyzdžių) rasti 203 inceptyvinių *puolė* konstrukcijų bendraties komplementų atvejai. Iš jų tų komplementų leksinių tipų yra 109, arba 53,7 proc. viso komplementų skaičiaus, hapaksų — 79, arba 38,9 proc. viso komplementų skaičiaus. Taigi remiantis abiejų tekstyno registrų duomenimis inceptyvinių *puolė* konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $79 : 109 = \mathbf{0,72}$. Atsimename, kad skaičiuojant visą grožinės literatūros registro imtį (497 konstrukcijų pavyzdžių) buvo gautas kiek mažesnis šio veiksmoždžio vedamų konstrukcijų produktyvumo indeksas — $\mathbf{0,68}$.

Tirtoje imtyje rasta 210 inceptyvinių *pradėjo* konstrukcijų bendraties komplementų atvejų. Iš jų tų komplementų leksinių tipų yra 158, arba 75,2 proc. viso komplementų skaičiaus, hapaksų — 128, arba 61 proc. viso komplementų skaičiaus. Inceptyvinių *pradėjo* konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $128 : 158 = \mathbf{0,81}$.

Tirtoje imtyje rasta 209 inceptyvinių *ėmė* konstrukcijų bendraties komplementų atvejai. Iš jų tų komplementų leksinių tipų yra 165, arba 78,9 proc. viso komplementų skaičiaus, hapaksų — 132, arba 63,2 proc. viso komplementų skaičiaus. Inceptyvinių *ėmė* konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $132 : 165 = \mathbf{0,80}$.

¹¹ Sudarant tirtinus pavyzdžių rinkinius, čia taikytas vadinamasis bėgančių eilučių vienkartinės imties metodas, kvantitatyviniuose tekstyno pavyzdžių dažnumo tyrimuose padidinantis skaičiavimų reprezentatyvumą (plg. Mikulskas 2018; Mikulskas 2021).

Visi šie inceptyviųjų konstrukcijų su veiksmažodžiais *pradėjo*, *ėmė*, *puolė* produktyvumą atspindintys skaičiai tirtose DLKT imtyse (po 100 grožinės literatūros ir publicistikos registrų bėgančių (300 simbolių) eilučių su atitinkamomis konstrukcijomis) patogumo dėlei pateikiami 2 lentelėje:

2 lentelė. **Inceptyviųjų pradėjo, ėmė ir puolė konstrukcijų produktyvumo parametrai**

Konstrukcija	Leksinių tipų sk.	Hapaksų sk.	Produkt. indeks.
[<i>pradėjo</i> V _{INF}]	158 (75,2 %)	128 (61 %)	0,81
[<i>ėmė</i> V _{INF}]	165 (78,9 %)	132 (63,2 %)	0,80
[<i>puolė</i> V _{INF}]	109 (53,7 %)	79 (38,9 %)	0,72

Šie skaičiai tik patvirtina intuiciją, kad *puolė* inceptyvinės konstrukcijos kalboje yra gerokai retesnės ir ne tokios produktyvios kaip šio tipo (labiausiai sugramatėjusios) *pradėjo* ir *ėmė* konstrukcijos.

Kaip matyti iš jau aptartų pavyzdžių, kalbamų inceptyviųjų konstrukcijų produktyvumą pagrindžianti jų plėtra (apie konstrukcijų gebėjimą plėstis, pritraukiant naujas leksemas (*extensibility*), kaip esminį sintaksinio produktyvumo parametą, plačiau žr. Barðdal 2008, 19–54) vyksta prado veiksmažodžiui *puolė* pirmiausia prisijungiant jo paveldėtam semantiniam profiliui neprieštarujančių veiksmažodžių bendratis. Dažniausiai bendratis komplementais konstrukcijoje einantys veiksmažodžiai į šią poziciją nesunkiai pritraukia kitus artimos reikšmės veiksmažodžius. Taip greta kalboje dažnų konstrukcijų *puolė ieškoti*, ir *puolė vytis* imamos vartoti analogiškos reikšmės konstrukcijos *puolė naršyti* ir *puolė persekioti*, plg.:

- (94) *Vieni klūpoję maldininkai gulė kniūbsti į kelio dulkes, kiti šoko ant kojų ir puolė ieškoti Kazimiero Varnelio, senelio elgetos, girėnų patriarcho.* DLKT
- (95) *Benediktas puolė naršyti po savo krepšį, ten terado kelis sesterčius.* DLKT
- (96) *Išvydęs mane, jis puolė vytis, bet neišsigandau — iš tolo buvo matyt, kad nepavojingas.* DLKT
- (97) *Tačiau Kalno gynėjai atgavo viltį, pakilo dvasia ir puolė jų persekioti. Jie nedavė goblinams pasprukti ir vienus suvijo į Srauniąją Upę, kitus, kurie dūmė į pietus bei vakarus, suginė į klampynes palei Mišką.* DLKT

Atkreiptinas dėmesys, kad šios (ir panašios) pagal analogiją inceptyvinės konstrukcijas papildančios bendratis neretai žymi ne tik su slinktimi fiziniėje erdvėje siejamus, bet ir abstraktesnius įvykius, taip pastūmėdamos tas konstrukcijas tolesnio gramatėjimo linkme, plg.

- (98) *Rita puolė naršyti kompiuteryje po senas bylas ir netrukus jau turėjo savo pačios aprašytų pagarsėjusių Lietuvos savižudžių pavardes.* DLKT

- (99) *Argi ne Lenkijoje tuoj po Pilsudskio, kuris užtarė žydus, mirties, žmonės, vos gavę galimybę, tuoj puolė juos persekioti?* DLKT

4.2. Inceptyvinės šoko konstrukcijos su bendratimi

DLKT grožinės literatūros registre iš 1190 sakinių su predikatu šoko rasti 88, arba 7,4 proc., inceptyvinių konstrukcijų pavyzdžiai su šiuo pradū, o juose — 90 šio veiksmazodžio bendraties komplementų. Taigi, jeigu remsimės tirtos tekstyno imties duomenimis, šios konstrukcijos kalboje yra 5,6 karto retesnės negu atitinkamos konstrukcijos su pradū *puolė*. Išskyrus šį faktą, daugeliu atžvilgių inceptyvinių šoko konstrukcijų kilmė, raida ir semantinė distribucija primena anksčiau aptartas tokio tipo *puolė* konstrukcijas, tad čia jų aprašo struktūra bus panaši, tik trumpesnė.

Veiksmazodžio *šokti* (*šoko*) gramatinė — inceptyvumo rodiklio — funkcija konstrukcijoje su bendratimi, kaip ir tokių *pulti* (*puolė*) konstrukcijų atveju, neabejotinai išriedėjo iš jo pirminės — slinkties — reikšmės, LKŽ apibrėžiamos kaip 3. intr. *pulti, mestis, skubėti*. Kaip ir *pulti* (*puolė*) atveju, pirmine reikšme vartojamas veiksmazodis *šokti* (*šoko*) žymi energingai atliekamą, staigią subjektinio referento slinktį pirmyn iš rimties būsenos (arba specifiskiau — šuolį), tą dažnai rodo atitinkami būdo modifikatoriai bei krypties prielinksniai, plg.:

- (100) *Vaikai, mešką pamatę, šoko kur įmanydamys.* LKŽe (M. Valanč)
 (101) *Aš tuo šokdavau į vidurį i neleidavau peštise.* LKŽe (Jrb)
 (102) *Reikėjo tik sakyti, būč šokęs visom keturiom.* LKŽe (Sdk)

Būdingų pavyzdžių su veiksmazodžio šoko slinkties reikšme randame ir DLKT, plg.:

- (103) *Akies kampučiu Jašimas pamatė kažkokį baltą pavidalą, judantį prie sienos. Mergina lyg katė šoko į priekį ir tekina pasileido prie kizlaro.* DLKT
 (104) *Jis sukliegė kaip laukinė antis ir susmuko. Jo žirgas šoko į priekį, riteris griuvo į šoną, viena jo koja liko balnakilpėj.* DLKT
 (105) *Staiga vėl nuaidėjo skambutis, dar garsiau negu pirma, ir jis šoko prie durų.* DLKT

LKŽ mums rūpima veiksmazodžio *šokti* (*šoko*) inceptyvinė funkcija neišskiriama, ją primena tik specifinė distribucija besiremianti reikšmė, apibrėžiama kaip 13. intr. *staigiai pradėti* (*augti*). Ši reikšmė žodyne iliustruojama išimtinai pavyzdžiais iš augmenijos pasaulio, kuriuose kalbamos konstrukcijos žymi sparčią augimo pradžią, plg.:

- (106) *Kad užlytų, vėl šoktų dygt grybai.* LKŽe (Ėr)
 (107) *Na, dabar bulbės šoks augt, mat gražu, lietūs.* LKŽe (Krk)

Suprantama, šių pavyzdžių inceptyvinių konstrukcijų bendraties komplementų žymimų augimo įvykių numatomi subjekciniai referentai (grybai, bulvės ir pan.) nėra intencionalūs, tą augimą kontroliuojantys individai. O būtent tokio pobūdžio subjektinis referentus, kaip atsimename, paprastai numato prado pradū *puolė* bendraties komplementų žymimi įvykiai. Intencionalius bei savo inicijuojamus įvykius kontroliuojančius

subjektinius referentus (kaip matysime toliau) numato ir DLKT tirtoje imtyje rastų inceptyvinių *šoko* konstrukcijų bendratys. Šis subjektinių referentų požymis kalbamose *šoko* ir *puolė* konstrukcijose dera su iš kilmės konstrukcijų paveldėta inceptyvumo rodiklių jose reikšme. Taigi LKŽ pavyzdžiai neatspindi inceptyvinių *šoko* konstrukcijų vartosenos dabartinėje lietuvių kalboje, žodyne (veikiausiai atsitiktinai) fiksuota tik tarmei būdinga šios konstrukcijos distribucija (visi pavyzdžiai yra iš rytų aukštaičių, daugiausia panevėžiškių, tarmės). DLKT randamų inceptyvinių *šoko* konstrukcijų reikšmė bendrai gali būti apibrėžiama kaip ‘imti staigiai, energingai ką daryti’. Minėto subjektinio referento požymio atžvilgiu lietuvių kalboje yra indiferentiškos labiausiai sugramatėjusios inceptyvinės *pradėjo* ir *ėmė* konstrukcijos — jų subjektais gali eiti ir neintencionalūs bei savo inicijuojamų įvykių nekontroliuojantys individai, daiktai ar reiškiniai. Beje, latvių kalboje būtent *sākt* (lietuvių kalbos etimologinio atitikmens *šokti*) vedamoms inceptyvinėms konstrukcijoms yra būdingas indiferentiškumas subjektinio referento intencionalumo požymio atžvilgiu, ir tai rodo, kad latviškosios inceptyvinės konstrukcijos yra gerokai labiau sugramatėjusios negu lietuviškieji jų atitikmenys, plg.:

(108) *Skūties nāksies reizi 2 dienās, citādi ataugošie matiņi sāks skrāpēties.* (Paryškinta mano — R. M.)

‘Turėsi skustis kas antrą dieną, kitaip ataugę šeriai ims durti’ (Pavyzdys iš Holvoet, Daugavet 2020, 258)

Tirtoje DLKT imtyje randame ne vieną veiksmažodžio *šoko* konstrukciją su daiktavardžiais — pradedamo veiksmo pavadinimais. Šios konstrukcijos, kaip ir anksčiau aptartais *puolė* atvejais, paprastai išlaiko slinkties sakinio sintaksę, t. y. veiksmo pavadinimai eina atitinkamų krypties prielinksnių komplementais, dėl to įvykio pradžią nurodančio veiksmažodžio reikšmėje yra dar aiškiai atpažįstamas slinkties semantinis dėmuo. Kaip ir *puolė* konstrukcijų atveju, tokių *šoko* konstrukcijų perteikiama reikšmė gali būti lengvai perfrazuojama atitinkamomis konstrukcijomis su bendratimi, taigi tos konstrukcijos gali būti laikomos vienu iš pastarųjų atsiradimo kalboje šaltinių, plg.:

(109) *Tuo tarpu į kovą (~ kovoti — R. M.) šoko pavieniai žurnalistai, ir su dvigubu smagumu. Jie ėmė burtis į komandas, formuoti partijas, vietines nekaltas mafijas.* DLKT

(110) *Ir jis nedvejodamas šoko į grumtynes (~ grumtis — R. M.) su dykumų karaliumi.* DLKT

Panašiai, kaip veiksmažodžio *puolė* atveju, *šoko* per konceptualiąją metaforą PRIEKAIŠTAUTI (AR PRIEŠTARAUTI) KAM YRA ANT KO (AR PRIEŠ KĄ) ŠOKTI FIZIŠKAI ima reikšti kieno neigiamą žodinių vertinimą, priekaištą ar prieštarą. Vartosenoje tokia veiksmažodžio *šoko* reikšmė jau yra įprasta ir LKŽ apibrėžiama kaip 5. *staiga imti reikšti nepasitenkinimą, piktumą, imti bartis, šaukti, priešgyniauti* (plg.: *Šoka vienas prieš kitą kaip žarijos*. LKŽe (Zp); *Ka aš ko neduodu joms, tėvas ant manę šoka* LKŽe (Jrb); *Kai šokau: — Kuom negera [marti], o kokios gi reikia?! LKŽe (Slk)*). Tokie sakiniai taip pat

gali būti suvokiami kaip eliptinės struktūros ir nesunkiai išplečiami iki atitinkamų inceptyviųjų konstrukcijų su bendratimi, plg.:

(111) *Buhalterija paruošė naują algalapį, kurį malonėkite pasirašyti iš naujo. — Nieko nebus, jis jau tobulas! — šoko į priekį (~ [į priekį] prieštarauti — R. M.) muzikinis redaktorius. DLKT*

Kaip ir inceptyviųjų *puolė* konstrukcijų atveju, pagrindiniu inceptyviųjų *šoko* konstrukcijų kilmės šaltiniu laikytinos atitinkamos slinkties konstrukcijos, išplėtos tikslo bendratimi, arba — tikslo slinkties konstrukcijos. Tokias tikslo slinkties konstrukcijas lengva atpažinti, kai jose tebevartojami atitinkami krypties modifikatoriai (prielinksninės konstrukcijos), kurie įprastai eina iškart po slinkties veiksmožodžio, plg.:

(112) *Skeibijesas nusikeikė ir šoko į šalį slėptis. DLKT*

(113) *Lionginas Petreikis, vos tik išgirdęs, kad sovietams po uodegą pakišta žiezirba, tuoj šoko ant klėties patikrinti, ar dar nesurūdijęs vienas toks jo „instrumentas“. DLKT*

(114) *Pagriebusi kibirą vandens užvertė ant apalpusio Jono ir spiedama vienmarškinė šoko lauk kviestis pagalbos. DLKT*

Kai tokiose konstrukcijose krypties modifikatoriai išleidžiami arba jie pasakomi po bendraties, per sintaksinę reanalizę¹² atveriamą galimybę inceptyvinei jų interpretacijai, plg.: *šoko kviestis pagalbos, šoko slėptis į šalį.*

Kaip ir *puolė* konstrukcijų su bendratimi atveju, veiksmožodis *šoko* retsykais prisijungia perfektyvinių veiksmožodžių bendratis. Tokios *šoko* konstrukcijos veikiau reiškia ketinamą pradėti negu pradedamą bendraties įvykį, tad interpretuotinos kaip tikslo slinkties konstrukcijos, plg.:

(115) *Dėkui, — pasakiau, kai vienas iš šunų šoko palaižyti man veido ir vos manęs nepar-griovė. — Šalin, Benai, šalin. DLKT*

(116) *[Gaudytojas medine šake prirėmė liūto galvą prie žemės, o Barbas įkišo jo užpakalinę leteną į lyno kilpą.] Sirai, žemdirbiai, šoko pagelbėti, bet aš puoliau rėkti, burnoti ir uždraudžiau pareikalavęs, kad žvėrį surištų bailūnai mano draugai. DLKT*

Pavyzdyje (115) nėra iki galo aišku, ar *šoko* konstrukcijos subjektinis referentas — šuo — jau buvo pradėję vykdyti savo ketinimą — palaižyti pasakotojo veidą — kai šis jį nuvijo šalin. Tačiau pavyzdyje (116) *šoko* konstrukcijos subjektinis referentas — sirai — taip ir nepradėjo įgyvendinti savo ketinimo — pagelbėti gaudytojams surišti liūtą — tam sutrukdė įsakmus pasakotojo balsas.

Panašiai kaip ir anksčiau aptartų *puolė* konstrukcijų su bendratimi atveju, *šoko* konstrukcijos su imperfektyvinėmis bendratimis be platesnio konteksto taip pat gali

¹² Neatmestina, kad, per subjektifikaciją slinkties semantiniam dėmeniui prado veiksmožodžio reikšmėje pasitraukus į antrąjį planą, jo krypties modifikatorius imamas sieti su tą pradą komplementuojančios bendraties designacija, taip atveriant kelią atitinkamam sintaksinės tvarkos pokyčiui. Tokiu būdu krypties modifikatoriaus perkėlimas po bendraties (*šoko ant klėties patikrinti* > *šoko patikrinti ant klėties*) formaliai teįtvirtina įvykusios reanalizės rezultatus.

būti interpretuojamos dvejopai — ir kaip tikslo slinkties, ir kaip inceptyvinės, plg.:

- (117) *Šūktelėjo, kad kariai sukilo, kad karalius nužudytas ir mieste tuoj prasidės žudynės. Tada visi šoko gelbėti, ką dar išgelbėti galima.* DLKT

Tačiau platesnis kontekstas paprastai padeda apsispręsti dėl kalbamų konstrukcijų sintaksinės interpretacijos, plg.:

- (118) *Feliksas šoko jį smaugti, bet sukliudė antrankiai.* DLKT
(119) *Koks nuostabus darbas vyšnių skynimas! — sušuko Jonelis. Ir jis šoko skinti. Nuskynęs vieną medį, nuliūdo: — Viešpatie, nebeliko nė vienos uogos!* DLKT
(120) *Povilas šoko Lauryną tvatinti sugniaužtais kumščiuokais. Kiek uždavė į krūtinę, tiek, ir tuoj pat pasijuto kietai surakintas.* DLKT

Pavyzdžio (118) kontekstas konstrukciją *šoko jį smaugti* verčia interpretuoti kaip tikslo slinkties konstrukciją, mat tikslinis įvykis čia taip ir nebuvo pradėtas. Atvirkščiai, pavyzdžių (119) ir (120) kontekstai neleidžia suabejoti, kad *šoko* konstrukcijų su bendratimis žymimi įvykiai, atitinkamai, vyšnių skynimas ir tvatijimas sugniaužtais kumščiuokais, jau buvo pradėti, tad jos interpretuotinos kaip inceptyvinės.

Inceptyvinių *šoko* konstrukcijų kilmės šaltinį — slinkties konstrukcijas — kaip ir tokių *puolė* konstrukcijų atveju, išduoda išlaikytas jų bendraties objektų (ten, kur jie turimi) genityvas (siekinio kilmininkas), vietoje naujesnio akuzatyvo, plg.:

- (121) *Sigitas Germantas šoko ginti žmonos. Su Regimantu Šoiedriu jis susiėmė kaip reikiant.* DLKT
(122) *Bet elgeta, užuot apsidžiaugęs, kad Medontas jį pažino, prarado protą iš pykčio ir šoko smaugti **senuką**.* DLKT (Paryškinta mano — R. M.)

Kaip atsimename, tik ketvirtadalis tirtos tekstyno imties inceptyvinių *puolė* konstrukcijų tebeturi išlaikiusios savo bendraties komplementų akuzatyvinių objektų paveldėtąjį genityvą. Inceptyvinėse *šoko* konstrukcijose šis santykis skiriasi: tirtose tekstyno imtyje iš 32 čia vartojamų bendraties komplementų akuzatyvinių objektų net 19, taigi 59,4 proc., tebeturi genityvo linksnį. Šis faktas rodo viena — mažesnį veiksmožodžio *šoko* sugramatėjimo inceptyvumo rodiklio funkcijai laipsnį, tai dera ir su gerokai retesniu šio rodiklio vedamų konstrukcijų vartojimu kalboje.

Veiksmožodis *šoko* inceptyvinio rodiklio funkciją pirmiausia įgijo konstrukcijose su bendraties komplementais, tiesiogiai žyminčiais sparčios slinkties įvykius. Tokiose konstrukcijose staigią slinktį pirmyn originaliai žymėjęs veiksmožodis natūraliai ima žymėti kito panašaus pobūdžio slinkties įvykio pradžią, plg.:

- (123) *Dručkis kumštelėjo draugą, tas susirietė ir šoko bėgti. Abu nukūrė lauko kelučiu, o ant jų nugarų šlumšėjo knygų prikimštos kuprinės.* DLKT
(124) *Semas šoko jo vytis, bet išgirdęs skausmingą Frodo riksmą keikdamasis grįžo atgal.* DLKT
(125) *Goblinus apėmė siaubas, ir jie šoko lėkti į visas puses.* DLKT

DLKT grožinės literatūros registro imtyje iš 90 inceptyvinių šoko konstrukcijų bendraties komplementų tiesiogiai įvairius sparčios slinkties įvykius žymi 26, arba 28,9 proc. viso komplementų skaičiaus, iš jų net 13, arba 14,4 proc. viso komplementų skaičiaus, yra *bėgti*.

Tirtoje tekstyno imtyje 11, arba 12,2 proc. viso komplementų skaičiaus, kalbamų konstrukcijų bendraties komplementai žymi įvykius, kurie savo semantiniame rėme vienaip ar kitaip implikuoją slinktį. Komplementuodamos veiksmažodį šoko, tokios bendratys sužadina jo reikšmėje iš kilmės konstrukcijos paveldėtą slinkties semantinį dėmenį: tokio pobūdžio konstrukcijose inceptyvumo rodiklio funkciją atliekantis veiksmažodis šoko daugiau ar mažiau dar atpažįstamas ir kaip slinkties predikatas, plg.:

(126) *Ratų? — sučiauskėjo voverytė. — Hm, ratų? — šoną pasikasė kurmis. Ir visi šoko ieškoti. Ieškojo, lakstė, visą mišką nuo šaknų ligi viršūnių krėtė, bet niekur nieko panašaus į ratą nebuvo.* DLKT

(127) *Vėl šoko blaškytis vėjas, genami lietaus lašai barbeno ir tiško į stiklus.* DLKT

(128) *Nuovokiausi pradėjo dėbčioti į raudoną mano šalmo skiauterę, paskui raitijos trimintininką ir ūmai šoko skintis kelio iš teatro.* DLKT

Iš 90 tirtoje imtyje rastų veiksmažodžio šoko bendraties komplementų 25, arba 27,8 proc. viso komplementų skaičiaus, žymi su slinktimi tiesiogiai nesusijusius įvykius, link kurių realizavimo vietos subjektinis referentas, prieš pradėdamas juos, turi įveikti tam tikrą atstumą, taigi tokios inceptyvinės konstrukcijos neišvengiamai numato ir slinkties veiksmą, kuris, reiškiamas to paties veiksmažodžio šoko, dažnai suvokiamas tik subjektyviai, plg.:

(129) *Sigitas Germantas šoko ginti žmonos. Su Regimantu Šviedriu jis susiėmė kaip reikiant.* DLKT

(130) *Į giltinę panaši psichologė šoko grumtis su Valerija. Spyрэ jai į pilvą. Valerija sukliko ir griebė jai už gerklės. Abi nugriuvo ant grindų ir susikibo kaip katės.* DLKT

(131) *Bonplanas šoko rausti rankomis, sučiupo apsiausto skverną ir ištraukė baroną iš kiaurymės.* DLKT

Tokio pobūdžio konstrukcijose veiksmažodis šoko tuo lengviau suvokiamas tik kaip bendraties įvykio pradžios rodiklis, kuo menkesnį įveiktiną atstumą iki jo realizavimo vietos numato tas įvykis (plg. (131)). Taip pat šio veiksmažodžio gramatinė paskirtis išryškėja ir sintaksiniame jo bendraties komplementų koordinavimo kontekste, kai vieno iš tų komplementų žymimas įvykis nebeįnumato slinkties link jo realizavimo vietos, plg.:

(132) *Sykį bridom per pusnį, ji neištvėrė: krito ir tyso kaip negyva. Prižiūrėtojas mano, kad apsimeta — kad šoko spardyti, **rėkti**, bet moterys kaip puolė jį įsiutusios.* DLKT (Paryškinta mano — R. M.)

Tirtoje tekstyno imtyje nemaža dalis — 27, arba 30 proc. viso komplementų skaičiaus, — veiksmažodžio šoko bendraties komplementai yra nesusiję su slinktimi erdvėje

nei tiesiogiai, nei netiesiogiai. Iš jų 22, arba 24,4 proc. viso komplementų skaičiaus, žymi įvairius (staigiai, energingai pradėtus) verbalinius įvykius. Konstrukcijose su tokio turinio bendraties komplementais veiksmažodžio *šoko* reikšmėje paveldėtasis slinkties semantinis dėmuo sunkiai beatsekamas, taigi veiksmažodis čia teatlieka inceptyvumo rodiklio funkciją, plg.:

- (133) *Jie pripažino, kad kiekvienas žmogus širdimi ilgisi Dievo skaisčio, bet paskui šoko ginčytis, ar to ilgesio neturi lygiai akmuo, augalas ir gyvis — nuo paprasčiausio padaro iki sąmoningesnių.* DLKT
- (134) *Škirpa šoko įrodinėti, jog tik nepriklausomos Lietuvos atkūrimas duos didžiausią naudą ir ramybę Vokietijos kariniam užnugariui.* DLKT
- (135=2) *Nelyginant laudis po ilgai engusio tirono mirties, visi lig vieno mano bendraklasiai šoko linksniuoti jo juodus darbelius.* DLKT

Pastarieji pavyzdžiai reprezentuoja labiausiai sugramatėjusius inceptyvinių *šoko* konstrukcijų atvejus.

Apibendrinant, tirtame tekstyno grožinės literatūros registre iš rastų 90 inceptyvinių *šoko* konstrukcijų bendraties komplementų turime 49, arba 54,4 proc. viso komplementų skaičiaus, skirtingus jų leksinius tipus ir 38, arba 42,2 proc. viso komplementų skaičiaus, jų hapaksus. Taigi šių konstrukcijų produktyvumo indeksas (remiantis tirta DLKT imtimi) yra $38 : 49 = 0,77$.

4.3. Inceptyvinės *metėsi* konstrukcijos su bendratimi

DLKT grožinės literatūros registro imtyje iš 196 sakinių su predikatu *metėsi* tik 6, arba 3,1 proc., reprezentuoja kalbamas inceptyvines konstrukcijas. Matyt, neatsitiktinai trimis iš šešių atvejais veiksmažodis *metėsi* yra komplementuojamas bendraties *bėgti*: kaip matėme, ši bendratis taip pat dažniausiai komplementuoja inceptyvumo rodiklius *puolė* ir *šoko*, plg.:

- (136) *Išsipainiojusi iš vielų ir dar labiau nusigandusi, nors užpakaly balsų nebesigirdėjo, vėl metėsi bėgti, aptiko mažai pravažinėta miško keliuką ir pasuko į tą pusę, kur turėjo būti miestas.* DLKT

Kituose dviejuose inceptyvinių *metėsi* konstrukcijų pavyzdžiuose bendraties komplementai savo semantiniuose rėmuose numato subjektinio referento slinktį link jų žymimų įvykių realizavimo vietos, taip palaikydami paveldėtąjį slinkties semantinį dėmenį (ši slinkties gali būti suvokiama subjektyviai) ir savo prado semantinėje struktūroje, plg.:

- (137) *Tas žmogus negalėjo būti išgėręs, nuodėmė taip apie jį ir galvoti. Aišku, jis taip sėdėjo ne iš gero. Ir Stasė metėsi padėti. Sugriebė už pažastų, ėmė kelti.* DLKT

Viename iš šešių pavyzdžių su *metėsi* galime išvelgti inceptyvinę konstrukciją tik su išlyga, plg.:

- (138) *Kaip rotmistras jis metėsi į kitą didelį sumanymą — atnaujinti mokslą.* DLKT

Šiame pavyzdyje frazė *metėsi į kitą didelį sumanymą* yra išlaikiusi slinkties konstrukcijos sintaksę, taigi veiksmažodis *metėsi* čia, nors ir perkeltine prasme vartojamas, formaliai tebėra slinkties predikatas. Tačiau *sumanymą* per ekvacijos santykį patikslinančią frazė *atnaujinti mokslą* platesniame kontekste galime laikyti ir veiksmažodžio *metėsi* komplementu, — tuomet turime inceptyvinę konstrukciją, plg. *Kaip rotmistras jis metėsi atnaujinti mokslą*. Tokia inceptyvinė konstrukcija būtų žingsnis į priekį gramatėjimo keliu, nes bendratis įvykis joje jau nebesiejamas su slinktimi.

Veiksmažodžio *mestis (metėsi)* gramatinės — inceptyvumo rodiklio — funkcijos konstrukcijoje su bendratimi kilmė, kaip ir tokių *pulti (puolė)* ir *šokti (šoko)* konstrukcijų atveju, galėtų būti siejama su jo pirmine — slinkties — reikšme, LKŽ apibrėžiama kaip **28. refl. staigiai leistis bėgti, šokti kuria kryptimi**. Pirmine reikšme vartojamas veiksmažodis *mestis (metėsi)* žymi staigią, neretai išorinių veiksnių išprovokuotą, subjektinio referento slinktį kuria kryptimi iš rimties būsenos, tą dažnai rodo atitinkami krypties modifikatoriai (prielinksninės konstrukcijos), plg.:

(139) *Matai, kad arkliai mėtas prie šulnio*. LKŽe (Šd)

(140) *Skrido tiesiai, paskui metė tiesion šalin* (t. y. į dešinę — R. M.). LKŽe (Rod)

Būdingų slinkties konstrukcijų su šiuo veiksmažodžiu pavyzdžių randame ir tekstyne. Krypties modifikatoriai šiuose pavyzdžiuose rodo, kad veiksmažodžio *metėsi* slinkties vektorius gali būti ne tik priekin (plg. 141), kaip tai dažniausiai esti veiksmažodžių *puolė* ir *šoko* atveju, bet ir aukštyn (plg. 142), žemyn (plg. 143) ar atgal (plg. 144):

(141) *Jam dar niekada nebuvo įgėlę daugiau kaip dvi bitės iš karto, todėl naujas nepatirtas jausmas buvo neapsakomai baisus. Mostaguodamas rankomis, jis metėsi tolyn nuo avilių*. DLKT

(142) *Štai visas jų pulkas karkdamas danguj pasirodė ir išbaidė tupinčias savo seses. Metėsi šios statmenai aukštyn ir lyg burtininko dirigento lazdele pamota nutilo varpų sutartinė*. DLKT

(143) *Jis įsibėgėjo, prie abiejų rankų pritvirtinęs didžiulius sparnus, drobe aptrauktus medinius griaučius, ir metėsi nuo kalvos, visi sulaikė kvėpavimą*. DLKT

(144) *Koja užkliuvo už šuns, ir Agota suklupo, delnu atsirėmė į drėgną, dar nespėjusį atvėsti jo šoną, pašoko, metėsi atgal, bet tuo metu ją pačiuo kibios vyriškio rankos*. DLKT

Mums rūpima veiksmažodžio *mestis (metėsi)* inceptyvumo rodiklio funkcija LKŽ apibrėžiama poroje vietų: kaip **28** reikšmės poreikšmis // refl. *smarkiai imtis, pulti ką daryti* (ppr. su bendratimi) ir kaip reikšmė **29. refl. pradėti, mėginti ką daryti**. Pirmuoju atveju pateikiami inceptyvinių konstrukcijų iliustraciniai pavyzdžiai, kuriuose pradą *metėsi* komplementuoja bendratis *bėgti, lėkti, eiti*, taigi šiuo atžvilgiu jie iš esmės rodo tą pačią siaurą distribuciją, kaip ir DLKT šių konstrukcijų pavyzdžiai, plg.:

(145) *Jau griebiau vanagai už uodegos, bet kai mėtėsi lėkt, tiek jo ir temačiau*. LKŽe (Srv)

(146) *Pradžioj metėsi keliu bėgt, o potym (po to) pasukė medžian*. LKŽe (Arm)

(147) *Mečiau eiti*. LKŽe (Kin)

Antruoju atveju dalyje pateikiamų iliustracinių pavyzdžių inceptyvinių konstrukcijų bendraties įvykiai numato neintencionalius subjektinius referentus, plg.:

- (148) *Mėtas skaudėti jamui akys.* LKŽe (J)
- (149) *A pūliuotis mėtas tas tavo pirštas?* LKŽe (Grg)
- (150) *Šįrytais buvo besimetanti lyti.* LKŽe (Grg)

Kaip matome, visi šie pavyzdžiai su neintencionaliais (neretai apibendrintais, plg. (148), (150)) subjektiniais referentais kalbamoje konstrukcijoje yra iš žemaičių tarmės, tokios vartosenos atvejų DLKT nerasta.

DLKT duomenys rodo, kad inceptyvinės *metėsi* konstrukcijos kalboje yra menkai paplitusios, ir tai leidžia manyti, kad jos yra pasidaromos pagal analogiją su kalboje jau įsitvirtinusiomis šios paskirties konstrukcijomis su *puolė* ir *šoko*, juolab kad artimuose sintaksiniuose kontekstuose šie slinkties veiksmažodžiai vartojami sinonimiškai, plg.:

- (151) *Puolė Alfonsas dešinėn, metėsi kairėn, bet traukinys tarytum šokinėjo nuo bėgių ant bėgių ir ėjo stačiai ant jo.* LKŽe (A. Vien)

Tačiau neatmestina ir savarankiška šių konstrukcijų raida iš anksčiau minėtų šaltinių, pirmiausia iš atitinkamų tikslo slinkties konstrukcijų, plg.:

- (152) *Aplodismentai buvo audringi ir reporteriai metėsi į priekį fotografuoti grožio karalienės.* DLKT (~ *Reporteriai metėsi fotografuoti grožio karalienės* — R. M.)
- (153) *Pakėlusį ją, Aistė metėsi prie nukritusio ginti jį nuo artėjančios šunų gaujos.* DLKT (~ *Aistė metėsi ginti nukritusį nuo artėjančios šunų gaujos* — R. M.)

Nesunku įsivaizduoti, kad ir iš slinkties konstrukcijų, kuriose krypties prielinksnių komplementais eina veiksnių pavadinimai, pasitelkus atitinkamas parafrazes, galėtų būti pasidaromos inceptyvinės konstrukcijos (plg. 137):

- (154) *Jam į pagalbą (~ pagelbėti — R. M.) metėsi Janušas.* DLKT

Kai tokiose (formaliai dar slinkties) konstrukcijose krypties prielinksnių komplementais eina su slinktimi nesiejamus įvykius žymintys daiktavardžiai, jų parafrazes atitinkamų veiksmažodžių bendratimis sunkiau įsivaizduoti. Taip yra todėl, kad inceptyvumo rodiklio funkciją atliekantis veiksmažodis *metėsi*, priešingai negu anksčiau aptartieji jo atitikmenys *puolė* ir *šoko*, dar tebėra menkai teatitrukęs nuo savo pirminės — slinkties — reikšmės, plg.:

- (155) *Ir prieš ką gi aš tais protezais žiburiuosiu?! — pradėjo Kotryna gan šelmiškai, bet netikėtai metėsi į raudą (~ ?raudoti — R. M.).* DLKT
- (156) *Moteriškė stačia galva metėsi į kliedesius (~ ?kliedėti — R. M.) apie sąžinę, atjautą ir visuotinę atsakomybę, negana to, dar pradėjo rašyti kažkokią metafizinę knygą.* DLKT

Vis dėlto inceptyvinių *metėsi* konstrukcijų su tokio pobūdžio bendraties komplementais galimybę patvirtina autentiški LKŽ pavyzdžiai iš žemaičių tarmės, plg.:

- (157) *Dar jaunas mūso murzis, bet jau metas loti.* LKŽe (Grg)
- (158) *Iš to piktumo ir kriokti metas, ir ką nedaro.* LKŽe (Krt)

5. „Autokinetinės“ grupės inceptyvumo rodikliai

Nemažos dalies inceptyviųjų konstrukcijų pradų pirminė funkcija yra žymėti valingą, staigų, neilgos trukmės kūno judesį: rimties būsenoje buvęs subjektinis referentas tokį judesį atlieka prieš pradėdamas arba jau pradėdamas bendraties komplementu reiškiamą įvykį. Kitaip tariant, vienoks ar kitoks subjekcinio referento kūno judesys tampa toliau sekančio įvykio preliudija ir dėl šios sąsajos tampa subjekcinio referento intencijos išraiška. Pastebėtina, kad pats vienas, atskirai paimtas, toks autokinetinis judesys nėra intencionalus, ir labiau sietinas su savaimine kūno motorika. Kaip ir anksčiau aptartais atvejais, subjekcinio referento ketinimą atlikti bendraties įvykį akivaizdžiai žymėję dinaminės prigimties veiksmažodžiai dažnai tampa to įvykio pradžios, arba inceptyvumo, rodikliais. Šiame skyriuje aptariami su bendratimi konstrukcijas sudarantys veiksmažodžiai, pagal jų pirminę funkciją, sąlyginai vadinami „autokinetinės“ grupės inceptyvumo rodikliais. Jų inventorių tiriamose DLKT imtyse sudaro veiksmažodžiai (jų preterito trečiojo asmens formos) *suskato*, *suskubo*, *sukruto*, *subruzdo*, *sujudo*. Pirmieji du šioje eilėje inceptyvumo rodikliai — *suskato* ir *suskubo* — dėl savo dažnumo kalboje aptariami išsamiau, jų semantinė distribucija tiriami pasirinkus dviejų tekstyno registrų imčių — grožinės literatūros ir publicistikos – duomenimis: kaip matysime toliau, tų rodiklių semantinė distribucija reikšmingai priklauso nuo registro tipo.

5.1. Inceptyvinės *suskato* konstrukcijos su bendratimi

Iš 74 sakinių su predikatu *suskato* DLKT grožinės literatūros imtyje 73, arba 98,6 proc., sakiniai reprezentuoja šio prado vedamas inceptyvines konstrukcijas su bendratimi. DLKT publicistikos registro imtyje iš 174 sakinių su predikatu *suskato* 166, arba 95,4 proc., sakiniai reprezentuoja šio prado vedamas inceptyvines konstrukcijas su bendratimi. Tekstynė su šia veiksmažodžio forma publicistikos registro imties (86497837 žodžių) milijonui žodžių tenka 1,9 inceptyvinės konstrukcijos su *suskato*, o grožinės literatūros registro imtyje (15765554 žodžių) milijonui žodžių tenka 4,6 tokios konstrukcijos, tad remdamiesi šiais skaičiais galėtume teigti, kad lietuvių kalbos grožinėje literatūroje, kuri yra artimesnė šnekamajai kalbai, kalbamos inceptyvinės konstrukcijos yra 2,4 karto labiau mėgstamos negu publicistikoje.

Veiksmažodžio *suskasti* (*suskato*) pirminę reikšmę ‘sujudėti, sukurutėti’ gerai perteikia LKŽ randamas Kristijono Gotlibo Milkaus žodyno (1800) pavyzdys:

(159) *Kūdikis žyvate suskatė*. LKŽe (MŽ48)

Mums rūpima šio veiksmažodžio inceptyvumo rodiklio funkcija LKŽ apibrėžiama kaip reikšmė 1. intr. *karštai ko imtis, ką pradėti, į ką įnikti, sukrusti, sujusti, subruzti* (plg.: *Kai karvė paspringo, visi suskato gelbėti*. LKŽe (Tsk); *Tik dabar suskato dirbt akėčias*. LKŽe (Sdk)). Nors paveldėjęs tokią reikšmę inceptyvumo rodiklis *suskato*, panašiai kaip ir jo atitikmenys *puolė*, *šoko*, žymi energingai pradėdamą bendraties įvykį, tačiau pats tas įvykis pirmuoju atveju, priešingai negu (dažniausiai) antruoju,

nebūtinai pasižymi intensyvumu. Jeigu konstrukcijos pradą *suskato* komplementuojanti bendratis žymi slinktį, tai ta slinktis dažniau esti ėjimas, ropštimasis, grįžimas (plg. (160), (161), (162)), rečiau bėgimas ar lėkimas (nors plg. (163), kaip kad dažniausiai esti konstrukcijose su *puolė* ar *šoko*):

- (160) *Jis suskato (~ ?puolė — R. M.) eiti, bet atsisukęs dar pridūrė: — Čia jau dveji metai kalinamas kažkoks žydas burtininkas.* DLKT
- (161) *Ir suskato (~ ?puolė — R. M.) Valius tada grįžt — jau lėtesniu žingsniu, ir tas kelio pusvalandis prailgo beveik iki valandos.* DLKT
- (162) *Bomanzas suskato (~ ?puolė — R. M.) ropštis vis labiau statėjančiu priekinės pusės šlaitu.* DLKT
- (163) *Ėmė judėti buto grindys, kėdė, rašomasis stalas. Povilas staiga suskato (~ puolė — R. M.) lakstyti iš kambario į kambarį — vis pasižiūrėdavo, ar uždarytas langas.* DLKT

Jeigu konstrukcijos pradą *suskato* komplementuojanti bendratis žymi verbalinį įvykį, dažniausiai tai esti ramus kalbėjimas, aiškinimas, raginimas (plg. (164), (165)), bet ne barimasis, ginčijimasis, rėkimas¹³, kaip tai įprasta konstrukcijose su *puolė* ar *šoko*:

- (164) *Saloje yra šernų. Visi trys berniukai suskato (~ ?puolė — R. M.) kalbėti, stengdamiesi kuo įspūdingiau papasakoti, kaip tas rausvas padaras kapstėsi įstrigęs į lianas.* DLKT
- (165) *Angelė žvilgtelėjo į laikrodį ir suskato (~ #puolė — R. M.) aiškinti, kad netrukus jos autobusas išvažiuoja, bet Virginija buvo atkakli. — Arbatos spėsit išgerti, — siūlė šypsodamasi.* DLKT

Veiksmožodžio *suskato* žymimas kūno autokinetinis judesys, kaip buvo minėta, to veiksmožodžio konstrukcijoje su bendratimi ima žymėti subjektinio referento ketinimą inicijuoti bendraties įvykį. Tarp ketinimo inicijuoti įvykį ir to įvykio inicijacijos dažnoje konstrukcijoje, tirtose tekstyno imtyse, riba nėra aiški, ypač imant siauresnį pasakymo kontekstą. Dėl tokio interpretacinio neaiškumo intencionalumo rodiklio konstrukcijoje su bendratimi virtimas inceptyvumo rodikliu yra suprantamas. Kvantitatyviniame tyrime visos iš DLKT abiejų registrų imčių išrinktos veiksmožodžio *suskato* konstrukcijos su bendratimi buvo skaičiuojamos kaip inceptyvinės, nors, priklausomai nuo konteksto ar sakiniu profiliuojamos kompleksinės situacijos betarpiško pobūdžio, vienos konstrukcijos yra aiškesnės kalbamos paskirties konstrukcijų atstovės negu kitos. Tarkime, pavyzdžių (166) ir (167) sakiniuose neaišku, ar jų subjekciniai referentai išties jau pradėjo įgyvendinti savo ketinimus, plg.:

- (166) *Suskato tėvą prie stalo sodint, net valgyt pasiūlė: — Gal svečiai karštimo pasrėbtų po tokios kelionės, va kaip žinodama kopūstų priešutinai.* DLKT
- (167) *Tą baletą naujaisiais laikais suskato statyti ir Menapolio teatras.* DLKT

¹³ LKŽ randame kalbamų konstrukcijų pavyzdžių ir su emocijne prasme intensyvius verbalinius įvykius žyminčiomis bendratimis, plg.:

(i) *Tik per slenkstį peržėgiau, kai suskato vaikai rėkt, kaip ir kas juos plėšia.* LKŽe (Lel)
(ii) *Naktį kaip nesuskas Jonienė šaukti.* LKŽe (Žem)

Toliau pateikiamo sakinio (168) turinys primena sakiniu (166) profilioojamą situaciją, bet iš platesnio konteksto matyti, kad čia subjekcinio referento ketinimas liko nerealizuotas, plg.:

(168) *Džonas Hukas suskato kūrą sodinti ir vaišinti, bet šis pareiškė labai skubąs, norįs suspėti į Didžiosios Esaties pamokslą.* DLKT

Pavyzdžiuose (169), (170) ir (171) sakinių kontekstas neleidžia abejoti, kad jų subjektiniai referentai jau pradėjo realizuoti bendraties įvykius, taigi jų veiksmožodžio *suskato* vedamos konstrukcijos pagrįstai gali būti vadinamos inceptyvinėmis, plg.:

(169) *Suglumęs nukabino kailiniukus ir suskato ieškoti visur, rankovėse, išverstose kišenėse, skvernuose — pinigų nė kvapo.* DLKT

(170) *Pravažiavome didelį sąvartyną, stebimą vaizdo kamerų. — Šitas sąvartynas — vienas iš Sigutės biznio objektų, — suskato aiškinti Virgis.* DLKT

(171) *Paskui matydami, kad Rokas Trupinėlis nereaguoja į jų gražbylystę ir patyčias, suskato vienas per kitą jį klausinėti, tardyti: — Iš kur tu toks, zombis, atsiradai?* DLKT

Kai subjekcinio referento pradedamas bendraties įvykis tiesiogiai išplaukia iš jo kūno motorikos, įžvelgti to referento intencionalumo raišką konstrukcijos prado *suskato* reikšmėje yra sunku, tad jis čia natūraliai iškart tampa inceptyvumo rodikliu, plg.:

(171) *Pasipylė lengvos replikos, indėnai kretėjo ir kartodami Magą suskato inkšti, loti, skalyti, čiaukšti, ūbauti, vaipytis.* DLKT

(172) *Nuo grupių ir albumų pavadinimų jo rankos pradėjo drebėti, širdis suskato smarkiau mušti.* DLKT

(173) *Visa laimė, kad Moiris staiga čiupo tą baidyklę už juodos galvos. Čiupo ir suskato purtyti žmogiškai šaukdamas: „Ar tu cypsi, ar necypsi, aš tave rysiu“.* DLKT

Tais retesniais atvejais, kai konstrukcijos prado *suskato* komplementais eina perfektyvinės bendratys, jis veikiau rodo ketinamus inicijuoti negu inicijuojamus bendraties įvykius, mat tokios bendratys natūraliai reikšdamos įvykių kompletyvumą, sunkiau pasiduoda inceptyvinei jų interpretacijai. Vis dėlto kalbamų konstrukcijų su perfektyvinėmis bendratimis inceptyvinė interpretacija yra įmanoma, jeigu manysime, kad jų subjekcinis referentas pradeda bendraties įvykį iš anksto siekdamas jo rezultato, plg.:

(174) *Bepigu tiems, kurie jau turėjo šioją tokį pradinį kapitalą arba suskato tokį susikurti pačioje pradžioje, kartais nepaisydami net elementarių padorumo taisyklių.* DLKT

(175)=(49) *Netrukus išsitirti suskato ir kiti asmenys, sunegalavę arba anksčiau lankęsi leidybos bendrovės pastate.* DLKT

Natūralu manyti, jog kūno autokinetinį judesį (kad ir kokia konkreti jo raiška būtų) žymintis veiksmožodis *suskato* konstrukcijoje su bendratimi ima signalizuoti subjekcinio referento tik dar ketinamą pradėti ar pradedamą realizuoti bendraties įvykį

pirmaisiais tais atvejais, kai tas įvykis buvo realizuojamas konkrečiu referencijos laiku¹⁴ konkrečioje vietoje. Toks konkretus įvykis gali būti ne tik subjektinio referento slinktis fizinėje erdvėje, bet ir kiti joje jo atliekami fiziniai veiksmai, taip pat ir aktualus kalbėjimas ar su juo palyginama garsinė veikla (plg. (171)):

- (176) *Benas suskato ieškoti apavo, tai buvo nelengvas darbas repečkomis ir pasistiebus, dūstant nuo voratinklų ir dulciančių, nemažiau dešimtmečio išstovėjusių verbų.* DLKT
- (177) *Jo balse nuskambėjo įspėjimas, — tai kalbėjo išdidus savininkas, — ir berniukai suskato greičiau valgyti, kol dar ne vėlu.* DLKT
- (178) *O kai visa Marksų šeima suskato girti grafitę, ploti, ji degančiomis akimis peržvelgė kiekvieną šeimynykštį ir pamačiusi jų veiduose pritarimą, puolė savo bičiulei ant kaklo.* DLKT

Aktualiai konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje pradedamus įvykius žyminčių konstrukcijų pradų semantinėje struktūroje dar galima išvelgti pirminės reikšmės pėdsaką. Išties nesunku įsivaizduoti, kad inicijuodamas tokį įvykį, individas prieš tai būdingai sujuda, taip išduodamas savo sumanymą. Tačiau neatmestina, kad dėl rutininės vartosenos kūno autokinetinio judesio semantinis dėmuo tokių konstrukcijų prado veiksmožodyje ilgainiui imamas suvokti tik subjektyviai, tolydžio užleisdamas vietą jo gramatinei — inceptyvumo rodiklio — funkcijai. Kai *suskato* pradą komplementuojančios bendratys žymi su konkrečiu referencijos laiku ir vieta nesiejamus įvykius (veiklas, kartotinius veiksmus, elgseną ir pan.), pirminė jo funkcija per būdingo judesio raišką išduoti subjektinio referento intenciją netenka reikšmės, tad nėra prasmės tokio prado semantinėje struktūroje ieškoti jo kūno judesio semantinio dėmens, juolab kad ir subjekciniai referentai tokiose konstrukcijose dažnai būna abstrakčios, kolektyvinės esybės (plg. (180), (181)):

- (179) *Nesuprantamai ėmė elgtis Herberta Nabė. Iš pradžių ji suskato be jokio saiko puoštis ir dažytis stengdamasi patikti vyrams.* DLKT
- (180) *Administracija suskato reikalauti ir kelti įstatymuose nenustatytus mokesčius, įvedė prievoles, kurias mušdami liepė vykdyti.* DLKT
- (181) *Kadangi Tautų Sąjunga, iš kurios buvo laukta daug paramos geriems valstybių santykiams, šiandien yra nusilpusi, tai kiekvienas kraštas suskato pats rūpintis savo saugumu.* DLKT

Pagrįstai galėtume teigti, kad pastarieji pavyzdžiai rodo aukštesnę inceptyvumo rodiklio *suskato* kalbamose konstrukcijose sugramatėjimo laipsnį. Iš 73 inceptyviųjų *suskato* konstrukcijų pavyzdžių, rastų DLKT grožinės literatūros registro imtyje, tik 10, arba 12,7 proc., atvejų jos žymi ne konkrečiu referencijos laiku ir ne konkrečioje vietoje inicijuotų įvykių pradžia; 17, arba 23,3 proc., atvejų jų prado komplementais

¹⁴ Kalbama apie atvejus, kai bendraties įvykio praeityje laikas sutampa su referencijos laiku, t. y. laiku, iš kurio perspektyvos kalbėtojas (/ klausytojas) žvelgia į tą įvykį.

eina slinkties veiksmažodžių bendratys ir 13, arba 17,8 proc., atvejų pradą *suskato* komplementuojančios bendratys žymi įvykius, implikuojančius slinktį (*ieškoti* (dažniausiai), *naršyti*, *slėpti* ir pan.); 18, 24,7 proc., atvejų šios konstrukcijos žymi konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje inicijuojamų verbalinių ar jiems prilyginamų garsinių įvykių pradžią. Pastarosiose konstrukcijose jų prado veiksmažodžio pirminės, autokinetinės, reikšmės pėdsakas dažnai yra pasitraukęs į antrąjį planą ir gali būti suvokiamas nebent subjektyviai. Kad inceptyvumo rodiklio funkciją veiksmažodis *suskato* pirmiausia įgijo konstrukcijose su bendratimis, žyminčiomis slinkties ar verbalinius įvykius, rodo ir galimi elipsės atvejai, kai vienas šis veiksmažodis metonimiškai reiškia minėtus įvykius, plg.:

(182) *Tuo metu, kai vilniečiai prašyte išprašė dar vieno Australijos aborigeno Gumblaro Vylo koncerto, kauniečiai tik paskutinę akimirką suskato (eiti — R. M.) į Vytauto Didžiojo universiteto salę.* DLKT

(183) *Bet ko mes čia stypsom svetainėj? — suskato (klausti — R. M.) Viktorija. — Po kelionės reikia nusipraust, papusryčiaut, — pirmoji žengė durų link, bet ir vėl sustojo.* DLKT

Beje, konstrukcijoje prado veiksmažodį *suskato* komplementuojančios slinkties veiksmažodžių bendratys dar nereiškia, kad jo kilmė sietina su slinkties žymėjimu. Tą rodo faktas, kad tirtose tekstyno imtyse nepasitaikė nė vieno atvejo, kariame tą pradą komplementuojančios bendraties akuzatyvinis objektas turėtų genityvo (siekinio kilmininko) linksnį, kaip tai matėme ne vienu atveju tebesant slinkties kilmės inceptyvinių rodiklių *puolė* ar *šoko* vedamose konstrukcijose (žr. 4.1.3. sk. ir 4.2. sk.).

Jeigu spręsimė tik iš tekstyno grožinės literatūros registro inceptyvinių *suskato* konstrukcijų tendencijos žymėti daugiau konkrečių įvykių pradžią, turėsime padaryti išvadą, kad jų inceptyvumo rodiklis gramatėjimo keliu netoli tėra pažengęs. Tačiau šio tekstyno publicistikos registro kalbamų konstrukcijų pavyzdžiuose regime priešingus semantinės distribucijos polinkius: šios konstrukcijos čia dažniau žymi su konkrečiu referencijos laiku ir konkrečia vieta nesiejamų įvykių pradžią. Iš 166 inceptyvinių *suskato* konstrukcijų pavyzdžių, rastų DLKT publicistikos registro imtyje, net 133, arba 80,1 proc., atvejais šio registro inceptyvinių konstrukcijų žymimi įvykiai yra kartotiniai ir gali būti apibūdinami kaip kažkada pradėta veikla ar elgsena. Tokiose konstrukcijose pirminė jų inceptyvumo rodiklio *suskato* funkcija — žymėti kūno autokinetinį judesį — jau bemaž yra nesusekama, tad jos laikytinos toliausiai gramatėjimo keliu pažengusiomis. Ir tik 33, arba 19,9 proc., atvejais kalbamos konstrukcijos žymi konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje inicijuotų įvykių pradžią; 10, arba 6 proc., atvejų šios konstrukcijos žymi konkrečių verbalinių įvykių pradžią. Tirtose šio tekstyno registro imtyje tik 5, arba 3 proc., atvejais konstrukcijų prado *suskato* komplementais eina slinkties veiksmažodžių bendratys ir 26, arba 15,7 proc., atvejų tą pradą komplementuojančios bendratys žymi įvykius, implikuojančius slinktį (*ieškoti* (dažniausiai), *slėpti*, *rinkti* ir pan.). Taigi tekstyno publicistikos registro veiksmažodžio *suskato* vedamų konstrukcijų semantinės distribucijos polinkiai atskleidžia pakankamą jų prado prisitaikymo gramatinei inceptyvumo rodiklio paskirčiai kalboje laipsnį.

Nenuostabu, kad absoliučioje daugumoje inceptyviųjų *suskato* konstrukcijų subjektinio referento inicijuojami bendraties įvykiai yra jo kontroliuojami, ne savaiminiai. Tačiau šiuo atžvilgiu pasitaiko išimčių tiek tarmėse, tiek ir bendrinėje kalboje: tokia vartoseną, nors reta, rodo, kad aptariamoms konstrukcijoms jau patenka į labiau sugramatėjusių inceptyviųjų *pradėjo*, *ėmė* konstrukcijų, kurių bendraties įvykiams minėti savaimiškumo ribojimai netaikomi, designacijos sritį, pgl.:

- (184) *Orui atšilus, pamidorai kad suskato* (~ *pradėjo* / *ėmė* — R. M.) *augt.* LKŽe (Tr)
(185) *Kurį laiką žvelgė prieš save apdujusiomis, paraudusiomis akimis, garsiai nusičiaudėjo, užsikosėjo, dar kartą nusičiaudėjo ir dar, paskui suskato* (~ *pradėjo* / *ėmė* — R. M.)
žiaukčioti ir gadinti orą. DLKT

Pagaliau keletą žodžių reikia tarti apie inceptyviųjų *suskato* konstrukcijų produktyvumo parametrus — bendrą bendraties komplementų tirtų tekstyno imčių konstrukcijose skaičių, bendraties komplementų leksinių tipų skaičių tarp jų, tų komplementų vienkartinio pavartojimo atvejų (hapaksų) skaičių ir konstrukcijų produktyvumą (darybinį gyvybingumą) rodantį pastarųjų ir antrųjų skaičių santykį. Abiejose — grožinės literatūros ir publicistikos — DLKT registrų imtyse rastos 239 inceptyvinės *suskato* konstrukcijos, jose vartojamas 261 šio prado bendraties komplementas. Iš jų yra 150, arba 57,5 proc., tų komplementų leksinių tipų ir 112, arba 42,9 proc., hapaksų. Taigi kalbamų konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $112 : 150 = 0,75$.

5.2. Inceptyvinės *suskubo* konstrukcijos su bendratimi

Iš 84 sakinių su predikatu *suskubo* DLKT grožinės literatūros registro imtyje tik 28, arba 33,3 proc., sakiniai reprezentuoja šio prado vedamas inceptyvines konstrukcijas. Atitinkamai, DLKT publicistikos registro imtyje iš 501 sakinių su predikatu *suskubo* tik 132, arba 26,3 proc., sakiniai reprezentuoja šio prado vedamas inceptyvines konstrukcijas. Tekstyne su šia veiksmažodžio forma publicistikos registro imties (86497837 žodžių) milijonui žodžių tenka 1,5 inceptyvinės konstrukcijos su *suskubo*, o grožinės literatūros registro imtyje (15765554 žodžių) milijonui žodžių tenka 1,8 tokios konstrukcijos, tad remdamiesi šiais skaičiais galėtume teigti, kad lietuvių kalbos grožinėje literatūroje kalbama konstrukcija vartojama ne ką (tik 1,2 karto) dažniau negu publicistikoje.

Žvelgiant į šiuos skaičius, į akis krinta palyginti mažas inceptyviųjų *suskubo* konstrukcijų su bendratimi skaičius tirtose abiejų registrų imtyse. Jeigu atmesime absoliučios vartosenos su šiuo veiksmažodžiu atvejus (pgl.: *Pamačiusi nuo griovio atbėgant Čelestą motina suskubo į virtuoę; uždususi ten įpuolė ir Čelesta.* DLKT; *Blokadą išgyvenančiai Lietuvai į pagalbą suskubo Vasilijus Lenskis.* DLKT), tekstyno grožinės literatūros registro imtyje veiksmažodžio *suskubo* konstrukcijų su bendratimi rasta 73, iš jų neabejotinos inceptyvinės konstrukcijos yra 28, arba 38,4 proc.; publicistikos registro imtyje šio veiksmažodžio konstrukcijų su bendratimi rastos 433, iš kurių neabejotinos inceptyvinės konstrukcijos sudaro 30,5 proc. Vidutinis inceptyviųjų

konstrukcijų procentas tarp *suskubo* konstrukcijų su bendratimi per abu registrus yra (160 : 505) x 100 = 31,6.

Tai, kad iš veiksmažodžio *suskubo* konstrukcijų su bendratimi tirtose tekstyno imtyse tik trečdalis neabejotinai gali būti laikomos inceptyvinėmis, lemia aplinkybė, kad šio veiksmažodžio konstrukcijos su perfektyvinėmis bendratimis dažniausiai turi kitą negu inceptyvinę reikšmę. Pavyzdžiui, iš 73 veiksmažodžio *suskubo* konstrukcijų su bendratimi DLKT grožinės literatūros registro imtyje 41, arba 56,2 proc., jų pradą komplementuoja perfektyvinės bendratys, reiškiančios įvykio kompletyvumą. Iš jų net 25, arba 61 proc., atvejais konstrukcijos reikšmė gali būti apibūdinama kaip ‘paspartėjusi / -ęs suspėjo (ką padaryti)’, plg.:

- (186) *Kartą, kai pas ją dienojo pažįstamas partizanas, kaimynė atėjo pieno. Partizanas vos ne vos suskubo užlįsti už tarpduryje prisegto kilimėlio.* DLKT
- (187) *Dauguma jų gavo galą įklimpę Bokšto spąstuose dargi anksčiau, nei jų šeimininkas suskubo įžengti iš paskos.* DLKT
- (188) *Valstiečiai atkeršijo jo palikuonims ir 1841 metais sudegino puikųjį Belmonto dvarą su visu buvusiu jame turtu. Beje, tas italas dar suskubo sunaikinti Ugarių miestą, mat ten savo stovyklas buvo įkūrę 1794 metų sukilėliai.* DLKT

Likusiais 16, arba 39 proc., atvejų veiksmažodžio *suskubo* konstrukcijos su perfektyvine bendratimi čia turi reikšmę ‘nedelsdama / -as ėmė ką ir padarė’, plg.:

- (189) *Po to Jonas griebė nuo kabyklos savo paltą, bet nutvėrė Danos ir iškėsnojo it pupų baidyklę... Dana, velnio nešama, suskubo pasinaudoti Jono kavalieriška paslauga, ir jiedu sutartinai, lyg vieno skersvėjo pagauti, išlėkė iš repetacijų salės...* DLKT
- (190) *Man reikia tik vieno butelio, — pasakė ji. — Nebrangaus. Jis vėl pažvelgė į ją, ir ji suskubo pridurti: — Čia mano draugui.* DLKT

Tik retsykais, esant palankiam kontekstui, šios konstrukcijos, žymėdamos subjektinio referento pastangą siekiant bendraties įvykio rezultato, gali įgyti ir inceptyvinę interpretaciją, plg.:

- (191) *Staiga išdrąsėjęs, lyg norėdamas parodyti, kad antausio neišsigando, suskubo pasibučiuoti, tačiau Vaida nusisuko į kitą šoną.* DLKT

Ne visais atvejais lengva pasakyti, ar tokios kompletyvinės reikšmės konstrukcijos perteikia situaciją, kurioje subjektinis referentas suspėjo realizuoti savo sumanymą, ar tiesiog tai, kad jį realizavo, plg.:

- (192) *Aistės reakcija buvo žaibiška, bet mano akis irgi neblogai treniruota — spėjau pamatyti, kaip ji, vos išgirdusi virstelint duris, suskubo (~ ?suspėjo — R. M.) nuleisti žemyn kortų žaidimą kompiuterio ekrane.* DLKT
- (193) *Dar kiti žydai krikščionys savo susirinkimuose skelbia Jokūbo laišką, kurį šis suskubo (~ ?suspėjo — R. M.) parašyti prieš mirtį, persergėdamas visus dėl Pauliaus klaidinamų mokymų.* DLKT

Dėl tokio interpretacinio neaiškumo neabejotinai inceptyvinėmis konstrukcijomis tirtose tekstyno imtyse buvo laikomos tik imperfektyvinių bendračių komplemen- tuojamoms *suskubo* konstrukcijos (nors šios, kaip ir anksčiau aptartų veiksmožodžių konstrukcijos su bendratimi, kartais težymi subjektinio referento ketinimą inicijuoti bendraties įvykį, o ne patį to įvykio inicijavimą).

Darybiškai veiksmožodis *suskubti* yra priešdėlio *su-* vedinys iš veiksmožodžio *skubėti* ir, kaip toks, žymi momentinį skubėjimo įvykį (DLKG 1997, 404). Šiuo atžvilgiu jis nėra tipiškas autokinetinės kilmės veiksmožodis ir šiai grupei priskiriamas tik dėl gebėjimo sudaryti panašios reikšmės inceptyvines konstrukcijas su bendratimi. Nesunku rasti pavyzdžių, kuriuose veiksmožodis *suskubo* vartojamas sinonimiškai greta tipiškų autokinetinių veiksmožodžių *suskato* ir *sujudo*, plg.:

(194) *Gripo epidemijos greičiu pasklido žinia, kad iš žemupio atplaukia Angaros laivyno flagmanas Karlas Marksas. Sujudo visas Zajarskas! Suskato, suskubo ne tik tie, kurie ruošėsi kelionėn, ne tik pasiruošę ką nors išlydėti, bet visi bažnytkaimio gyventojai.* DLKT

Momentinį skubėjimo įvykį žyminčio veiksmožodžio *suskubti* reikšmė regimai yra abstraktesnė negu autokinetinius kūno judesius žyminčių veiksmožodžių *sujusti*, *sukrusti*, *subruzti* ar *suskasti* reikšmės, todėl konstrukcijose su bendratimi pastarieji išraiškiau signalizuoja apie subjektinio referento ketinimą inicijuoti arba inicijuojamą tos bendraties įvykį, ypač jeigu jis vyksta konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje: dėl to yra lengviau parodyti šių veiksmožodžių tapimą inceptyvumo rodikliais kalbamose konstrukcijose pirma reiškiant konkretesnių, o paskui ir abstraktesnių įvykių pradžia. Tačiau ir abstraktesnės reikšmės veiksmožodis *suskubti*, vartojamas kalboje, dažnai suponuoja kokį konkretnį subjektinio referento kūno judesį, pavyzdžiui, slinktį numatomo tikslo, tad ir tikslinio įvykio, link. Absoliučiai vartojamas šis veiksmožodis dažnai taip pat turi slinkties reikšmę: eliptinėje struktūroje, išleidus lengvai numanomo slinkties veiksmožodžio bendratį, metonimiškai šią reikšmę atstoja veiksmožodis *suskubti* (*suskubo*), plg.:

(195) *Barstukai išgirdo ir suskubo (eiti — R. M.) namo, kur jų laukė karšta vakarienė ir išsiilgtas patalas.* DLKT

(196) *Juozas Šeputis tėvo namuose paskutiniu metu pasidarė labai dažnas svečias. Štai ir dabar atbildėjo, lipa iš vežėčių ir iškart suskubo (eiti — R. M.) į trobą, bet kas gi sėdės per šienapjūtę troboj.* DLKT

Netgi vartojamas ‘suspėti’ prasme, veiksmožodis *suskubti* dažnai žymi būtent slinktį kur(link), prie ko ir pan. LKŽ tokia veiksmožodžio designacija netgi išskiriama atskira reikšme 2. intr. *spėti laiku nueiti* (plg.: *Atsikelk anksteinais — nesuskūbsi į mašiną.* LKŽe (Šv); *Jei mudvi kanalu žėgliuojam, tai nebesuskuūbam namie — visa diena trunka.* LKŽe (Rsn)). Tokios kalbamo veiksmožodžio designacijos atvejų apstu ir tekstyne, plg. būdingą pavyzdį:

(197) *Pirmąjį įvartį kauniečiai pelnė, kai M. Pacevičiaus smūgiuotą kamuolį atmušė „Dainavos“ vartininkas, o prie kamuolio pirmasis suskubo V. Trakys.* DLKT

Kaip ir anksčiau aptartais veiksmažodžio *suskato* absoliučios vartosenos atvejais, veiksmažodis *suskubo*, metonimiškai vartojamas eliptinėje struktūroje, neretai reiškia kalbėjimo įvykį (greitą pašnekovo reakciją), plg.:

(198) *Dėl žemės, dėl nekilnojamo turto... Gal girdėjot? — Jeigu dėl namų, tai mūsų popieriai tvarkoj, — suskubo (aiškinti — R. M.) moterytė. — Buvom ir seniūnijoje, ir pas notarą, kartu su amžinatilsį Liudviku važiavom...* DLKT

Inceptyvinių *suskubo* konstrukcijų distribucija konkrečių *vs.* abstrakčių įvykių designacijos atžvilgiu priklauso nuo registro pobūdžio, panašiai kaip ir anksčiau aptartų šio tipo *suskato* konstrukcijų atveju. Iš 28 DLKT grožinės literatūros registro imties inceptyvinių *suskubo* konstrukcijų tik 3, arba 10,7 proc., atvejais jos žymi su konkrečiu referencijos laiku ir konkrečia vieta nesiejamų (nekonkrečių) bendraties įvykių pradžia. Tad konkrečių įvykių pradžia šioje imtyje kalbamos konstrukcijos žymi 25, arba 89,3 proc., atvejais. Plg. būdingą pavyzdį:

(199) *Tomui pasidarė negera. — Na, na, nežiaukčiok. — Atrišantysis suskubo greičiau narplioti virvę.* DLKT

10, arba 35,7 proc., kalbamų konstrukcijų žymi verbalinių įvykių (plg. (200)) pradžia. 6, arba 21,4 proc., konstrukcijų žymi slinkties (plg. (201)) arba ją implikuojančių (plg. (202)) įvykių pradžia:

(200) *Pamatę moters išgastį, koridoriuje laukiantys pacientai suskubo aiškinti: — Tamsta nebijok.* DLKT

(201) *Sunerimęs Geniukas suskubo drožti savo keliu, vis apsidairydamas, ar veršis nesiveja.* DLKT

(202) *Nusprendusi likti prie visureigio, ji išgirdo balsus. Iš pradžių dar dvejojo, bet kai tarėsi atpažinusi Kurto balsą, suskubo ieškotis slėptuvės.* DLKT

Iš 132 inceptyvinių *suskubo* konstrukcijų, rastų DLKT publicistikos registro imtyje, tik 22, arba 16,7 proc., atvejais jos žymi konkrečių įvykių pradžia. 15, arba 11,4 proc., atvejų šios konstrukcijos nurodo į konkrečius fizinius įvykius, o 7, arba 5,3 proc., atvejais — į konkrečius verbalinius įvykius. Tirtose šio tekstyno registro imtyje tik 8, arba 6,1 proc., atvejais jų prado komplementais eina slinkties veiksmažodžių bendratys ir 12, arba 9,1 proc., atvejų pradą *suskato* komplementuojančios bendratys (dažniausiai *ieškoti*) žymi įvykių, implikuojančių slinktį, pradžia. Taigi absoliuti dauguma — 110, arba 83,3 proc., — konstrukcijų tirtose šio tekstyno registro imtyje žymi su konkrečiu referencijos laiku bei konkrečia vieta nesiejamų praeities įvykių pradžia. Plg. keletą būdingų pavyzdžių:

(203) *Statybų verslo imtis suskubo ir anksčiau šioje srityje nedirbusieji.* DLKT

- (204) *Prasidėjus kalboms apie valdininkų atestaciją, viršininkai suskubo šluoti sau nepa- rankius darbuotojus.* DLKT
- (205) *Rengdamiesi tituluoti Vilnių Europos kultūros sostine, miestą puošti suskubo valdžia ir verslininkai.* DLKT

Tokie pavyzdžiai reprezentuoja labiau sugramatėjusius inceptyvinių *suskubo* konstrukcijų atvejus.

Kaip ir anksčiau aptartais inceptyvinių konstrukcijų atvejais, *suskubo* konstrukcijos su imperfektyvine bendratimi kartais yra dviprasmiškos tarp ketinimo ir inceptyvinės interpretacijų, plg.:

- (206) *Populiarėjant darbo nuomai, valdžia suskubo rengti Darbo nuomos įstatymą.* DLKT

Tinkamas kontekstas dažniausiai išsprendžia šią dviprasmiškumo problemą. Antai iš pavyzdžio (207) konteksto aišku, kad subjektinis referentas taip ir nepradėjo įgyvendinti savo sumanymo, o pavyzdžio (208) kontekstas, atvirkščiai, paremia inceptyvinę kalbamos konstrukcijos interpretaciją, plg.:

- (207) *Vyrai suskubo keltis į kitą vietą, bet pamatė, kad jau supami sribų ir kariuomenės.* DLKT
- (208) *Veterinaras suskubo gelbėti kitų ganykloje besiganiusių gyvulių gyvybės. Likusioms karvėms ir telyčioms buvo sugirdyta bei suleista įvairių priešnuodžių.* DLKT

Savaime suprantama, kad absoliučioje daugumoje veiksmožodžio *suskubo* vedamų inceptyvinių konstrukcijų jų subjektiniais referentais eina už savo inicijuojamus įvykius atsakingi intencionalūs individai. Tačiau, kaip ir *suskato* vedamų šio tipo konstrukcijų atveju, čia pasitaiko ir išimčių, plg.:

- (209) *Paskui orus suskubo (~ pradėjo / ėmė — R. M.) šilti ir vanduo Lietuvos upėse, ežeruose, taip pat ir jūroje.* DLKT

Tokie pavyzdžiai, nors ir reti, rodo, kad inceptyvinių *suskubo* ir labiausiai sugramatėjusių šio tipo *pradėjo* bei *ėmė* konstrukcijų designacijos sritys tarpais persikloja. Ir tai yra empirinis argumentas, leidžiantis kalbėti apie visas inceptyvines konstrukcijas vienijančią scheminę reikšmę, telkiančią šias konstrukcijas į vieną bendrą šeimą.

Priešingai, nei inceptyvumo rodiklio *suskato* atveju, šios gramatinės funkcijos veiksmožodžio *suskubo* paveldėtoji reikšmė siejasi, nors ir netiesiogiai, su slinkties raiška. Šią sąsają geriausiai rodo faktas, kad abiejų DLKT registrų — grožinės literatūros ir publicistikos — imtyse iš 93 atvejų, kuriais *suskubo* bendraties komplementai valdo akuzatyvinius objektus, 11, arba 11,8 proc., atvejų tie objektai tebeturi genityvo (siekinio kilmininko) linksnį, plg.:

- (210) *Seimo reputacijos vakar suskubo ginti ir jo vadovas Artūras Paulauskas, pareiškęs, jog parlamentinė grupė su Baltarusija nėra įregistruota, tik paskelbta apie jos sukūrimo iniciatyvą.* DLKT

(211) *Raminti įsisiautėjusio **paciento** suskubo tą vakarą budėjęs chirurgas V. Jencius. DLKT*
(Paryškinta mano — R. M.)

Pastebėtina, kad kompletyviškai interpretuojamose *suskubo* konstrukcijose su per-
fektyvine bendratimi, pastarosios akuzatyviniai objektai visada išlaiko savo linksnį.
Atrodo, čia iki galo paveiktas objektas tegali turėti akuzatyvo linksnį kaip tam tikrą
jo apibrėžtumo žymiklį (plg. Holvoet, Tamulionienė 2006, 30).

Pabaigoje keletas žodžių apie kalbamos konstrukcijos produktyvumą. Abiejose
DLKT — grožinės literatūros ir publicistikos — registruose imtyse rastos 160 inceptyvinės
suskubo konstrukcijos, jose vartojami 165 šio prado bendraties komplementai. Iš jų
yra 96, arba 58,2 proc., tų komplementų leksinių tipų ir 71, arba 43 proc., hapaksas.
Inceptyvinių *suskubo* konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $71 : 96 = 0,74$.

Inceptyvinių *suskato* ir *suskubo* produktyvumo parametrai (tuo pačiu principu
kaip ir 2 lentelėje) apibendrinti 3 lentelėje:

3 lentelė. **Inceptyvinių *suskato* ir *suskubo* konstrukcijų produktyvumo parametrai**

Konstrukcija	Leksinių tipų sk.	Hapaksų sk.	Produkt. indeks.
[<i>suskato</i> V _{INF}]	150 (57,5 %)	112 (42,9 %)	0,75
[<i>suskubo</i> V _{INF}]	96 (58,2 %)	71 (43%)	0,74

Palyginę lentelėje bendraties komplementų leksinių tipų skaičius, matome, kad
šiuo atžvilgiu inceptyvinės *suskato* konstrukcijos kalboje yra 1,6 produktyvesnės negu
šio tipo *suskubo* konstrukcijos. Bet tai yra todėl, kad pirmosios (rašto) kalboje yra 1,5
karto dažnesnės negu antrosios (tirtose tekstyno imtyse, atitinkamai, 239 ir 160), o
produktyvumo (darybinio gyvybingumo) indeksai abiejų konstrukcijų yra daugmaž
vienodi.

5.3. Inceptyvinės *sukruto* konstrukcijos su bendratimi

Iš 155 DLKT grožinės literatūros registro imties sakinių su predikatu *sukruto* tik 20,
arba 12,9 proc., yra inceptyvinės konstrukcijos, žyminčios bendraties komplementu
reiškiamo įvykio pradžią. Iš šio skaičiaus tik 2 konstrukcijos žymi su konkrečiu refe-
rencijos laiku ir konkrečia vieta nesiejamų praeities įvykių pradžią, plg.:

(212) *Ką beveiks Gaimarėlis — **sukruto** krikštynėlėms ruoštis, ieškoti kūmų ir... mielių!*
DLKT

Likusiais 18, arba 90 proc., atvejų veiksmožodžio *sukruto* konstrukcijomis su ben-
dratimi reiškiami konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje pradėti įvykiai, plg.:

(213) *Senelė taip ir nesužinojo apie tykojusį vandenyje pavojų, tik pamačiusi mane šlapiai
ir drebančią **sukruto** džiovinti, šildyti. DLKT*

(214) *Tu turbūt alkana? Pasižiūrėsim, ko mes turim... — Ir moteris sukruto ruošti vakarienę.* DLKT

Veiksmožodis *sukrusti* yra tipiškas autokinetinių predikatų grupės atstovas. Jo numatomas subjektinis referentas paprastai esti savo kūno motoriką kontroliuojantis individas (plg. (215)) ar šiaip gyvas padaras (plg. (216)), rečiau negyvas, dėl vienos ar kitos priežasties savaime sujudėjęs daiktas (plg. (217)):

(215) *Lyg iš miego ėmė busti kariai. Sujudo kairėj, sukruto dešinėj, nuo keiksmų, tylių atsidūksėjimų, rodės, oras tirštėjo.* DLKT

(216) *Vabalėlis sukruto, pakilo.* LKŽe (Tat)

(217) *Vaizdas ekrane vėl sukruto. Zondas artėjo link planetėlės.* DLKT

Veiksmožodžio *sukruto* vedamos inceptyvinės konstrukcijos taip pat retsykais gali turėti valingumu nepasižyminčius subjektinius referentus, plg.:

(218) *Sukruto žydėt [žirniai].* LKŽe (And)

(219) *Virtuvėje sukdamas rodykles girgžtelėjo laikrodis, sukruto mušti valandas.* DLKT

Net ir absoliučiai (t. y. ne konstrukcijoje) vartojamas veiksmožodis *sukrusti* (*sukruto*) dažnai implikuoja tam tikrą subjektinio referento intenciją, taip (implicitiškai) signalizuodamas apie to referento ketinimą atlikti numatytą darbą. Ketinami atlikti darbai paaiškėja iš konteksto, arba gali būti patikslinami eksplicitiškai kitame sakinyje (kaip jau pradedami atlikti), plg.:

(220) *Visi vyrai sukruto: kas artų, kas akėtų, kas šieno pjautų.* LKŽe (A. Baran)

(221) *Regėdami tokį reikalų pasisukimą, sujudo sukruto Deltuvos kunigaiškščiai ir savo žemėse ėmėsi statyti kepyklų kompleksą, slapta tikėdamiesi konsoliduoti kepinių rinką.* DLKT

Subjektinio referento intenciją pradėti numatomą darbą (arba bendriau — inicijuoti įvykį) implikuojantis veiksmožodis *sukruto* yra predisponuotas konstrukcijai su bendratimi, semantiškai patikslinančia tą įvykį. Rutininiais atvejais tas bendraties įvykis gali būti tik numanomas — eliptinėje struktūroje metonimiškai jį atstoja pats veiksmožodis *sukruto*. Kaip ir anksčiau aptartais kitų inceptyvumo rodiklių metoniminės vartosenos atvejais, tokios „išleistos“ bendratys dažniausiai žymi lengvai numanomus slinkties arba verbalinius įvykius, plg.:

(222) *Seserų pokalbį nutraukė sugrįžęs šeimininkas, o Janina sukruto (eiti — R. M.) namo. Nieko negelbėjo ir Mildos draudimas nakvoti.* DLKT

(223) *Ūmai suvokęs, kad draugužis lindi būdoje, Arvydas atitoko ir sukruto (šaukti — R. M.): — Ką tu, ar durnas iškart?! Lįsk lauk!* DLKT

Tirtoje DLKT grožinės literatūros imtyje nemaža dalis (45 proc.) inceptyviųjų *sukruto* konstrukcijų su bendratimi taip pat žymi slinkties (plg. (224)), slinktį implikuojančių (plg. (225)) arba verbalinių (plg. (226)) įvykių pradžią:

- (224) *Kai tėvas, aplankęs Janiną jos firmos kontoroje, sukruto eiti, dukra per daug ir nesispyrijo.* DLKT
- (225) *Negrįžta ir negrįžta, laikas miegot, o Broniaus nér. Tėvai ir žmona sukruto ieškot.* DLKT
- (226) *Ei, ei, o kas tokia būsi? – Lėjai nueinant sukruto klausti alaus gėrėjai.* DLKT

Nors pats veiksmažodis *sukrutsti* (*sukruto*) originaliai slinkties nereiškia, tačiau su slinktimi jis ilgainiui imtas sieti dėl dažno vartojimo konstrukcijoje su slinkties įvykių žymintia bendratimi (arba metonimiškai – vietoje jos). Tą rodo pradą *sukruto* komplementuojančių bendračių akuzatyvinių objektų retsykais pasitaikantis genityvas (siekinio kilmininkas), plg.:

- (227) *Kai sukruto mergučėlės žolynų sodinti, kai sulaukė vasarėlės, – bus ko pasiskinti.* LKŽe (Ukm)
- (228) *Sukruskime Mažvydo tyrinėti!* LKŽe (TŽI434 (K. Būg)).
(Paryškinta mano – R. M.)

Inceptyvumo rodiklio *sukruto*, kaip ir anksčiau aptarto *suskubo*, implikatyvi sąsaja su slinktimi vienija jų vedamas konstrukcijas su prototipinėmis šio tipo inceptyvinėmis *puolė* ir *šoko* konstrukcijomis, kurių pradai yra išsirutulioję iš slinkties veiksmažodžių. Neatmestina, kad pastarosios per analogiją gali veikti pirmųjų produktyvumą.

5.4. Inceptyvinės *sujudo* konstrukcijos su bendratimi

Iš 140 DLKT grožinės literatūros registro imties sakinių su predikatu *sujudo* rastos tik 4 šio prado vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Tai sudaro 2,9 proc. visos imties sakinių. Visos keturios konstrukcijos žymi konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje vykusią įvykių pradžią. Dviejose iš jų bendraties komplementai žymi verbalinio įvykio pradžią, plg.:

- (229) *Ne, ne, negersiu, negaliu! Sakiau – ne gėrimas galvoj, – sujudo gintis žmogus. – Darbas rūpi, kviečiai...* DLKT
- (230) *Su Kristina pakilom namo. Vilmutė sujudo raginti Virgio, tačiau jis, įsijautęs į cirko artisto vaidmenį, niekur nesiruošė eiti.* DLKT

Pirminė veiksmažodžio *sujusti* (*sujudo*) reikšmė yra artima anksčiau aptarto veiksmažodžio *sukrusti* (*sukruto*) reikšmei – kaip ir pastarasis, pirmasis veiksmažodis yra tipiškasis autokinetinių predikatų grupės atstovas. Kaip ir veiksmažodis *sukruto* (plg. (221)), veiksmažodis *sujudo* neretai žymi ne fizinius kūno judesius, bet tarp žmonių ar individo viduje kilusią sumaištį, neramumą, bet neatmestina, kad vidinį sujudimą gali lydėti (ar pranašauti) ir regimi atitinkami kūno (ar kūnų) judesiai, plg.:

- (231) *Tai žiniai į kiemą parėjus, žmonės sujūdo.* LKŽe (K)
- (232) *Plepalų pilna, ar toks ir neša visus vokiečiui? Liežuvį priverti tokiam! Moterys sujudo, suklego.* DLKT

(233) *Ryškos miestelio pavadinimo raidės aštriai dūrė Kęstučiui į krūtinę. Jis pajuto veide karštį, sujudo, dirstelėjo į keleivius — jie abejingi, snūduriuoja.* DLKT

Individų grupėje ar individo viduje kilęs (sujudimo lydimas) neramumas dažnai būna paskata veikti, plg.:

(234) *Visi sujudo ir šoko vytis zlodziejaus, tai yra vagies.* DLKT

(235) *Pirmieji sujudo apsaugininkai. Kada reikia — beveidžiai, nematomi, — staiga jie atsirado visur.* DLKT

Signalizuodamas individo ar individų grupės ketinimą ką nors veikti (inicijuoti įvykį), veiksmažodis *sujudo*, kaip ir kiti autokinetinių predikatų grupės atstovai, yra predisponuotas vartosenai konstrukcijoje su bendratimi, kuri semantiškai patikslina tą veiklą. Subjektinio referento ketinimą inicijuoti koki įvykį žyminti *sujudo* konstrukcija su bendratimi nesunkiai perinterpretuojama į inceptyvinę. Kaip ir anksčiau aptartų šios grupės predikatų atveju, kai pradėtos veiklos turinį sudaro verbalinis ar slinkties įvykiai, veiksmažodis *sujudo* metonimiškai gali atstoti visą konstrukciją, plg.:

(236) *Gal ji buvo su kokiu meilužiu? — sujudo (klausti — R. M.) Angelas. — Turėčiau dar vieną pretekstą jos atsikratyti.* DLKT

(237) *Paimdavo vyrus į karą, į kariuomenę, iš kurios grįždavo jau žili seniai, o vėliau ir skalsesnės duonos beieškant, — kaimas per Prūsus sujudo (vykti — R. M.) į Ameriką.* DLKT

Veiksmažodžio *sujudo* numatomas subjektinis referentas nebūtinai yra intencionalus individas — juo gali eiti ir inertiškas gamtos objektas arba gamtos gaivalas. Tuomet šis veiksmažodis žymi savaiminį įvykį, plg.:

(238) *Ir labai sujudo žemė.* LKŽe (Ch1Sam15,15)

(239) *Jūrės didei sujūdusios.* LKŽe (KII268)

(240) *Oras sujudo, šviesa aplink planetą ūmiai sutirštėjo pranašaudama artėjant dūmus, kuriuos šaltas vakaris vėjas spaudė prie žemės.* DLKT

Iš tokių neintencionalių įvykių žyminčių kalbamo veiksmažodžio vartosenos atvejų sunkiau įsivaizduoti savarankiškai išsirutuliojant atitinkamas inceptyvines konstrukcijas su bendratimi. Vis dėlto tokios konstrukcijos retsykais vartojamos, plg.:

(241) *Užpyliau atnešus juodžemio — kad sujūdo (~ pradėjo, ėmė — R. M.) augt [tie augalai!]* LKŽe (Lnkv)

(242) *Sujunda (~ pradeda, ima — R. M.) sopėti.* LKŽe (Ėr)

Šios konstrukcijos galėjo rasti personifikuojant gamtos reiškinius, neatmestinas čia ir inceptyvinės konstrukcijos schemas (kurią įkūnija prototipinės *pradėjo / ėmė* konstrukcijos su bendratimi) poveikis.

5.5. Inceptyvines *subruzdo* konstrukcijas su bendratimi

Iš 73 DLKT grožinės literatūros registro imties sakinių su predikatu *subruzdo* rastos tik 7 šio prado vedamos inceptyvines konstrukcijos su bendratimi. Tai sudaro 9,6 proc. visos sakinių imties. 5 iš šių konstrukcijų žymi konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje vykusią įvykių pradžią, plg.:

- (243) *Šiame kaime pas Žemaitį tą naktį ilsėjosi būrys miškinių. Pamatę įsukant į kiemą svetimus, vyrai subruzdo rengtis.* DLKT
- (244) *Kutrė pralinksėjo. Subruzdo ieškoti kišenėse rakto, atrakinęs duris pakvietė viešnių užėiti, pasodino prie stalo, pats atsisėdo.* DLKT

Su konkrečiu referencijos laiku ir konkrečia vieta nesiejamų (dažnai kartotinių) įvykių pradžią žyminčios konstrukcijos rodo tolesnį žingsnį kalbamų inceptyvinų konstrukcijų gramatėjimo kelyje; tokių konstrukcijų prado prigimtinė autokinetinė reikšmė, akivaizdžiai išduodanti subjektinio referento ketinimą inicijuoti bendraties įvykį, to prado semantinėje struktūroje yra bemaž užleidusi vietą inceptyvumo rodiklio funkcijai, plg.:

- (245) *Kai paukščiai subruzdo (~ ėmė — R. M.) krauti lizdus, o gyvuliai buvo išginti į ganyklą, jis stebėdamasis mąstė, kaip krūtinėj gali būti tiek džiaugsmo.* DLKT

LKŽ inceptyvine funkcija vartojamas veiksmažodis *subruzti* pateikiamas kaip šios funkcijos *sujusti* sinonimas, apibrėžiant jį taip: intr. *sujusti, imti skubiai ką daryti* (plg.: *Vaikas subrus verkti, tas pašoks nuo lango, vėl purtys lopšį.* LKŽe (Žem); *Reik subruzti perenę kūrenti.* LKŽe (Kal)). Kaip tipiškas autokinetinių predikatų grupės atstovas šis veiksmažodis gali būti sinonimiškai vartojamas greta veiksmažodžio *sujusti* ir ne konstrukcijoje su bendratimi, plg.:

- (246) *Balandžiai subruzdo, sujudo, dirščiojo neramiai į savo molinius kaimynus, skėtė sparnus ir kilo.* DLKT

Absoliučiai vartojamas veiksmažodis *subruzdo*, kaip ir anksčiau aptartas jo sinonimas *sujudo*, taip pat gali žymėti kilusią tarp žmonių sumaištį ar neramumą, plg.:

- (247) *Vieną rytą Boleslovas, atėjęs pirmas į klasę (jis visada į klasę ateidavo pirmas), rado išbadytas portretui akis. Kilo sąmyšis, subruzdo visas miestelis, prasidėjo tardymai.* DLKT
- (248) *Jau subruzdo visa viešpatystė, jei reikės, ginklu priversime valdžią išklaudyti.* DLKT

Kaip ir kiti autokinetinės kilmės inceptyvumo rodikliai, veiksmažodis *subruzti* (*subruzdo*) šią gramatinę funkciją išrutuliojo dėl inherentinio gebėjimo akivaizdžiai signalizuoti apie subjektinio referento ketinimą inicijuoti įvykį. Dėl tokio gebėjimo šis veiksmažodis yra predisponuotas vartosenai konstrukcijoje su bendratimi, kuri semantiškai patikslina ketinamą inicijuoti (ar jau inicijuojamą) įvykį. Nuspėjama, atvejais ta bendratis gali būti ir nepasakyta, pavyzdžiui, kai ji žymi verbalinį ar garsinį (gyvūnų atveju) įvykį, plg.:

- (249) *Tai tu... O Dieve, — sudejavo motina, skarelės kampą prisispaudė prie akių. — O ką aš sakiau? — subruzdą (atitarti — R. M.) žilas žilutėlis tėvas. DLKT*
- (250) *Jam besirengiant galukaimy subruzdą (loti — R. M.) šunys. Ne taip sau, bet ūmu ir nutilo. DLKT*

6. „Proveržio“ grupės inceptyvumo rodikliai

Pirmiausia šiai grupei priskiriame gramatinę inceptyvumo rodiklio funkciją konstrukcijose su bendratimi atliekančius veiksmažodžius *praplūpti (praplūpo), pratrūkti (pratrūko), prakiurti (prakiuro)*. Dėl iš dalies persiklojančios distribucijos šiai inceptyvumo rodiklių grupei priskiriame ir skirtingos semantinės prigimties veiksmažodžius *pasiusti (pasiuto)* bei *pašėlti (pašėlo)*. Iš pirmųjų trijų inceptyvumo rodiklių toliau atskirai aptariami tik pirmųjų dviejų semantiniai ypatumai, distribucija ir produktyvumo parametrai, o trečiasis paliekamas nuošalyje, mat su forma *prakiuro* DLKT tėra vienas inceptyvines konstrukcijas pavyzdys (žr. 3 sk.). Inceptyvumo rodiklių *pasiuto* bei *pašėlo* semantinė specifika, distribucija ir produktyvumas aptariami paskiausiai. Nustatyti pastarųjų produktyvumo parametrai 4 lentelėje palyginami su atitinkamais pirmųjų dviejų rodiklių parametrais.

Veiksmažodžių *praplūpo* ir *pratrūko* konstrukcijos su bendratimi žymi veržliai, spontaniškai prasidedančius įvykius. Kitaip sakant, šie kalbamų konstrukcijų pradai, priešingai negu anksčiau aptarti jų atitikmenys, inherentiškai numato neintencionalius, savo pradedamo įvykio eigos nekontroliuojančius ir ta prasme už ją neatsakingus subjekto referentus. Nors veiksmažodžiai *praplūpo* ir *pratrūko* kalboje neretai žymi įprastus gamtos ar kitus fizinio pasaulio reiškinius (plg.: *Kad praplūpo lytus iš to debesio!* LKŽe (Vrb); *Aš tikrai truputį prapjoviau riešą, man suskaudo, praplūpo kraujas ir tada lioviausi. DLKT*; *Pratrūko tiesiog iš žemių paversmis. LKŽe (Alks)*; *Viršum atšlaitės migla pratrūko. Abu pamatė mėlyno dangaus lopinėlių ir kalno viršūnės smaigalį. DLKT*), konstrukcijose su bendratimi jie dažniausiai žymi prasiveržusias emocijas. Todėl ne nuostabu, kad, kaip ir kitais emocijų raiškos kalboje atvejais (žr. 4.1.1., 4.2. sk.), šiuos veiksmažodžius pritaikant gramatinei — inceptyvumo rodiklio — funkcijai, svarbų vaidmenį atlieka konceptualioji metafora ir metonimija. Dėl metonimijos taikymo sakiniuose su kalbama veiksmažodžius dar fizinių reiškinių designacijos lygmeniu atsiradusi subjekto raiškos alternacija, struktūruoja ir emocijų proveržį žyminčių atitinkamų inceptyvinių konstrukcijų sakinius. Apie konceptualiosios metaforos vaidmenį inceptyvinėmis *praplūpo* ir *pratrūko* konstrukcijomis žymint emocijų proveržį išsamiau bus kalbama toliau, čia tik bendrais bruožais galima pasakyti, kad abiejų rodiklių atveju žmogus — emocijų šaltinis — kalbos vartotojo suvokiamas kaip tam tikra talpa, emocijos suvokiamos kaip tą talpą užpildantis skystas turinys, emocijas sulaukanti subjekto valios jėga suvokiama kaip tos talpos sienos, kurios, tam tikromis aplinkybėmis pakilus skysto turinio-emocijų spaudimui, jo neatlaiko — pratrūksta ir tas turinys-emocijos iš talpos-žmogaus praplūmpa. Prasiveržusių emocijų pobū-

dis — teigiamos jos ar neigiamos — kalbamų inceptyvinių konstrukcijų designacijose (semantinėje distribucijoje), regis, lemiamo vaidmens nevaidina.

6.1. Inceptyvinės *prapliupo* konstrukcijos su bendratimi

Iš 255 DLKT grožinės literatūros registro imties sakinių su predikatu *prapliupo* 111, arba 43,5 proc., atvejų yra šio veiksmožodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Iš šių 111 inceptyvinių *prapliupo* konstrukcijų, tik 4, arba 3,6 proc., atvejais jos žymi gamtos reiškinių (smarkaus lietaus) pradžią (plg. (251)). Likusiais atvejais šios konstrukcijos žymi staigiai išsiveržusias subjektinio referento emocijas: juoką, kvatojimą, raudą, plūdimąsi ir pan.¹⁵ (plg. (252), (253), (254)):

- (251) *Vos tik juodu paliko slėnį, dangus vakaruose aptemo, pakilo vėjas ir prapliupo lyti.* DLKT
 (252) *Hela prapliupo kvatotis. Juokas išlaisvino ją, išsisklaidė viskas, kas buvo susikaupę per pastarąsias dienas ir valandas.* DLKT
 (253) *Ir tuomet piktdžiugos linijos virto nevilties išraiška, ir ta nepažįstama, apgailėtina, šlykšti būtybė prapliupo netramdomai raudoti.* DLKT
 (254) *Džonis iššoko iš mašinos ir prapliupo keiktis.* DLKT

Pirmine reikšme vartojamas veiksmožodis *prapliupti* (*prapliupo*) žymi skysčio (pa-prastai vandens) plūstelėjimą, prasiveržimą srautu ar srove iš kurio šaltinio (debesies, klando, versmės ir kt.). Šaltinio participantas (S; *source*) gali būti eksplicitiškai koduojamas atitinkama prielinksnine konstrukcija (plg. (255), (256)), arba tik numanomas (plg. (257), (258)):

- (255) *Kad prapliūpo lytus iš to debesio!* LKŽe (Vrb)
 (256) *Kruvinas prakaitas iš jo kūno in žemę prapliupo.* LKŽe (A. Baran)
 (257) *Ir laukai ištroškę laukia, kad prapliuptų lietūs.* LKŽe (E. Miež)
 (258) *Netoliese ant sukrautų apvalių malkų rietuvių barškėdamas prapliupo staigus lietus.* DLKT

Tokius predikato *prapliupo* sakinius subjekto raiškos alternacijos, kurių aptarsime toliau, kontekste laikysime pirminėmis sintaksinėmis struktūromis: visas jas vienijantis požymis — temos (T; *theme*), participantas (vanduo, lietus, prakaitas) užima sakinio subjekto poziciją. Tačiau alternatyviai, per metonimiją, sakinio subjekto poziciją čia gali užimti ir šaltinio participantas, o tema tuomet koduojama instrumentaliu, plg.:

- (259) *Sniego vanduo čia pat vietoje virto klanais, klanai prapliupo nuotakomis viena ištisa srove.* LKŽe (Vaižg)
 (260) *Netikėtai apsiniaukė dangus, o susikaupę juodi debesys prapliupo lietumi.* DLKT
 (261) *Atsipeikėjusi prapliupo ašaromis Štašenienė.* LKŽe (A. Vien).

¹⁵ Griežtai žiūrint, juokas, kvatojimas, verkimas, raudojimas, keikimasis, šaukimas ir pan. tėra išorinis bendriau įvardijamų emocijų pasireiškimas, aptariamam atveju metonimiškai reiškiamas atitinkamais veiksmožodžio *prapliupo* bendraties komplementais. Taigi, per metonimiją *prapliupo juoktis*, *kvatotis* žymi nevaldomą džiugėsio, geros nuotaikos, *prapliupo verkti*, *raudoti* — liūdesio, gėelos, o *prapliupo keiktis*, *šaukti* — pykčio, įtūžio proveržį.

Pirmosios ir antrosios sintaksinės struktūros sakinius sieja vadinamoji subjekto raiškos alternacija (apie ją plačiau žr. Lenartaitė 2011, 129–162).

Alternatyviai subjektas gali būti reiškiamas ir sakiniuose su kalbamu predikatu, kai jais, pasitelkus anksčiau minėtą konceptualiąją metaforą, žymimas emocijų proveržis, plg.:

(262) *Iš visur prapliupo užpuldinėjimai.* LKŽe (A. Baran)

(263) *Ūmai prapliupo ovacijos!!!! Ji krūptelėjo, tartum kas prie pat ausies būtų susprog-dinęs balioną.* DLKT

ir

(264) *Prapliupo didelio skausmo verksmu.* LKŽe (Vaižg)

(265) *Aplink susibūrę prapliupo griausmingu juoku.* LKŽe (J. Dov)

Svarbu pastebėti, kad tik pastarieji alternantai, kuriuose šaltinio participantas užima sakinio subjekto poziciją, tampa struktūrine atrama sakiniams su inceptyvinėmis *prapliupo* konstrukcijomis. Dažnu atveju pirmieji tampa antrųjų kilmės šaltiniu: išties juk salinį (265) nesunku perrašyti kaip *Aplink susibūrę prapliupo griausmingai juoktis*. Būtent tokių sakinių subjekto poziciją užimantis šaltinio participantas (paprastai individas) metaforiškai suvokiamas kaip tam tikra emocijas tarsi skystą substanciją talpinantis indas, kurio sienoms (t. y. individo valiai) neatlaikius, tos emocijos srautu plūsteli (išsiveržia) išorėn.

Tirtos DLKT imties duomenimis, inceptyvinės *prapliupo* konstrukcijos labai retai turi instrumentaliu koduojamą temos participantą. Semantiškai toksai participantas dažniausiai tautologiškai atkartoja *prapliupo* bendraties komplemento šaknį, tačiau sintaksinės struktūros atžvilgiu jis gali būti siejamas ir su veiksmožodžiu *prapliupo* (su vienu iš jo alternantų), plg.:

(266) *Būrys prieš jį sujudo ir prapliupo juoktis nerūpestingu, pakiliu juoku, kuris nuskar-deno per aukštas uolas.* DLKT (~ *Būrys prieš jį sujudo ir prapliupo nerūpestingu, pakiliu juoku* — R. M.)

Kognityvinėje literatūroje pastebima, kad konceptualizuojant įvairias žmogiškąsias emocijas metonimija ir metafora pasitelkiama nevienodu mastu. Todėl vieny emocijų metonimiška ir / ar metaforiška raiška kalboje yra struktūriškai sudėtingesnė ir detalesnė, kitų paprastesnė. Antai pykčio raiška kalboje šiuo atžvilgiu yra itin šakota ir įvairi. Ne vienoje kalboje pyktis metonimiškai siejamas su pakilusiu kūno temperatūra, paraudusiu jo apimto žmogaus veidu ar sprandu, pulso padažnėjimu, o per metaforą (vartojant atitinkamus predikatus) pyktis, jo proveržis neretai siejamas su kaistančiu ar verdančiu vandeniu virdulyje¹⁶, garų pavidalu per keliamą dangtį ar kitaip išsiveržiančiu išorėn. Priešingai, džiugesio raiška kalboje „kūniškomis“ metonimijomis yra

¹⁶ Dažnai literatūroje minima „užkaitusio virdulio“ metafora nėra vienintelė konceptualizuojant ir kalboje reiškiant pykčio proveržį. Kaip matysime toliau, pykčio ar kitų neigiamų emocijų proveržis gali būti metaforiškai konceptualizuojamas ir kalboje reiškiamas pasitelkus „pratrūkusio skaudulio“ vaizdinį.

gerokai skurdesnė, gausesnės čia esančios tik metaforos (plačiau apie tai žr. Ungerer, Schmid 1996, 130–143).

Visa tai turint galvoje, buvo pasižiūrėta, kaip ši skirtis atsispindi inceptyviųjų *prapliupo* ir *pratrūko* konstrukcijų semantinėje distribucijoje tirtose DLKT imtyse. Iš 108 grožinės literatūros registro imties sakinių, kuriuose veiksmažodžio *prapliupo* bendratis komplementai kalbamose konstrukcijose žymi emocijas, 24, arba 22,2 proc., atvejais jos žymi vadinamųjų negatyviųjų emocijų (gėlos, sielvarto, liūdesio, pykčio, įsiūčio), ir 84, arba 77,8 proc., atvejais jos žymi vadinamųjų pozityviųjų emocijų (džiugesio, juoko, pritarimo, pasitenkinimo) nevaldomą prasiveržimą.

Pagaliau keletą žodžių reikėtų tarti apie inceptyviųjų *prapliupo* konstrukcijų produktyvumo parametrus, kiek tai leidžia padaryti riboti tirtos DLKT grožinės literatūros registro imties duomenys. Iš 114 veiksmažodžio *prapliupo* bendratis komplementų čia dažniausiai pasikartojantys leksiniai tipai yra *juoktis* (47 kartai), *kvatoti(s)* (28 kartai), *verkti* (11 kartų), *raudoti* (9 kartai). Bendratis komplementų leksinių tipų dėl tokio jų pasikartojimo čia tėra 20, arba 13,9 proc. viso komplementų skaičiaus, hapaksų — 13, arba 11,4 proc. viso komplementų skaičiaus; inceptyviųjų *prapliupo* konstrukcijų produktyvumo indeksas nėra aukštas — $13 : 20 = 0,65$.

6.2. Inceptyvinės *pratrūko* konstrukcijos su bendratimi

Iš 240 DLKT grožinės literatūros registro imties sakinių su predikatu *pratrūko* 91, arba 37,9 proc., atvejais yra šio veiksmažodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Dauguma atvejų šios konstrukcijos čia metaforiškai žymi staigiai išsiveržusias subjektinio referento emocijas: juoką, kvatojimą, raudą, plūdimąsi, plg.:

- (267) *O tu pats ar vestum Antoniją? Išraudau tarsi vėžys ir papurčiau galvą. Abi patenkintos seserys pratrūko juoktis ir niekaip negalėjo liautis.* DLKT
- (268) *[Jos] iš pradžių tik baimingai spoksojusios, įsidrąsino ir ėmė net prunkšti, kikenti, kol galiausiai pratrūko kvatotis.* DLKT
- (269) *Laira visa tirtėdama pratrūko raudoti, apimta jausmų. Negali būti, kad tai tiesa! Toroldas bandė ją paguosti, bet nežinojo, ko ji taip sielvartauja.* DLKT
- (270) *Ponas Bjaurėnas gynėsi ir pratrūko keiktis, bet mes suvyniojome jį, panašiai kaip kieno nors šuo, pribėgęs prie tavęs parke, supančioja kulkšnis savo pavadeliu.* DLKT

Tirtoje DLKT grožinės literatūros registro imtyje nėra inceptyviųjų *pratrūko* konstrukcijų, tiesiogiai žyminčių gamtos reiškinių ar kitų fizinių įvykių pradžią, tačiau šios designacijos konstrukcijos galimos, viena tokia rasta atitinkamoje tekstyno publicistikos registro imtyje, plg.:

- (271) *Šalčiui atlėgus, pūstelėjo vėjas, nupurtė nuo medžių šakų šerkšną, tačiau pratrūko dangus snigti.* DLKT

Pirmine reikšme vartojamas veiksmažodis *pratrūkti* (*pratrūko*) žymi talpos dangos (pūslės odos, maišo drobės ir pan.) praplyšimą, jos turiniui išsiveržiant išorėn. LKŽ

ši reikšmė apibrėžiama kaip reikšmė 1. intr. *praplyšti, prasprogti, prakiurti* (plg.: *Neseniai pratrūko skaudis, tai didžiulė skylė paliko*. LKŽe (Krs); *Karvei pratrūko tešmuo*. LKŽe (Trk); *Anam tas žakas pratrūkęs, i visas smėlis išbiręs*. LKŽe (Dov); *Supies supies liekne — ir pratrūksta žemė*. LKŽe (Skp)). Šios reikšmės sakiniuose subjekto poziciją užima šaltinio (S) participantas. Temos (T) participantas, žymintis išsiveržusį turinį, tokiuose sakiniuose dažniausiai yra tik numanomas, bet gali būti ir eksplacitiškai išreikštas, koduojamas instrumentaliu, plg.:

(272) *Aušra rytuos, tamsų nakties dangų raudonai nudažius, aukso spinduliais pratrūksta*. LKŽe (Mš).

(273) *Mačiau tą grėsmę. Iš pradžių — lyg nekaltą balkšvą debesį dangaus pakrašty. Nūnai jis pratrūko audra ir žaibu blykčioja tavy. Turėjau laiku tave atstumti*. DLKT

(274) *Jis pratrūko kosuliu. Gerklės peršėjimas tapo nepakenčiamas*. DLKT

Alternatyviai, pasitelkus metonimiją, subjektas tokios designacijos sakiniuose gali būti reiškiamas ir temos participantu. Šaltinio participantas tuomet, jeigu reiškiamas, koduojamas atitinkama prielinksnine konstrukcija (plg. (277)):

(275) *Aukštasai upelis jau pratrūko — bus daug vandens*. LKŽe (Lel)

(276) *Pratrūko tiesiog iš žemių paversmis*. LKŽe (Alks).

(277) *Ka pratrūko kraujai iš nastrų ir iš nosies, tai visa paklotė buvo kruvina*. LKŽe (Pls)

LKŽ veiksmožodžio *pratrūkti* reikšmė tokiais atvejais apibrėžiama atitinkamai, kaip 2. intr. *staiga imti gausiai tekėti, prasiveržti*.

Matome, kad ir sakiniuose su pirmine reikšme vartojamais veiksmožodžiais *pratrūkti (pratrūko)*, panašiai kaip ir sakiniuose su *prapliupti (prapliupo)*, metonimijos keliu susiformuoja subjekto raiškos alternacija, tik dabar pirminėmis sintaksinėmis struktūromis laikytini sakiniai, kuriuose subjekto poziciją užima šaltinio participantas. Tokių sakinių, kaip (272)–(274), struktūriniu pagrindu sudaromi sakiniai, kuriais metaforiškai reiškiamas nevaldomas subjektinio referento emocijų proveržis, plg.:

(278) *Stoties viršininkas pratrūko visais perkūnais*. LKŽe (Vaižg)

(279) *Šiandien jūs elegantiška, — pastebėjau. Ji pratrūko šaižiu juoku. — Žinai, jau seniai man niekas šito nesakė, — atkirto ji, bakstelėdama pirštu į taburetę*. DLKT

(280) *Idėmiai sekusi publika pratrūko naujais plojimais, o pianistas, palaikęs plojimus savo priliudu įvertinimu, skambino toliau ir lankstės žiūrovams*. DLKT

Šie sakiniai ir tampa struktūriniu atrama sakiniams su inceptyvinėmis *pratrūko* konstrukcijomis, kurių didžioji dauguma metaforiškai reiškia nevaldomą įvairių emocijų proveržį. Dažnu atveju pirmieji tampa antrųjų kilmės šaltiniu: išties juk pavyzdžio (265) sakinį *Ji pratrūko šaižiu juoku* nesunku perrašyti kaip *Ji pratrūko šaižiai juoktis*.

Yra pagrindo manyti, kad bent dalis pirmine reikšme vartojamo veiksmožodžio *pratrūkti (pratrūko)* apibūdinamų situacijų, kaip antai skaudulio, voties, pūlinio, pūslės pratrūkimas, tampa semantiniu pamatu metaforiškai reiškiant nevaldomą pykčio, įsiūčio, skausmo, gėlos, sielvarto, liūdesio prasiveržimą. Pavyzdžiui, ūmai prasiveržęs

individo pyktis metaforiškai gali būti suvokiamas kaip pratrūkęs skaudulys. Pastebėtina, kad tiek metaforizacijos taikiniai (išvardytosios emocijos), tiek anksčiau minėti jos šaltiniai kalbinėje bendruomenėje paprastai vertinami neigiamai ir todėl lengvai gretinami. Tad galėtume daryti prielaidą, kad nevaldomą neigiamų emocijų prasiveržimą reiškiant inceptyvinės konstrukcijos su predikatu *pratrūko* kalboje pasitelkiamos dažniau, negu jos pasitelkiamos reiškiant tokį teigiamų emocijų prasiveržimą. Tačiau šios prielaidos tirtos DLKT grožinės literatūros registro imties duomenys nepatvirtina. Iš 97 atvejų, kuriuose veiksmažodžio *pratrūko* bendraties komplementai kalbamose konstrukcijose čia žymi emocijas, 48, arba 49,5 proc., atvejais jos žymi negatyvių emocijų (gėlos, sielvarto, liūdesio, pykčio, įsiūčio) prasiveržimą, ir 49, arba 50,5 proc., atvejais jos žymi pozityvių emocijų (džiaugsmo, juoko, pritarimo) prasiveržimą. Taigi negatyvių vs. pozityvių emocijų designacijos atžvilgiu inceptyvinės *pratrūko* konstrukcijos pasidalija iš esmės po lygiai. Prisiminkime, kad inceptyvinėmis *prapliupo* konstrukcijomis kalboje gerokai labiau linkstama žymėti pozityvių emocijų negu negatyvių proveržį (atitinkamai 77,8 ir 22,2 proc. tirtos imties atvejų).

Pagaliau taip pat keletą žodžių reikėtų tarti apie inceptyvinių *pratrūko* konstrukcijų produktyvumo parametrus, kiek tai leidžia padaryti riboti tirtos DLKT grožinės literatūros registro imties duomenys. 91 šioje imtyje rastoje inceptyvinėje *pratrūko* konstrukcijoje užfiksuoti 102 šio predikato bendraties komplementai. Tarp šių komplementų dažniausiai pasikartojantys leksiniai tipai yra *kvatoti(s)* (24 kartai), *juoktis* (21 kartas), *raudoti* (12 kartų), *šaukti* (7 kartai). Matome, kad čia taip pat nemažai pasikartojančių bendraties komplementų leksinių tipų, bet jų įvairovė gausesnė negu analogiškos *prapliupo* komplementacijos atveju: bendras jų skaičius yra 33, arba 32,4 proc. viso komplementų skaičiaus, hapaksų — 25, arba 24,5 proc. viso komplementų skaičiaus; inceptyvinių *pratrūko* konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $25 : 33 = 0,76$, taigi 1,2 karto aukštesnis negu analogiškų *prapliupo* konstrukcijų (0,65).

6.3. Inceptyvinės *pasiuto* konstrukcijos su bendratimi

LKŽ duomenys patikimai rodo lietuvių kalboje esant susiformavus inceptyvinę konstrukciją [*pasiuto* V_{INF}], kurios inceptyvumo rodiklis *pasiuto* semantiškai šliejasi prie anksčiau aptartų inceptyvumo rodiklių *pratrūko* ir *prapliupo*, kai šie žymi subjektinio referento impulsyviai pradedamą bendraties įvykį. Žodyne tokia funkcinė veiksmažodžio *pasiusti* (*pasiuto*) vartoseną apibrėžiama kaip reikšmė 8. intr. *imti, įnikti smarkiai ką daryti* (plg.: *Kaip kadagi pakišo, pasiuto šaukti!* LKŽe (Pvn); *Pasiuto kirsti lytus.* LKŽe (Mžk); *Kaip užvalgau, pasiunta po širdžia skaudėti.* LKŽe (Ggr)). Šią reikšmę iliustruojančiuose LKŽ pavyzdžiuose veiksmažodžio *pasiuto* prisijungiamų bendraties komplementų leksinių tipų įvairovė yra pakankama, kad galėtume teigti jį, kaip inceptyvumo rodiklį, nuėjus tam tikrą gramatėjimo kelią. Absoliuti dauguma žodyno pavyzdžių yra žemaitiški, todėl galėtume manyti, kad inceptyvinės *pasiuto* konstrukcijos su bendratimi yra žemaitybė, išplitusi Lietuvos vakarinėje pusėje. Tačiau DLKT duomenys rodo, kad šios konstrukcijos yra nesvetimos ir bendrinei lietuvių

kalbai. Antai tekstyno grožinės literatūros imtyje iš 87 sakinių su predikatu *pasiuto* 22, arba 25,3 proc., atvejai yra šio veiksmažodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos.

Vartojamas pirmine reikšme veiksmažodis *pasiusti* (*pasiuto*) žymi tam tikrą ribinę subjekto psichikos būseną, kurią paprastai sukelia jam nepalankūs išorės veiksniai (LKŽ ši reikšmė apibrėžiama sinonimais *įniršti, įdūkti, pašėlti*), plg.:

(281) *Menka kiek papykdai — pasiuūta: langai sutrupės!* LKŽe (Mžš)

(282) *Kartą, kai pasakiau, kad baigtų, kad jie (balandžiai — R. M.) yra tik žiurkės su sparnais, jis taip pasiuto, kad nesikalbėjo su manim kelias savaites.* DLKT

Minėta ribinė subjekto būseną aplinkinių neretai yra atpažįstama iš būdingų jo veiksmų: riksmo, blaškymosi, įkarščio kokios nors veiklos griebiantis ir pan. Tad perteikiant tokią būseną kalboje, ją lydintys subjektinio referento judesiai ar kiti veiksmai natūraliai patikslinami atitinkamomis bendratimis (plg. *Ji pasiuto ir naktį pabėgo šaukdama — užteks.* DLKT ~ *Ji pasiuto šaukti — užteks.* — R. M.)

Kaip ir veiksmažodžiai *prapliupo* ir *pratrūko*, veiksmažodis *pasiuto* konstrukcijose su bendratimi gali žymėti impulsyviai ir emociškai pradedamą verbalinį ar garsinį įvykį, plg.:

(283) *Ka pasiutáu šaukti, išėjusi į padvarių!* LKŽe (Trš)

(284) *Kad anie ten pasiuto barties dėl tos vištos!* LKŽe (KlvrŽ)

(285) *Heraklio judesiu praskyrė iškvaišėlius, kurie jam pasirodžius, pasiuto jau visai isteriškai kvatoti.* DLKT

(286) *Svirplys kad pasiuūta grajyt, tai iš namų reikia bėgt.* LKŽe (Stč)

Atkreiptinas dėmesys, kad veiksmažodžių *prapliupo* ir *pratrūko* vedamoms inceptyvinėms konstrukcijoms su bendratimi tokia designacija pirminės jų reikšmės atžvilgiu yra antrinė (nors ir dominuojanti), o veiksmažodis *pasiuto* inherentiškai reiškia subjekto emocijų protrūkį. Juk inherentiškai veiksmažodžiai *prapliupo* ir *pratrūko* pirmiausia ima žymėti nelauktą atitinkamų fizinės tikrovės įvykių (dažnai gamtos reiškinių) pradžią, o inceptyvumo rodiklio pareigas kalbamos konstrukcijose einančiam veiksmažodžiui *pasiuto* tokia designacija (plg. toliau pateikiamus pavyzdžius) būtų antrinė, galima tik po atitinkamos semantinės plėtros (pavyzdžiui, per gamtos gaivalų personifikaciją):

(287) *Užejo toks tamsus debesis — i ka pasiūs lyti!* LKŽe (Tl)

(288) *Niaukstos, niaukstos — pasiūs pilti!* LKŽe (Krš)

Tiek LKŽ, tiek ir DLKT randami pavyzdžiai rodo, kad veiksmažodis *pasiuto* konstrukcijose su bendratimis gali žymėti ne tik aktualų subjektinio referento emocijų proveržį, bet ir kitą aistringai jo pradedamą (dažnai neigiamai, kaip savigriovą, vertinamą) veiklą, nebūtinai vykstančią konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje, plg.:

(289) *Pasiūto gerti ir pragėrė gyvenimą.* LKŽe (Dr)

(290) *Antanas pasiūto vėl rūkyt.* LKŽe (Rs)

(291) *Kai mamytė pabėgo su gražuoliu artistu F. — juk esi tokį girdėjęs? — tėtis pasiuto lakti degtinę ir kartą pats numetė nuorūką scenoje.* DLKT

(292) *Kai jis pasiūto šokti, plaikstyti savo drobulę, pamatėm, kad jis labiau moteris negu vyras.* DLKT

Nekonkrečiu referencijos laiku pradedamų įvykių designacija nėra būdinga veiksmažodžių *prapliupo* ir *pratrūko* vedamoms inceptyvinėms konstrukcijoms.

Dėl paveldėtosios reikšmės pėdsako inceptyvumo rodikliai *prapliupo* ir *pratrūko* ir dažnu kitu atveju negali pavaduoti kalbamose konstrukcijose šias pareigas einančio veiksmažodžio *pasiūto*, plg.:

(293) *Veršis pasiūto* (~ **prapliupo*, **pratrūko* — R. M.) *narstytis ant lenciūgo.* LKŽe (Šlv)

(294) *Kiaulės pasiūto* (~ **prapliupo*, **pratrūko* — R. M.) *sirgti.* LKŽe (Kž)

(295) *Baugios bulbės, lytaus negavusios: palys — pasiūs* (~ **prapliups*, **pratrūks* — R. M.) *pūti.* LKŽe (Krš)

(296) *Ka pasiūnta* (~ **prapliumpa*, **pratrūksta* — R. M.) *skaudėti, nebžinai ką i daryti.* LKŽe (Žr)

(297) *Kūną užplūdo karštis, ta jo prakeiktoji nosis staiga vėl pasiūto* (~ **prapliupo*, **pratrūko* — R. M.) *brinkti.* DLKT

Atkreiptinas dėmesys, kad pavyzdžiuose (294)–(297) veiksmažodis *pasiūto* (*pasiūnta*, *pasiūs*) nurodo į savaiminių įvykių (sirgimo, puvimo, skausmo, brinkimo) pradžią, tad inceptyvinių konstrukcijų subjektiniai referentai (ten, kur jie yra išreikšti) ne inicijuoja bendraties įvykius, o patiria jų protrūkį, taigi semantinių rolių atžvilgiu tėra tų įvykių eksperienčiai, o ne už jų pradžią vienaip ar kitaip atsakingi agentai. Tokie pavyzdžiai rodo inceptyvumo rodiklio *pasiūto* semantinę raidą gramatėjimo linkme bei atitinkamą jo vedamų konstrukcijų aprėpiamos designacijos srities plėtrą.

Į inceptyvumo rodiklio pareigas konstrukcijose su bendratimis einančio veiksmažodžio *pasiūto* semantinę raidą gramatėjimo linkme galima pasižiūrėti ir per subjektifikacijos prizmę. Toks požiūris šioje raidoje leidžia matyti būdingus dėsningumus ir tam tikrą sistemą. Kad ši sistema būtų aiškesnė, jau cituotus iliustracinius pavyzdžius, prieš juos aptardami, sudėliosime tam tikra eilės tvarka, iš kurios matyti, kaip sakinių predikato / inceptyvinių konstrukcijų prado veiksmažodžio *pasiūto* reiškiamas objektyvus turinys, apibrėžiantis subjektinio referento psichinę būseną, paskatinančią jį pradėti bendraties įvykį, laipsniškai nueina į antrą planą užleisdamas vietą subjektyviai kalbėtojo vertinamajai nuostatai dėl to pradedamo (ar prasidedančio) įvykio, plg.:

(284') *Kad anie ten pasiūto barties dėl tos vištos!* LKŽe (KlvrŽ)

(292') *Kai jis pasiūto šokti, plaikstyti savo drobulę, pamatėm, kad jis labiau moteris negu vyras.* DLKT

(293') *Veršis pasiūto narstytis ant lenciūgo.* LKŽe (Šlv)

(286') *Svirplys kad pasiūnta grajyt, tai iš namų reikia bėgt.* LKŽe (Stč)

(290') *Antanas pasiūto vėl rūkyt.* LKŽe (Rs)

(297') *Kūną užplūdo karštis, ta jo prakeiktoji nosis staiga vėl pasiūto brinkti.* DLKT

(294') *Kiaulės pasiūto sirgti.* LKŽe (Kž)

Nesunku matyti, kad *prado* veiksmažodžio pasirinkimą visų šių pavyzdžių inceptyvinėse konstrukcijose lemia kalbėtojo siekis perteikti subjektinio referento pradedamo (ar tik patiriamo) bendraties įvykio tam tikrą neigiamą vertinimą. Bendriau imant, inceptyvinių *pasiuto* konstrukcijų designacijos specifiką, regis, sudaro ne tik tai, kad jų *prado* veiksmažodžiu nurodomas subjektinio referento (gyvo ar negyvo) pradedamas (patirti) įvykis (šaukimas, blaškymasis, smarkus lietus, liga, skausmas ir pan.) yra intensyvus, bet ir tai, kad kalbėtojo toks įvykis paprastai yra vertinamas kaip jam nemalonus, jį erzinantis. Tokio pobūdžio vertinamosioms konotacijoms apie subjektinio referento pradedamus bendraties įvykius perteikti dėl savo paveldėtosios reikšmės inceptyvumo rodiklio pareigoms veiksmažodis *pasiuto* tobulai tinka. Kita vertus, minėta neigiama konotacija ne visuose pavyzdžiuose yra vienodai ryški, kai kur ji dėl *prado* veiksmažodžio reiškiamo objektyvaus turinio yra atsidūrusi antrajame plane. Tarkime, pavyzdžiuose (284'), (292') ir (293') veiksmažodžio *pasiuto* perteikiamas subjektinio referento išsiūtis, motyvuojantis pradedamą intensyvų bendraties įvykį (barnį, šokį, narstymąsi ant lenciūgo), kalbėtojo gali būti akivaizdžiai regimas, ir ši jo motyvacija perteikiančiam situaciją gali būti visai suprantama (net jeigu pradedamas įvykis jį erzina). Pavyzdžiuose (286') ir (290') perteikiamos įvykių pradžios situacijos primena anksčiau aptartąsias, regis, tik kalbėtojui, tačiau objektyviai žiūrint, svirplys pradėjo „grajyti“, o Antanas grįžo prie savo senojo įpročio rūkyti tikrai ne dėl pasiutimo — jį, kaip pradedamų bendraties įvykių motyvą, vartodamas atitinkamą predikatą, nurodo pats kalbėtojas, taip reikšdamas dėl jų savo susierzinimą ar nepritarimą jiems. Taigi čia inceptyvumo rodiklio pareigas kalbamose konstrukcijose einantis veiksmažodis *pasiuto* (*pasiunta*) faktiškai žymi ne būdingą subjektyvių referentų emociją būseną, o neigiamą kalbėtojo nuostatą dėl jų pradėtų įvykių. Pavyzdžiuose (297') ir (294') veiksmažodžio *pasiuto* vedamų inceptyvinių konstrukcijų subjektyviai referantai tėra bendraties įvykių eksperienčiai, tad *prado* veiksmažodžio paveldėtoji reikšmė čia jokios tų referentų emocijinės būsenos, galinčios paskatinti tų įvykių pradžią, nebereiškia. Vietoje to, paveldėtoji *pasiuto* reikšmė šiose konstrukcijose, per kognityvinę subjektifikacijos operaciją iš objektyviosios turinio raiškos plotmės ją perorientavus į subjektyviąją kalbėtojo nuostatų plotmę, ima reikšti tik to kalbėtojo susierzinimą ar nepasitenkinimą dėl prasidėjusių įvykių. Nereikia nė sakyti, kad per subjektifikaciją plečiama veiksmažodžio *pasiuto* galimų prisijungti bendraties komplementų leksinių tipų įvairovė, atitinkamai, ir jo vedamų inceptyvinių konstrukcijų designacijos srities aprėptis. Tokiu būdu kalbamas veiksmažodis vis labiau pritaikomas gramatinei — inceptyvumo rodiklio — funkcijai. Tačiau nereikėtų išleisti iš akių, kad inceptyvumo rodiklis *pasiuto* žymi ne bet kokio, o intensyvaus įvykio pradžią. Šis paveldėtasis reikšmės dėmuo kalbamo inceptyvumo rodiklio semantinėje struktūroje išlieka net ir didžiausio jo sugramatėjimo atvejais, kaip, beje, ir jo atitikmenų *prapliupo* bei *pratrūko* vartosenoje.

Matome, kad inceptyvumo rodiklių *prapliupo* ir *pratrūko*, iš vienos pusės, ir jų funkcinio atitikmens *pasiuto*, iš kitos pusės, distribucijos (bendraties komplementų

leksiniai tipai) ir jų vedamų konstrukcijų designacijos sritys (emocijų proveržis, gamtos gaivalų protrūkis) iš dalies persikloja, nors tų rodiklių kilmės ištakos yra skirtingos: pirmieji du originaliai žymi skystos substancijos proveržį išorėn, antrasis iš prigimties žymi tam tikrą emocinės būsenos pakilimą, išoriškai prasiveržiantį būdingais verbališkais, garsiniais ar kitais energingais subjektinio referento veiksmais. Veiksmažodžiai *prapliupo* ir *pratrūko* konstrukcijose su bendratimi per konceptualiąją metaforą ilgainiui ima žymėti emocijų proveržį (ši jų vedamų inceptyvinių konstrukcijų designacijos sritis tampa dominuojanti), o veiksmažodis *pasiuto* metaforiškai (per personifikaciją, lydimą subjektifikacijos) ima žymėti gamtos gaivalų proveržį. Yra pagrindo manyti, kad tiek pirmųjų dviejų, tiek ir antrojo inceptyvumo rodiklių semantinė plėtra / gramatėjimas vyko savarankiškai, tačiau neatmestina, kad persiklojančiose designacijos srityse kalboje retesnės konstrukcijos (šiuo atveju vedamos veiksmažodžio *pasiuto*), patiria dažniau vartojamų konstrukcijų įtaką (konkurenciją *vs.* darybinio modelio trauką).

DLKT grožinė literatūros registro imtyje randamose 22 inceptyvines *pasiuto* konstrukcijose vartojami 22 bendraties komplementai. Iš šio skaičiaus atėmę trimis atvejais pasikartojančias bendraties (*šaukti* (2 kartai), *daužytis* (2 kartai), *gerti* (2 kartai)), turime 19, arba 86,4 proc. viso komplementų skaičiaus, jų leksinių tipų ir 16, arba 72,7 proc. viso komplementų skaičiaus, jų hapaksų. Inceptyvinių *pasiuto* konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $16 : 19 = 0,84$.

6.4. Inceptyvinės *pašėlo* konstrukcijos su bendratimi

Panašiai kaip ir veiksmažodis *piusti* (*pasiuto*), jam sinonimiškas *pašėlti* (*pašėlo*) taip pat sudaro inceptyvines konstrukcijas su bendratimi. LKŽ su šiuo predikatu randame pakankamai tą patvirtinančių kalbamų konstrukcijų pavyzdžių. Žodyne veiksmažodžio *pašėlti* (*pašėlo*) inceptyvinė funkcija apibrėžiama kaip reikšmė 5. *įnikti smarkiai ką daryti* (płg.: *Pasakai ne taip, pašėlna šaukti*. DKŽe (Užv); *Kad pašėls dainuoti!* LKŽe (Nm); *Kad genys pašėlsta kalti, tai kala — tura užsidirbti sau maistą kaip žmogus*. LKŽe (Štk); *Vokyčiai paleido iš kulkosvaidžių, pašėlo duoti granatas*. LKŽe (K1)). Panašiai kaip ir *pasiusti* (*pasiuto*) atveju, inceptyvinę veiksmažodžio *pašėlti* (*pašėlo*) funkciją iliustruojantys pavyzdžiai LKŽ yra iš žemaičių tarmės ploto, tačiau DLKT duomenys rodo, kad *pašėlo* inceptyvinės konstrukcijos yra nesvetimos ir bendrinei kalbai: iš 63 tekstyno grožinės literatūros registro sakinių su predikatu *pašėlo* 26, arba 41,3 proc., yra šio veiksmažodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Toliau tik trumpai apžvelgsime šių konstrukcijų semantinę distribuciją ir gale nustatysime jos produktyvumo parametrus. Inceptyvinių *pašėlo* konstrukcijų pavyzdžių analizė rodo, kad jos yra pasukusios tuo pačiu gramatėjimo keliu kaip ir joms sinoniminės *pasiuto* konstrukcijos (regis, tik ne taip toli pažengusios), todėl didžiama to, kas šiuo klausimu buvo pasakyta apie pastarąsias, tinka ir pirmosioms.

Konstrukcijose su bendratimi veiksmažodis *pašėlo* (kaip ir jam sinonimiškas *pasiuto*) pirmiausiai žymi su jo reiškiamą subjektinio referento ribinę psichinę būseną derančių įvykių pradžia. Nereikia nė sakyti, kad visiems tokiems įvykiams yra būdingas

smarkumas, intensyvumas. Pavyzdžiui, šėlo pagautas individas puola plūstis, rėkti, mosuoti rankomis, šuo — loti, galvijai — baubti ir pan., plg.:

- (298) *Mama pašėlo bartis, plūstis, išbėgo pro duris, norėjo vyti Vytautą, tačiau, pamačiusi, kad nepavys, nulėkė į daržinę, sustojo tarpdury ir ėmė rėkti į tamsą.* DLKT
- (299) *Plėšrūnas urgzdamas ir net springdamas pašėlo loti.* DLKT
- (300) *Gyvulių banda siūbtelėjo link vieškelio — ėmė grūstis, stumdytis. Karvės, veršiai, avys, ožkos pašėlo dar garsiau baubti, bliauti, mekenti.* DLKT
- (301) *Tylenis dirstelėjo į moterį ir pašėlo mosuoti rankomis taip mikliai, kad tik Varnas įstengė susigaudyti, ką jis sako.* DLKT

Nuspėjamai semantinės plėtros keliu veiksmažodis *pašėlo* ima žymėti ir teigiamų emocijų protrūkį, plg.:

- (302) *Jautis atplauks iš jūros... Aukos pasiimti ateis Jergus... Zaviša pašėlo juoktis, juokėsi nuoširdžiai, su vaikiška nuostaba.* DLKT
- (303) *Matydamas, kaip apstulbo Bum–Bum, jis pašėlo kvatotis pliaukšėdamas delnais sau per kelius ir tuo įvesdamas šalia besisukinėjančią Princesę į patį tikriausią džiugėsio transą.* DLKT

Tolesnės raidos etapu veiksmažodis *pašėlo* jau gali žymėti bet kurio intensyvaus įvykio pradžią. Tokio įvykio inicijavimas tiesiogiai jau nebesiejamas su subjektinio referento šėlo būseną: predikatą kalbėtojas parenka subjektyviai interpretuodamas energingai pradedamą įvykį, plg.:

- (304) *O iš viršaus jau rėkia: „Plytų, plytų!“ Na palaukit, aš jums jų pamėtėsiu, nerėksit tenai. Pakėlė gulintį karutį ir pašėlo krauti.* DLKT
- (305) *Šlubis puolė sieną, apsiautęs juodu debesiu. Visi vėl pašėlo pleškinti į jį kuo papuolė. Bet jis nė nemirktelėjo.* DLKT

Pagaliau, parenkamas energingai pradedamam įvykiui žymėti, predikatas *pašėlo*, kaip ir *pasiuto* atveju, per subjektifikaciją ima kartu reikšti ir tam tikrą to įvykio sukeltą kalbėtojo susierzinimą ar neigiamą jo vertinimą. Subjektyviai suvokiamų įvykių iniciatoriai gali būti ne tik individai ar kiti gyviai, bet ir negyvi objektai, plg.:

- (306) *Kristinos favoritas Frančeskas Marija Santinelis, pasijutęs atstumtas, pašėlo merginti Klarizę Horacio.* DLKT
- (307) *Nuvažiavęs į pievas, atkabino, nuleido dalgį, įtempė vadžias ir paragino: „noo“. Mašina suterškė, dalgis pašėlo kratytis, net arkliai ėmė skersuoti.* DLKT
- (308) *Švituliuodama mėlynais, raudonais žiburiais, atvažiavo gaisrinė. Įlėkusi į laukymę, mašina pašėlo baisingai kaukti.* DLKT

Pabaigoje, tirtoje DLKT imtyje įprastai suskaičiavę veiksmažodžio *pašėlo* bendratis komplementų leksinių tipų ir jų hapaksų skaičių, nustatykime šio prado vedamų inceptyvinių konstrukcijų produktyvumo indeksą. Iš 63 tekstyno grožinės literatūros registro sakinių su predikatu *pašėlo* 26, arba 41,3 proc., yra šio predikato vedamos

inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Šiose konstrukcijose vartojami 32 bendraties komplementai. Iš šio skaičiaus atėmę 9 atvejais pasikartojančias bendraties (*loti* (6 kartai), *kvatoti(s)* (3 kartai), *plūstis* (2 kartai), *juoktis* (2 kartai)), turime 23, arba 71,9 proc. viso komplementų skaičiaus, jų leksinius tipus, ir 19, arba 59,4 proc. viso komplementų skaičiaus, hapaksų. Inceptyvinių *pašėlo* konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $19 : 23 = 0,83$.

Palyginę veiksmažodžių *pasiuto* ir *pašėlo* vedamų inceptyvinių konstrukcijų produktyvumo indeksus (atitinkamai 0,84 ir 0,83) su veiksmažodžių *prapliupo* ir *pratrūko* vedamų tokių konstrukcijų produktyvumo indeksais (atitinkamai 0,65 ir 0,76), galėtume teigti, kad pirmosios konstrukcijos yra darybiškai gyvybingesnės, nors kalboje ir retesnės. Antrosios konstrukcijos, nors kalboje ir yra dažniau vartojamos, tačiau ir gerokai dažniau su vis tais pačiais bendraties komplementais. Inceptyvinių *prapliupo*, *pratrūko* ir *pasiuto* bei *pašėlo* konstrukcijų produktyvumo parametrai (tuo pačiu principu kaip ir 2 lentelėje) apibendrinti 4 lentelėje:

4 lentelė. **Inceptyvinių *prapliupo*, *pratrūko* ir *pasiuto* bei *pašėlo* konstrukcijų produktyvumo parametrai**

Konstrukcija	Leksinių tipų sk.	Hapaksų sk.	Produkt. indeks.
[<i>prapliupo</i> V _{INF}]	20 (13,9 %)	13 (11,4 %)	0,65
[<i>pratrūko</i> V _{INF}]	33 (32,4 %)	25 (24,5%)	0,76
[<i>pasiuto</i> V _{INF}]	19 (86,4 %)	16 (72,7 %)	0,84
[<i>pašėlo</i> V _{INF}]	23 (71,9 %)	19 (59,4 %)	0,83

7. Veiksmą ir atoveiksmį implikuojantys inceptyvumo rodikliai

Šiai semantinei inceptyvumo rodiklių grupei priskiriame du veiksmažodžius — *leisti* (*leidosi*) ir *pasileisti* (*pasileido*). Jau buvo minėta (žr. 1 ir 3 sk.), kad veiksmažodžiai *leidosi*, *pasileido* originaliai žymi subjektinio referento savikontrolės atpalaidavimą, kai jis taip leidžia sau inicijuoti planuojamą ar geidžiamą įvykį, dažnai vienaip ar kitaip susijusį su slinktimi. Taigi pirmiausia reikalą turime su ‘leidimo’ reikšmės veiksmažodžiais, kurie Leonardo Talmy’o analizuojami kaip veiksmo ir atoveiksmio (*force-dynamic*) situacijas implikuojantys predikatai. Šis autorius išsamiai aprašo kai kurių ‘kontrolės’ reikšmės predikatų implikuojamas veiksmo ir atoveiksmio schemas, kurių esmę sudaro poveikio iniciatoriaus (Antagonisto) ir tą poveikį patiriančio, inertiško objekto (Agonisto) sąveikos įvairios konfigūracijos. Natūralu, kad kontrolės predikatų implikuojamos veiksmo ir atoveiksmio situacijos, lengviausiai atpažįstamos fizinio pasaulio designacijose, bet jas galima konstatuoti ir psichinę ar socialinę tikrovę perteikiančiuose sakiniuose. Nesunku numanyti, kad predikatų *leidosi* ir *pasileido* suda-

romų sakinių subjektiniai referentai dažniausiai yra individai, kurie, atpalaiduodami savikontrolę, taip inicijuoja geidžiamą įvykį, taigi čia implikuojama jėgų sąveika, arba konfliktas, vyksta individo viduje, jo psichikoje. Išplėsdamas veiksmo ir atoveiksmio schemas jėgų sąveikai vidiniame „aš“ aprašyti, L. Talmy'is, sekdamas Sigmundu Froиду, siūlo tą vidinį „aš“ skaidyti į centrinę (*id*) ir periferinę (*superego*) dalis: periferinė dalis čia esantis iniciatyvus stipresnis Antagonistas (valia, internalizuota socialinė norma, moralinis imperatyvas), veikiantis silpnesnę, inertišką centrinę vidinio „aš“ dalį, Agonistą, lokalizuojantį individo polinkius, norus bei troškimus. Situaciją kontroliuojantis Antagonistas leidžia (arba neleidžia) Agonistui realizuoti savo planus ar norus, kitais atvejais iš ramybės būsenos pažadina jį kokiai veiklai (plačiau žr. Talmy 2000, 413–470). Panagrinėkime šiuo atžvilgiu toliau pateikiamus pavyzdžius:

(309) *Ėmė leistis į miegą.* LKŽe (Grž)

(310) *Širdis ir muno susigriauža, bet aš neleiduos į rūpesnį.* LKŽe (Šts)

(311) *Po to mūsų šeima pasileido nuokalnėn — skriejo žemyn pasišokinėdami — galėčiau net sakyti, jog pritardami sau smagiū niūniavimu.* DLKT

(312) *Jėzau, Jėzau! — sudejavo ir greitais žingsniais pasileido laiptais žemyn.* DLKT

(313) *Suradęs kažkokius aukštyn vedančius laiptus, Remas kiek galėdamas greičiau pasileido jais į viršų.* DLKT

Sakinyje (309) frazė (*ėmė leistis į miegą*) implikuoja, kad jo subjektinio referento valingasis vidinio „aš“ Antagonistas leidžia silpnesniam vidinio „aš“ Agonistui nūgrimzti į jo taip trokštamą miegą. Sakinyje (310) frazė (*aš neleiduos į rūpesnį*) (nors *širdis susigriauža*) implikuoja, kad kalbėtojo vidinio „aš“ Antagonistas blokuoja kilusią jo vidinio „aš“ Agonisto savigraužą, neleisdamas jam jai pasiduoti. Sakiniai (311)–(312) implikuoja tokias veiksmo ir atoveiksmio situacijas, kuriose į individo vidinio „aš“ jėgų sąveiką įtraukiamas ir jo inertiškas kūnas, kuris, kaip ir kiti fiziniai objektai, yra veikiamas sunkio jėgos. Pirmuosiuose dviejuose sakiniuose jų subjektnių referentų valingasis vidinio „aš“ Antagonistas neverčia jų vidinio „aš“ Agonistui priešintis kūnus veikiančiai sunkio jėgai, kuri čia padeda jo norui nusileisti žemyn¹⁷. Priešingą jėgų sąveikos situaciją predikatas *pasileido* implikuoja sakinyje (313): čia subjektinio referento vidinio „aš“ Antagonistas neabejotinai turi paskatinti aukštyn laiptais pakilti norintį vidinio „aš“ Agonistą nugalėti jo kūną žemyn traukiančią sunkio jėgą. Subjekto valios pastangą įveikti sunkio jėgą išduoda frazė *kiek galėdamas greičiau (pasileido ... į viršų)*.

¹⁷ Veiksmo ir atoveiksmio situacijoje dalyvaujantys inertiški individų kūnai gali būti veikiami ne tik sunkio jėgos (kai jie juda nuožulnia plokštuma), bet ir srovės (kai jie juda horizontaliai), pavyzdžiui, jie gali būti nešami vandens srovės ar žmonių srauto minioje, plg.:

(i) *Jis pasileido pasroviui. Krantai jau beveik tušti: tik kur ne kur stoviniavo vienas kitas žmogus, žiūrėjo į vakarų dangų.* DLKT

(ii) *Lažiša pasileido pasroviui, gilesnę vietą pasiekus, jau kaip luotas slysta.* DLKT

Kaip matome, pastarajame pavyzdyje, veiksmo ir atoveiksmio situacijoje dalyvaujančio individo vidinio „aš“ dalijimo į dvi puses modelis per personifikaciją pritaikomas ir kalbant apie kitus gyvus padarus.

Būdingas veiksmo ir atoveiksmio situacijas veiksmažodžiai *leidosi* ir *pasileido* implikuoja ir tuomet, kai jie eina inceptyvumo rodiklio pareigas konstrukcijose su bendratimi, šios implikacijos yra lengvai atpažįstamas paveldėtosios reikšmės pėdsakas kalbamų gramatinės funkcijos žodžių semantinėje struktūroje. Bendrai imant, šių konstrukcijų subjektinis referentas inicijuoja planuojamą ar geidžiamą bendraties įvykį. Taikant L. Talmio pasiūlytus terminus implikuojamai veiksmo ir atoveiksmio situacijai aprašyti, situaciją kontroliuojantis individo vidinio „aš“ Antagonistas (pagaliau) leidžia jo vidinio „aš“ Agonistui pradėti geidžiamo įvykio (reiškiamo bendraties komplementu) realizavimą. Plg.:

(314) *Generolas Kablukovas!* — šūktelėjo *Emilytė* ir *tekina* *leidosi pasitikti svečio. Antanukas bėgo jai iš paskos.* DLKT

(315) *Velniai, sparnus smagesnius prisidėję, vėl leidės gintis.* LKŽe (MitI382)

(316) *Bet Hana užkibo — pasisėmusi saujelę sniego, kiek įkabindama pasileido juos vytiš. Berniukai pralėkė pro langą.* DLKT

(317) *Tėvus išlaidojęs, pasileido gerti, naktimis karstytiš.* LKŽe (Skd)

Paveldėtosios reikšmės pėdsakas inceptyvumo rodiklių *leidosi* ir *pasileido* semantinėje struktūroje atpažįstamas ne tik kaip jų implikuojamos veiksmo ir atoveiksmio situacijos, bet ir kaip (ryškesnė ar blankesnė) slinkties pradžios raiška. Ir tai nenuostabu, nes originaliai šie veiksmažodžiai yra esmiškai susiję su subjektinio referento slinkties erdvėje designacija. Tą rodo ir dažna šių veiksmažodžių vartoseną su slinkties krypties, kelio ar būdo modifikatoriais, plg.:

(318) *Jis bėgte leidosi vartų link.* DLKT

(319) *Vaikinai pagaliau atsikvošėjo ir nedelsdami leidosi tekini beržyno linkui.* DLKT

(320) *Nuo kalvos viršūnės Liudvikas galvotrūkčiais pasileido žemyn.* DLKT

(321) *Pasisuko ant kulno ir pasileido betoniniu šlaitu — upės link.* DLKT

(Paryškinta mano — R. M.)

Dėl originalios sąsajos su slinkties designacija inceptyvumo rodiklių *leidosi* ir *pasileido* gramatėjimo raida nuspėjamai atkartoja anksčiau aptartų slinkties kilmės inceptyvumo rodiklių *puolė* ir *šoko* gramatėjimo takus bei etapus. Tą patvirtina, kaip matysime toliau, ir slinktį žyminčių ar ją implikuojančių bendraties komplementų dominavimas inceptyvines *leidosi* ir *pasileido* konstrukcijose — jas su šio leksinio tipo bendraties komplementais slinkties kilmės veiksmažodžiai natūraliai sudaro pirmiausia (žr. 4.1.3. ir 4.2. sk.). Vienas svarbiausių šių konstrukcijų kilmės šaltinių, kaip ir inceptyvinių *puolė* ir *šoko* konstrukcijų atveju, yra tikslo slinkties konstrukcijos — jose su tikslo bendratimi konstrukcijas sudarantys veiksmažodžiai *leidosi* ir *pasileido* dar išlaiko slinkties predikato funkciją, (dažnai kartu su kelio ar krypties modifikatoriais) reikšdami subjektinio referento slinktį link tikslinio įvykio realizavimo vietos. Tikslo slinkties konstrukcijos yra lengvai atpažįstamos iš krypties ar kelio modifikatoriaus padėties sintaksinėje sekoje iškart po slinkties reikšmės prado veiksmažodžio ir prieš slinkties tikslą reiškiantį jo bendraties komplementą, plg.:

- (322) Išjojo į krantą ir šuoliais leidosi **krantu** vytis sraunumos vartomų ir į akmenis daužomų tų nelaimingų palaikų. DLKT
- (323) Miglotai pamenu girdėjęs pasakojimą, kad jis nakties juodumoj leidosi **krūmynan** ieškoti pasiklydusios avies, nes laikė ją vertesne už visą bandą. DLKT
- (324) Išgirdusi kieme liūdnei sugirgždant kibirą grindims plauti, kone pasileido **žemyn laiptais** jam padėti, bet prisiminė Džeką ir Milę Mortimerus. DLKT
- (325) Pamatęs rusus, Mindaugo brolis pasileido (~ puolė — R. M.) **iš kaimo** perspėti slapukus, bet prie bunkerio užmynė ant pačių partizanų paspęstos minos. DLKT
(Paryškinta mano — R. M.)

Kaip parodyta pavyzdyje (325), kai kuriais atvejais tokiose konstrukcijose vietoje kalbamų veiksmožodžių sinonimiškai gali būti pavartotas įprastas slinkties veiksmožodis *puolė*¹⁸. Nereikia nė sakyti, kad kai minėti modifikatoriai eina po veiksmožodžių *leidosi* ar *pasileido* bendraties komplementų, jie modifikuoja pastarųjų reiškiamus įvykius, ir tuomet drąsiai galime kalbėti apie tų veiksmožodžių vedamas inceptyvines konstrukcijas, plg.:

- (326) Moteris leidosi bėgti **kluono link**. DLKT
- (327) Vensanas nerado savo trumpikių, tad užsitempė kelnes ir marškinius ant šlapio kūno ir leidosi bėgti **paskui Žiuli**. DLKT
- (328) Zzyyra! – sušvokštė ir taškydamas purslus pasileido bėgti **pravirų durų link**. DLKT
- (329) Hana apsisuko ir pasileido bėgti **taku atgal**, vengdama ėjimų, lydinčių ją nustebusiais žvilgsniais. DLKT
(Paryškinta mano — R. M.)

Toliau yra išsamiau aptariami svarbesni inceptyvumo rodiklių *leidosi* ir *pasileido* raidos aspektai, remiantis DLKT duomenimis nušviečiama jų vedamų inceptyvinų konstrukcijų semantinė distribucija (pasirenkami bendraties komplementų leksiniai tipai), paskaičiuojami atitinkamų inceptyvinų konstrukcijų produktyvumo parametrai.

7.1. Inceptyvinės *leidosi* konstrukcijos su bendratimi

Iš 1041 DLKT grožinės literatūros registro imties sakinių su predikatu *leidosi* 80, arba 7,7 proc., yra šio veiksmožodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Iš 80 inceptyvinų *leidosi* konstrukcijų net 51, arba 63,7 proc., atveju šio veiksmožodžio bendraties komplementais eina tiesiogiai slinkties įvykius žymintis veiksmožodžiai, iš jų 36, arba 45 proc., atvejais — veiksmožodis *bėgti*, 2 atvejais — veiksmožodis *plaukti*, 3 atvejais – veiksmožodis *vytis*, 2 atvejais — veiksmožodis *keliauti*; kiti vienokią ar kitokią slinktį žymintys veiksmožodžio *leidosi* bendraties komplementai yra *vaikščioti*, *klaidžioti*, *irstytis*, *kopti*, *šuoliuoti*, *eiti*, *lapnoti*, *bėgioti*. Plg. keletą būdingesnių pavyzdžių:

¹⁸ Kai taip vartojamas veiksmožodis *pasileido* aiškiai implikuoja slinktį pradedančio subjekcinio referento (savi) kontrolės atpalaidavimą, jo keitimas įprastu slinkties predikatu *puolė* nėra adekvatus, plg.:

(i) *Grafaitė spustelėjo žirgą ir iš karto pasileido (~ ?? puolė — R. M.) šuoliais*. DLKT

- (330) *Pabaisa pasipustė padus ir leidosi bėgti prie Barbridžo ir karių golemų, tikėdamasi savo kūnu apginti Šviesos kunigaikštį.* DLKT
- (331) *Per pačią maišalienę Agripina tyliai šmurkštelėjo vandenin ir leidosi plaukti kranto link.* DLKT
- (332) *Leidosi keliauti dainiai per sodžius, viensėdžius ir bajorų kiemus, ir tai buvo išbandytas lietuviuose būdas.* DLKT
- (333) *Staigiai atsidarė namo durys, vaikėzas kaip kiškis stryktelėjo iš gonkų, o vyriškis leidosi vytis.* DLKT

Natūralu, kad slinkties pradžių žymintis veiksmažodis *leidosi*, sudarant inceptyvines konstrukcijas, pirmiausia prisijungia slinkties reikšmės bendratis, kurios šioje kompozicijoje, regis, tik semantiškai patikslina jo turinį. Veiksmažodžio *bėgti* dominavimas tarp šių bendračių perša mintį, kad ir absoliučiai vartojamas veiksmažodis *leidosi* dažniausiai žymi ne bet kokios, o sparčios slinkties pradžių (plg. (318), (319)).

Iš 80 inceptyvinų *leidosi* konstrukcijų 18 atvejų šio veiksmažodžio bendraties komplementais eina netiesiogiai su slinktimi erdvėje besisiję veiksmažodžiai, iš jų 8 atvejais veiksmažodis *ieškoti*, 2 atvejais — veiksmažodis *pasitikti*; kiti tokio tipo veiksmažodžio *leidosi* bendraties komplementai yra *prekiauti* (*Vakarų gatvėse ir turguose*), *pardavinėti* (*po apylinkes*), *evangelizuoti* (*plačių teritorijų*), *pranešti* (*kitiems miestiečiams*), *atnešti*, *pasidairyti* (*po miestą*), *apžiūrinėti ir tikrinti* (*virtuvę*). Šio leksinio tipo bendraties komplementų žymimų įvykių semantiniuose rėmuose dažniausiai numatoma subjektinio referento slinktis link tų įvykių realizavimo vietos. Dėl to atitinkamas semantinis dėmuo aktualizuojamas ir konstrukcijos prado veiksmažodyje (pavyzdyje (319) tą pabrėžia ir slinkties būdo modifikatorius *tekina* (*leidosi pasitikti*)). Tai, kad inceptyvumo rodiklio pareigas kalbamose konstrukcijose einantis veiksmažodis *leidosi* dar tebeišlaiko kilmės konstrukcijoje turėtos slinkties reikšmės pėdsaką, rodo ir reetsykiais pasitaikantis bendraties akuzatyvinių objektų kodavimas genityvu (siekinio kilmininku), plg.:

- (334) *Kiti hirkaniečiai šiek tiek padelsę ir kažką neaiškiai suburbuliavę irgi leidosi juos vytis.* DLKT

ir

- (335) *Jungtinėms Valstijoms tapus naujągime valstybe čiabuvius amerikiečius ir europiečius skirianti oficiali linija leidosi vytis saulėlydžio.* DLKT
(Paryškinta mano — R. M.)

Tikėtina, kad būtent su šio leksinio tipo bendratimis sudaromos inceptyvinės *leidosi* konstrukcijos pirmiausia buvo pasidaromos sintaksiškai pertvarkius ir reanalizavus atitinkamas tikslo slinkties konstrukcijas (plg. *Leidosi į Vakarų gatves ir turgus prekiauti* > *Leidosi prekiauti Vakarų gatvėse ir turguose*. DLKT). Savo vaidmenį tokios reanalizės procese vaidina ir subjektifikacija, per kurią predikato *leidosi* žymima faktyvi slinktis konstrukcijoje su bendratimi tolydžio tampa fiktyvi.

Iš 80 inceptyviųjų konstrukcijų su *leidosi* tik 8, arba 10 proc., atvejais jų bendraties komplementai yra nesusiję su slinktimi erdvėje nei tiesiogiai, nei netiesiogiai. Tarp jų yra 7 skirtingi komplementų leksiniai tipai: *loti*, *regzti (istoriją)*, *vardyti (pavardes)*, *pasakoti*, *aiškinti*, *šokti*, *manipuliuoti (klaviatūros strėlytėmis)*, plg.:

(336) *Ir ne tik aš — mes abu viską puikiai matėm, — noriai leidosi aiškinti nepažįstamasis. — Ir matėm nuo pradžios iki galo. Kaltas tasai skustagalvis limuzino vairuotojas.* DLKT

(337) *Ir kur tu? Čia Žanas Hiugas pirmą kartą leidosi pasakoti apie savo golemę. Labai neatsargiai ilgai postringavo apie Natašos grožybes.* DLKT

Šių negausių konstrukcijų inceptyvumo rodiklis *leidosi* jau niekaip negali būti siejamas su slinktimi, taigi jis čia reprezentuoja labiausiai sugramatėjusius šios jo funkcinės vartosenos atvejus. Bent dalis tokių inceptyviųjų konstrukcijų galėjo būti pasidaromos atitinkamai pertvarkant formaliai dar slinkties konstrukcijas, kuriose krypties modifikatorių valdomi daiktavardžiai (krypties prielinksnių komplementai) yra veiksmų pavadinimai, plg.:

(338) *Daugybei žmonių mylintis patinka įsivaizduoti, kad kitas yra kas nors kitas. O šiandien Nana leidosi į fantazijas (~ fantazuoti — R. M.).* DLKT

(339) *Paskui leidosi į atskirų garsesnių kautynių analizę (~ analizuoti atskiras garsesnes kautynes — R. M.) ir atrado naują karo dėsny, kad iš visų pusių apsuptas dalinys turi pasiduoti.* DLKT

Pagaliau keletą žodžių reikia tarti apie inceptyviųjų *leidosi* konstrukcijų produktyvumo parametrus, kiek apie juos galima spręsti iš tirtos ribotos tekstyno imties. 80 DLKT grožinės literatūros registro inceptyviųjų *leidosi* konstrukcijų vartojamas 81 bendraties komplementas. Šiame skaičiuje yra 29, arba 35,8 proc., leksiniai jų tipai ir 22, arba 27,2 proc., hapaksai. Inceptyviųjų *leidosi* konstrukcijų produktyvumo indeksas yra $22 : 29 = 0,76$.

7.2. Inceptyvinės *pasileido* konstrukcijos su bendratimi

Iš 592 sakinių su predikatu *pasileido* DLKT grožinės literatūros registro imtyje 110, arba 18,6 proc., yra šio veiksmožodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Iš jų net 98, arba 89,1 proc., atvejais šio veiksmožodžio bendraties komplementais eina tiesiogiai slinkties įvykius žymintys veiksmožodžiai, iš jų 84, arba 76,4 proc., atvejais — veiksmožodis *bėgti*, 5 atvejais — veiksmožodis *vytis*, 3 atvejais — veiksmožodis *lėkti*, 2 atvejais — veiksmožodis *eiti*; kiti veiksmožodžio *pasileido* bendraties komplementai yra *šokuoti*, *plaukti*, *joti*, *skuosti*. Taigi absoliučia dauguma atvejų veiksmožodžio *pasileido* konstrukcijomis su bendratimi reiškia sparčios slinkties pradžia.

Pirminė veiksmožodžio *pasileisti (pasileido)* paskirtis žymėti (paprastai sparčios) slinkties pradžią tirtuose DLKT pavyzdžiuose yra dar ryškesnė negu veiksmožodžio

leistas (leidosi) atveju¹⁹. Be to, predikato *pasileido* designacijų implikuojamose veiksmo ir atoveiksmio situacijose, regis, dažniau negu *leidosi* atveju, netiesiogiai dalyvauja sunkio (ar kokia kita subjektinio referento kūną veikianti) jėga. Visa tai dažnai pabrėžiama atitinkamais slinkties būdo ir krypties modifikatoriais arba kitaip (plg. (342)):

(340) *Buvo jau betempiąs vadžias, bestabdąs arklius, bet jie taip smagiai pasileido į pakalnėlę, o mintys taip gražiai susirikiaavo, kad visiškai nesinorėjo jų ardyti.* DLKT

(341) *Nuo kalvos viršūnės Liudvikas galvostrūkiškai pasileido žemyn, tik į kitą pusę — ten buvo parkas.* DLKT

(342) *Mikliai it voveraitė pasileido sausa upės vaga, ritosi ir čiuožė nuo švelniai žemyn besileidžiančių pakrantės uolų ir galiausiai krito į smulkų smėlį.* DLKT

(Paryškinta mano — R. M.)

Veiksmažodžio *pasileido* pirminė paskirtis žymėti (sparčios) slinkties pradžią dar lengvai atpažįstama (kaip paveldėtosios reikšmės pėdsakas) ir jo vedamose inceptyviniuose konstrukcijose, kuriose šis veiksmažodis jau eina inceptyvumo rodiklio pareigas. Kaip rodo tyrimas, veiksmažodžio *pasileido* komplementais pirmiausia (ir dažniausiai) eina sparčią subjektinio referento slinktį reiškiančių veiksmažodžių bendratys, plg.:

(343) *Paklaiko mergaitė: prasiveržusi pro švedų apsauginius, pasileido bėgti link degančių sodybų, kiek kojos įkerta.* DLKT

(344) *Lūšius, išstiktas vieno iš savo priepuolių, pasileido lėkti per lankas, kad net plazdėjo jo ilgos ausys.* DLKT

(345) *Akimirksniu mūsų vedlė pasileido skuosti tokiu greičiu, kad vos spėjome pamatyti ją išnykstant už tunelio kampo.* DLKT

(346) *Nepyk, Monika, — sumurmėjo Izidorius ir patekom pasileido vytis tolstančias figūras.* DLKT

Minėtoji sunkio jėga ne vienu atveju netiesiogiai dalyvauja ir inceptyvinių *pasileido* konstrukcijų implikuojamose veiksmo ir atoveiksmio situacijose, plg.:

(347) *Mergina pridėjo žiedelį prie lūpų. Pabučiavo. Ir juokdamasi pasileido bėgti takeliu žemyn. Vaikinas — vytis.* DLKT

(348) *Jis netoli! — džiugiai riktelėjo Kastytis. — Moris visai netoli! Jaunuolis pasileido bėgti skardžiu žemyn.* DLKT

(Paryškinta mano — R. M.)

Iš 110 inceptyvinių *pasileido* konstrukcijų 7, arba 6,4 proc., atvejais šio veiksmažodžio bendraties komplementų designacijos tik netiesiogiai siejasi su slinktimi erdvėje, jie atstovauja trims leksiniams tipams: *šokti* (4 kartai), *trypti* (2 kartai), *siausti* (per dar negausius restoranus ir barus), plg.:

¹⁹ Kalbamo veiksmažodžio tendencija pirmiausia reikšti (sparčios) slinkties įvykio pradžią yra pastebėta ir LKŽ sudarytojų: čia ji apibrėžta kaip atskira reikšmė 4. refl. *pradėti eiti, bėgti, plaukti, keliauti* (plg.: *Šarūnas iš tolo atpažino brolių ir, pliaukšėdamas botagu, pasileido priešais.* LKŽe (J. Avyž); *Mergaitės, pamačiusios ir supratusios, kas atsitiko, sukliko ir pasileido sodybų link.* LKŽe (rš)).

- (349) *Aikštelėn išėjo du mirtinai rimti vyrai su chrizantemomis atlapuos ir, susiglaudę žandais, pasileido šokti tango, damoms prie jų staliuko triukšmingai kvatojantis.* DLKT
(350) *Ispanas paklojo šimtinę, o Benas vėl pasileido siausti per dar negausius restoranus ir barus.* DLKT

Iš 110 inceptyvinių *pasileido* konstrukcijų tik 5, arba 4,5 proc., atvejais šio veiksmažodžio bendraties komplementų (*daužyti, pliekti, taukšti, juoktis, kvatoti*) designacijos niekaip nesisieja su slinktimi. Šiose konstrukcijose inceptyvumo rodiklio pareigas einantis veiksmažodis *pasileido* reprezentuoja labiausiai sugramatėjusius šios jo funkcinės vartosenos atvejus, plg.:

- (351) *Kažkas iššovė — pirmiausia nuo įėjimo į katilinę, o po to jau ir kiti pasileido pliekti kaip pakvaišę.* DLKT
(352) *Abu pasileido juoktis, kriūkė springdami.* DLKT
(353) *Jis draugiškai mirktelėjo profesoriui ir prisistatė: — Lumumba. Paskui pasileido taukšti neįtikėtina greitakalbe.* DLKT

LKŽ, daugiausia iš tarmių, užfiksuota inceptyvinių konstrukcijų pavyzdžių, kuriuose kalbamas veiksmažodis turi nerefleksyvinę formą. Kadangi visuose pavyzdžiuose jis nurodo su slinktimi nesusijusių įvykių pradžią, tokios jo formos pasirinkimas laikytinas vėlesniu. Nerefleksyvine prado forma savotiškai pabrėžiama konstrukcijos designacijos implikuojamoje veiksmo ir atoveiksmio situacijoje kontrolę atpalaiduojančio Antagonisto iniciatyva pradant bendraties įvykį, plg.:

- (354) *Padėjau ant žemės [vaiką], kaip palėido šaukti.* LKŽe (Plt)
(355) *Kaip paleidau čiaudėti!* LKŽe (Šts)
(356) *Kai palėido pernai lyt, bobos iki pilvo brido, kol linus nurovė.* LKŽe (Skr)

Pavyzdžio (356) inceptyvinės konstrukcijos *palėido lyt* žymimoje situacijoje iniciatyva, pradant bendraties įvykį, priklauso jau nebe individui, jo vidinio aš Antagonistui, kaip įprasta, bet kaip tokiam per subjektifikaciją suvokiamam nuasmenintam gamtos gaivalui: atrodo, kad tokioje konstrukcijoje inceptyvumo rodiklio pareigas einanti forma *paleido* priartėja prie labiausiai sugramatėjusių šios funkcijos atitikmenų, plg. *pradėjo / ėmė (lyti)*.

Pabaigoje keletas žodžių apie inceptyvinių *pasileido* konstrukcijų su bendratimi produktyvumo parametrus tirtoje DLKT grožinės literatūros registro imtyje. Čia rasti 110 veiksmažodžio *pasileido*, einančio inceptyvumo rodiklio pareigas kalbamose konstrukcijose, bendraties komplementų. Iš jų tėra 16, arba 14,5 proc., leksinių tipų, iš kurių 10, arba 9,1 proc., yra hapaksai. Inceptyvinių *pasileido* konstrukcijų produktyvumo indeksas čia yra $10 : 16 = 0,63$.

Inceptyvinių *leidosi* ir *pasileido* produktyvumo parametrai (tuo pačiu principu kaip ir 2 lentelėje) apibendrinti 5 lentelėje:

5 lentelė. Inceptyvinių *leidosi* ir *pasileido* konstrukcijų produktyvumo parametrai

Konstrukcija	Leksinių tipų sk.	Hapaksų sk.	Produkt. indeks.
[<i>leidosi</i> V _{INF}]	29 (35,8 %)	22 (27,2 %)	0,76
[<i>pasileido</i> V _{INF}]	16 (14,5 %)	10 (9,1%)	0,63

Taigi tirtoje tekstyno imtyje pagal bendraties komplementų leksinių tipų skaičių (16) inceptyvumo rodikliu konstrukcijose su bendratimi einantis veiksmažodis *pasileido*, gerokai nusileidžia tos pačios funkcijos veiksmažodžiui *leidosi* (29). Atitinkamai skiriasi ir šių veiksmažodžių vedamų inceptyvinių konstrukcijų produktyvumo indeksai: 0,63 ir 0,76.

8. „Manipuliavimo objektu pradžios“ grupės inceptyvumo rodikliai

Šios paveldėtosios reikšmės inceptyvumo rodiklių grupei priskiriami trys veiksmažodžiai: *imti* (*ėmė*), *kibti* (*kibo*), *griebtis* (*griebėsi*), originaliai reiškiantys ‘įsistvėrimą į ką’ arba ‘stvėrimą(si), čiupimą ko’. Pirminis rodiklis — *imti* (*ėmė*) — kaip labiausiai sugramatėjęs, šiame straipsnyje išsamiau neaptariamas, pasitelkiamas, kaip ir *pradėti* (*pradėjo*), tik palyginimui (žr. 4.1.4. sk.). Kiti du inceptyvumo rodikliai — *kibo* ir *griebėsi* — gerokai mažiau sugramatėję, produktyvumu nepasižymintys, iš eilės trumpai aptariami toliau. Abu inceptyvumo rodikliai numato agentyvų bei intencionalų subjektinį referentą, tuo ryškiai kontrastuodami su anksčiau aptartais „proveržio“ semantinės grupės inceptyvumo rodikliais *pratrūko*, *prapliupo* ir *pasiuto* bei *pašėlo*. Pirminė abiejų veiksmažodžių funkcija yra žymėti subjektinio referento (paprastai individo) įsistvėrimą į ką ar stvėrimą(si), čiupimą ko. Konstrukcijose su bendratimi eidami inceptyvumo rodiklio pareigas kalbami veiksmažodžiai daugiau ar mažiau dar išlaiko ir pirminę savo funkciją, taip reikšdami ir subjektinio referento energingai pradedamo bendraties įvykio preliudiją, ypač kai tas įvykis yra fizinės prigimties. Dėl tos preliudijos ir bendraties įvykio glaudžios sąsajos pirmoji dažnu atveju suvokiama tik subjektyviai, kaip fiktyvi, todėl prado veiksmažodžio designacijoje nueina į antrą planą, užleisdama vietą jo gramatinei — inceptyvumo rodiklio — funkcijai. Tad kognityvinė subjektifikacijos operacija inceptyvumo rodiklių *kibo* ir *griebėsi* gramatėjimo procese taip pat vaidina savo vaidmenį.

8.1. Inceptyvinės *kibo* konstrukcijos su bendratimi

DLKT grožinės literatūros registro imtyje rasta 142 sakiniai su predikatu *kibo*, iš jų yra tik 8, arba 5,6 proc., šio veiksmažodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Visuose pavyzdžiuose inceptyvine konstrukcija reiškiamas agentyvaus individo rankomis energingai pradedamas koks nors fizinis darbas ar veiksmas, plg.:

(357) *Žemei reikia išsivėdinusios trąšos, o ne smarvės! — išrėkė žiūrėdama į jo trobelės langus ir kibo versti nuo kauburio žemes, draskyti mėšlą.* DLKT

- (358) *Vos atėjęs prie sodybos, pamatė, kad ta jau supama. Puolęs į kluoną, partizanas kibo kinkyti arklius.* DLKT
- (359) *Varnas pasidomėjo, kokiais būdais smaigo ieško kiti. Jis manė, kad visų ieškotojų problema galbūt ta, kad jie kibo raustis ne iš tos pusės.* DLKT
- (360) *Visas drebėdamas jis kibo talkinti seniui nustumti į šalį tą raizginį.* DLKT

Tačiau tekstyno publicistikos registro imtyje užfiksuota pora inceptyvinių konstrukcijų su šiuo veiksmažodžiu pavyzdžių, kuruose inicijuojamas įvykis jau niekaip negali būti siejamas su subjektinio referento fiziniu manipuliavimu objektu, plg.:

- (361=5) *Čia paskelbus, kad mes atvykome iš Lietuvos, visi kibo klausti, kaip dabar ten žmonių gyvenimas. Toks didelis susidomėjimas Lietuva!* DLKT
- (362) *Ir vėl S. Šimkus tikėjosi įgyvendinti savo drąsias muzikines idėjas: kibo ginti kompozitorius nuo išnaudojimo, rūpintis autorių teisėmis, natų leidyba, liaudies dainų rinkimu bei toarkymu ir kt.* DLKT

Šie *kibo* konstrukcijų su bendratimi pavyzdžiai liudija jų pradą jau gerokai nutolus nuo savo semantinės prigimties ir bemaž betampant visaverčiu inceptyvumo rodikliu.

8.2. Inceptyvinės *griebėsi* (/ *griebė*) konstrukcijos su bendratimi

Pirma apžvelkime refleksyvinės veiksmažodžio formos *griebėsi* vedamas inceptyvines konstrukcijas su bendratimi. Tekstyno grožinės literatūros registro (apimtis — 15765554 žodžių) imtyje rasta 218 sakinių su predikatu *griebėsi*, iš jų tik 13, arba 6 proc., yra šio veiksmažodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos bendratimi. Iš jų 7, arba 53,8 proc., atvejais kalbamomis konstrukcijomis reiškiamas agentyvaus individo (dažniausiai rankomis) energingai pradedamas koks nors fizinis darbas ar veiksmas, plg.:

- (363) *Saugojau nesuspausti, kad benešant šonkauliai nesulįstų į pilvą... Duokdiev, kad kas nebūtų pastebėjęs, jog aniedu čia... — griebėsi kimšti pypkę vyras. Jo pirštai truputį virpėjo...* DLKT
- (364) *Ėmiau taisyti prasiskiepusią per krūtinę palaidinę, kai viršila staigiai parmetė mane ant sofos ir viena ranka atlošęs galvą, antrosios pirštais griebėsi sagstyti kitą palaidinukės sagutę.* DLKT
- (365) *Vyrai puolė nukinkinėti arklius, moterys, pasikėlusios plačius sijonus, griebėsi rinkti žabų ir kurti ugnį.* DLKT

Šešiais, arba 46,2 proc., atvejais veiksmažodžio *griebėsi* konstrukcijomis su bendratimi reiškiamas ne fizinės prigimties įvykio pradžia, plg.:

- (366) *Nūdienu diktavo visai kitokį požiūrį į naujai gimstančias ekonomines problemas, kurių gvildinti jis kažkada rimtai griebėsi.* DLKT
- (367) *Algimantas Pipynė, atėmęs iš tėvų nuosavybę, atpildo greit sulaukė: susirgo cukraliuge, prarado šeimą ir sportininko kvalifikaciją. Tokį vargšą bematant griebėsi globoti nelabasis, kartu su žaviomis žinomos profesijos mergelėmis, kur mes jį laikinai ir paliksime.* DLKT

(368) *Ėjo mergos per balas, per balas, per balas... Užtraukiau pats pirmas. Kaip paprastai. Vyras griebėsi pritarti: Ir įkrito vabalas, vabalas, vabalas... DLKT*

Šių konstrukcijų pradą jau gerokai nutolęs nuo pirminės savo funkcijos žymėti subjektinio referento manipuliavimo objektu pradžia, tad yra bemaž betampos visaverčiu inceptyvumo rodikliu.

Greta inceptyvinių konstrukcijų su refleksyvine veiksmažodžio forma [griebėsi V_{INF}] lietuvių kalboje vartojamas tokių konstrukcijų variantas su nerefleksyvine jo forma [griebė V_{INF}]. Intuityviai čia vartojama nerefleksyvinė kalbamo veiksmažodžio forma atrodo mažiau sugramatėjusi inceptyvumo rodiklio funkcijai, mat dažnu atveju veiksmažodis sudaro konstrukcijas su bendratimis, kurių reiškiami įvykiai artimai siejasi su jo pirmine reikšme. Šią intuiciją toliau patvirtina kvantitatyvinis DLKT duomenų tyrimas.

DLKT grožinės literatūros registro imtyje rasti 356 sakiniai su predikato forma *griebė*, iš kurių tik 11, arba 3,1 proc., yra šio veiksmažodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Iš jų 8, arba 72,7 proc., atvejais bendraties komplementais reiškiami įvykiai yra artimai susiję su to inceptyvumo rodiklio pirmine funkcija žymėti subjektinio referento (paprastai individo) manipuliavimo objektu pradžia, plg.:

- (369) *Drazdienė gal suprato Elvyros užuominą, nes ūmai griebė taisytis skarutę pakaklėj, ir jos voveriškas veidelis dar giliau palindo po baltu perkeliu. DLKT*
- (370) *Vyras griebė gaidį nešti, bet tas nė iš vietos. Sukibo daugiau. Pajudinti pajudina, bet panešti negali, o gaidelis kaip niekuo dėtas vėl savo giesmę užtraukė. DLKT*
- (371) *Dėžė vis imdavo ir keldavo dviese, bet Mašalis pastūmė šoferį į šalį ir pats vienas griebė krauti. DLKT*
- (372) *Paėmė mergytę į glėbį, norėjo atimti lėlę ir pati nustebo, kiek jėgos rankutėse gali turėti maža mergytė. Ji plėšėsi, draskėsi, spardėsi, griebė kąsti. — Lėlė mano! — šaukė. — Mano, mano! DLKT*

Pavyzdžiuose (369)–(372) veiksmažodis *griebė* žymi fizinio įvykio pradžią neprasadamas ir pirminės savo reikšmės. Nesunku matyti, kad pirminę reikšmę išlaikyti šiam veiksmažodžiui leidžia jo bendraties komplementai, žymintys artimai su griebimo veiksmu susijusius taisymo, krovimo, nešimo, kandimo ir pan. įvykius. Galima spėti, kad veiksmažodžio *griebti* konstrukcijos su tokios designacijos bendraties komplementais ir buvo išeities taškas kalbamų inceptyvinių konstrukcijų plėtrai, joms žymint jau su griebimo veiksmu tiesiogiai nesusijusių ir abstraktesnių bendraties įvykių pradžią. Konstrukcijų plėtrai į abstraktesnes designacijos sritis sąlygos susidaro ir dėl dviprasmiškos kai kurių tokių konstrukcijų interpretacijos, plg.:

- (373) *Ignas su būdingu jam entuziazmu ir sparta energingai griebė vertimą redaguoti, tačiau, perskaitęs pirmuosius rankraščio puslapius pamatė, kad visa knyga išversta ne į lietuvių kalbą. DLKT*
- (374) *Vokiečiai vėl griebė šaudyti, bet kol jie spėjo pakelti šautuvus, jis jau buvo eglynėly. DLKT*

Sakinio (373) inceptyvinę konstrukciją (*Ignas griebė vertimą redaguoti*) galima suprasti dvejai. Labiau tikėtina abstraktesnė interpretacija, pagal kurią subjektinis referentas — Ignas — tiesiog ėmė redaguoti vertimo tekstą. Tačiau neatmestina ir konkretesnė interpretacija, pagal kurią Ignas griebė vertimo rankraštį ir čia pat rašikliu ėmė jo tekstą redaguoti. Pastaruoju atveju veiksmažodis *griebė*, iš dalies išlaikydamas pirminę savo reikšmę, žymi kompleksinio įvykio pradžią: subjektinis referentas energingai pradeda redaguoti vertimą prieš tai paėmęs (griebęs) jo rankraštį. Šioje interpretacijoje konstrukcijos veiksmažodis yra dar pakeliui į visaverčio inceptyvumo rodiklio statusą: jo žymima redagavimo įvykio pradžia aprėpia ir fizinę to įvykio preliudiją — rankraščio paėmimą. Neatmestina, kad ilgainiui ši konstrukcijos veiksmažodžio pavaldėtosios reikšmės implikuojama pradedamo bendraties įvykio preliudija imama suvokti tik subjektyviai, kaip fiktyvi. Kitaip sakant, vietoje fizinio kontakto, griebimo veiksmo, sudarančio pradedamo bendraties įvykio preliudiją, veiksmažodis *griebė* per subjektifikaciją tolydžio ima reikšti tik subjektinio referento vidinę nuostatą inicijuoti ir pagaliau jo pastangą inicijuojant tą įvykį. Veiksmažodžio designacijos aprėpiamo kompleksinio įvykio raiškoje susilpnėjęs fizinės preliudijos dėmeniu į pirmą planą iškyla jo gramatinė — inceptyvumo rodiklio — funkcija. Taip paklojamas pamatas abstraktesnei kalbamos konstrukcijos interpretacijai. Panašiai ir sakinio (374) inceptyvinė konstrukcija (*vokiečiai griebė šaudyti*) gali būti interpretuojama dvejai: (a) ‘vokiečiai pradėjo šaudyti’ ir (b) ‘vokiečiai griebė šautuvus ir pradėjo šaudyti’. Įdomu pastebėti, kad (b) tipo interpretacija, pagal kurią bendraties įvykis traktuojamas kaip kompleksinis, kalboje neretai realizuojama ir leksiškai, plg. porą tekstyno publicistikos registro pavyzdžių:

(375) *Motina įsiuto, griebė sūnų ir pradėjo mušti.* DLKT

(376) *Veidą striuke prisidengęs nepažįstamasis griebė šeiminkę už kaklo ir pradėjo smaugti.* DLKT

Šių sakinių perteikiamose kompleksinėse pradedamų įvykių situacijose veiksmažodis *griebė*, atskirai žymėdamas tokių situacijų preliudiją, teturi savo pirminę — ‘manipuliavimo objektu pradžios’ — reikšmę, o inceptyvumo rodiklio pareigos įprastai tenka veiksmažodžiui *pradėjo*.

Tirtoje tekstyno grožinės literatūros imtyje tik 2, arba 18,2 proc., atvejais veiksmažodžio *griebė* konstrukcijomis su bendratimi reiškama ne fizinės prigimties įvykių pradžia, plg.:

(377) *Jis griebė toliau studijuoti brolio duotą knygą apie indų religiją, kad meditacijomis ir maldomis išvytų savo išdidumą.* DLKT

Taigi DLKT grožinės literatūros registro duomenų kvantitatyvinė analizė patvirtina intuiciją, kad veiksmažodinio prado forma *griebėsi*, vartojama konstrukcijose su bendratimi, yra labiau prisitaikiusi (sugramatėjusi) inceptyvumo rodiklio funkcijai negu čia vartojamas to prado nerefleksyvinius atitikmuo *griebė*: tirtoje šio registro tekstyno

imtyje net 46,2 proc. prado *griebėsi* vedamų inceptyviųjų konstrukcijų žymi su griebimo veiksmu nesusijusių įvykių pradžia, o tokių prado *griebė* vedamų konstrukcijų čia tėra 18,2 proc.

Norint dar labiau įsitikinti tarp abiejų inceptyvumo rodiklio variantų esamu sugramatėjimo laipsnio skirtumu (arba jį paneigti), papildomai buvo atlikta ir DLKT publicistikos registro duomenų kvantitatyvinė analizė. DLKT publicistikos registro imtyje (apimtis — 86497837) rasta 413 sakinių su predikatu *griebėsi*, iš jų tik 18, arba 4,4 proc., yra šio veiksmožodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Iš jų net 13, arba 72,2 proc., atvejais kalbamomis konstrukcijomis reiškama ne fizinės prigimties įvykių pradžia, plg.:

- (378) *Konservatoriai, kurie, kaip parodė praėję rinkimai, turi beveik nuolatinį savo balsuotojų skaičių, laikraščių puslapiuose griebėsi pašiepti savo pagrindinius konkurentus ir taip prisivilioti abejonančiuosius ar nusivylusiuosius.* DLKT
- (379) *Darbo partija griebėsi modernizuoti visuomeninį sektorių, mažinti biurokratinį aparatą, bet ir šiose srityse teigiamų rezultatų pasiekti nepavyko.* DLKT
- (380) *Pradėjus kasdien mirti kareiviams, pats viršininkas griebėsi vadovauti kareivinių statybai.* DLKT
- (381) *Kol kas valstybė griebėsi konjunktūriškai spręsti žemės ūkio produkcijos eksporto problemą, nors verčiau būtų sureguliuoti ją, valstybiniu lygiu susitarus dėl muitų sumažinimo.* DLKT

Likusiais 5, arba 27,8 proc., atvejais šiomis konstrukcijomis reiškama su pirmine veiksmožodžio *griebtis* (*griebėsi*) reikšme glaudžiai susijusių fizinės prigimties įvykių pradžia, plg.:

- (382) *Kai tik pseudomilicininkas užėjo į autobuso saloną, įkandin jo įsiveržė septyni užpuolikai. Paleidę jį orą kelis šūvius iš pistoleto griebėsi švarinti tėvynainių kišenes.* DLKT
- (383) *Balaboskinas griebėsi ieškoti pistoleto po pagalve, tačiau pasinaudoti ginklu nespėjo.* DLKT
- (384) *Nepastebėję nieko įtartino, būsimi sodininkai perlipo aukštą sodo aptvarą ir griebėsi kasti pirmą obelaitę. Bet iš karto nepasisekė: nulūžo kastuvo kotas.* DLKT

DLKT publicistikos registro imtyje rasta 348 sakiniai su predikatu *griebė*: 9, arba 2,6 proc., tėra šio veiksmožodžio vedamos inceptyvinės konstrukcijos su bendratimi. Iš jų 4, arba 44,4 proc., atvejais konstrukcijose inceptyvumo rodiklio pareigas einančio veiksmožodžio *griebė* bendraties komplementų žymimi įvykiai yra neabejotinai artimai susiję su jo pirmine reikšme, dėl kurios veiksmožodis, žymėdamas čia bendraties įvykio pradžia, jį jos aprėptį įtraukia ir griebimo veiksmu reiškiamą to įvykio preliudiją, plg.:

- (385) *Prieš išvažiuojant atidarė sargybinis vagono duris pasiimti vandens. Prie vagono stovėjo mano mamytė. Ji man griebė kojas bučiuoti, sakė, kad daugiau nebematys.* DLKT
- (386) *Kai jau buvome netoli pašlaičio, jis grįžtelėjo ir viską suprato. Griebė plėšti iš pro šalį važiuosio kariškio dviratį, šis matyt, nenorėjo atiduoti.* DLKT

Trimis atvejais iš minėtų devynių veiksmažodžio *griebė* konstrukcijos su bendratimi gali būti interpretuojamos dvejai: konkrečiau ir abstrakčiau, tad sugramatėjimo atžvilgiu jos reprezentuoja pereinamus atvejus, plg.:

(387) *Jie išsigando žmonių vienybės ir ryžto, pabijojo, kad jų nepultų, žmonės neišbėgiotų, griebė dainininkus skirstyti, liepė nutilti, ėmė stumdydami varyti į baržą.* DLKT

(388) *Virėja tuojau griebė gaminti vakarienę. Tačiau ji tegalėjo išvirti arbatos. Cukraus buvo dar geras pusmaišis.* DLKT

Tik 2, arba 22,2 proc., atvejais kalbamomis konstrukcijomis reiškama ne fizinės prigimties įvykių pradžia, plg.:

(389) *Dar karui tebesmarkaujant ir sąjungininkų bombų paklodėmis vokiečių miestus tebeklojant, lietuviai jau ėmė gaivintis literatūros ir muzikos vakarais, griebė leisti savo laikraščius.* DLKT

Matome, kad šiuo atžvilgiu veiksmažodžio *griebė* vedamos inceptyvinės konstrukcijos ryškiai skiriasi nuo jo refleksyvinio atitikmens vedamų konstrukcijų, kurios tirtose DLKT publicistikos registro imtyje daugiausia (72,2 proc. atvejų) žymi ne fizinės prigimties įvykių pradžia.

Apibendrinami konstatuojame, kad per abu tekstyno registrus rasta 31 inceptyvinė *griebėsi* konstrukcija su bendratimi, iš kurių 19, arba 61,3 proc., žymi ne fizinio veiksmo pradžia. Atitinkamai, per abu tekstyno registrus rasta 20 inceptyvinė *griebė* konstrukcijų su bendratimi, iš kurių tik 4, arba 20 proc., žymi ne fizinio veiksmo pradžia. Iš to darytina išvada, kad konstrukcijose su bendratimi vartojama refleksyvinė veiksmažodinio prado forma *griebėsi* yra labiau sugramatėjusi inceptyvumo rodiklio funkcijai negu jose vartojamas nerefleksyvinis to prado atitikmuo *griebė*: pastarojo žymimas turinys (griebimo veiksmas) dažnu atveju dar tebėra subjektinio referento energingai pradedamo bendraties įvykio sudėtinė dalis. Kitaip tariant, tokiose konstrukcijose veiksmažodis *griebė*, jeigu ir žymi bendraties įvykio pradžia, tai tą daro į ją įtraukdamas ir griebimo veiksmu reiškiamą to įvykio preliudiją.

9. Baigiamosios pastabos

9.1. Straipsnyje buvo aptarti lietuvių kalbos veiksmažodžiai, kurie konstrukcijose su bendratimi žymi bendraties įvykių pradžia, taigi tose konstrukcijose atlieka gramatinę inceptyvumo rodiklio funkciją. Kaip labiausiai reprezentatyvios aptarimui ir kvantitatyviam tyrimui DLKT duomenų pagrindu buvo pasirinktos preterito trečiojo asmens inceptyvumo rodiklių formos: **pradėjo**, **ėmė**; *puolė*, *šoko*, *metėsi*; *suskato*, *suskubo*, *sukruto*, *subruzdo*, *sujudo*; *prapliupo*, *pratrūko*, *pasiuto*, *pašėlo*; *leidosi*, *pasileido*; *griebėsi* (/ *griebė*), *kibo*. Daugumos šių inceptyvumo rodiklio pareigas kalbamosiose konstrukcijose einančių veiksmažodžių semantikoje dar yra ryškus iš kilmės konstrukcijų paveldėtos reikšmės pėdsakas, kuris didžia dalimi lemia juos komplementuojančių bendračių leksinių tipų (ir jų žymimų įvykių) pobūdį. Išvardytame sąrašė šiuo at-

žvilgiu labiausiai desemantizuoti ir todėl geriausiai prisitaikę (sugramatėję) pradinės įvykio fazės designacijai yra veiksmažodžiai *pradėjo* ir *ėmė* — jie lietuvių kalboje ir laikytini inceptyvumo rodiklių protitipais. Straipsnyje šie veiksmažodžiai daugiausia buvo pasitelkiami tik palyginimui, kaip *tertium comparationis*.

9.2. Kvantitatyvinis tekstyno grožinės literatūros ir publicistikos registrų duomenų tyrimas parodė, kad trečią vietą lietuvių kalbos inceptyvumo rodiklių prototipiškumo skalėje užima veiksmažodis *puolė*. DLKT grožinės literatūros registre šis veiksmažodis įvykio pradinės fazės žymėjimui konstrukcijose su bendratimi pasirenkamas dažniausiai po prototipinių inceptyvumo rodiklių *pradėjo* ir *ėmė* (artimiausią savo atitikmenį *šoko* dažnumu tekstyno grožinės literatūros registre lenkia net 5,6 karto). Ištyrus tekstyno grožinės literatūros ir publicistikos registrų vienodas imtis — po 100 kiekvieno registro vienu kartu iš eilės imtų inceptyvinų konstrukcijų su bendratimi atvejų — paaiškėjo, kad veiksmažodžio *puolė* vedamų konstrukcijų produktyvumo parametrų rodmenys yra gerokai žemesni negu jų prototipinių atitikmenų vedamų konstrukcijų. Antai inceptyvumo rodiklį *pradėjo* tirtoje tekstyno imtyje komplementuoja 158 bendraties leksiniai tipai, iš jų — 128 hapaksai, tad produktyvumo indeksas yra 0,81; inceptyvumo rodiklį *ėmė* čia komplementuoja 165 leksiniai bendraties tipai, iš jų — 132 hapaksai, tad produktyvumo indeksas yra 0,80, o inceptyvumo rodiklio *puolė* šie rodmenys tėra, atitinkamai, 109, 79 ir 0,72.

9.3. Pagal iš kilmės konstrukcijų paveldėtas ir / ar jų pagrindu nusistovėjusias reikšmes tirtus veiksmažodžius, konstrukcijose su bendratimi einančius inceptyvumo rodiklio pareigas, suskirstėme į grupes, kurias sąlyginai pavadinome: „slinkties pradžios“ grupės inceptyvumo rodikliai (***puolė***, *šoko*, *metėsi*); „autokinetinės“ grupės inceptyvumo rodikliai (***suskato***, *suskubo*, *sukruto*, *subruzdo*, *sujudo*); „proveržio“ grupės inceptyvumo rodikliai (***prapliupo***, *pratrūko*, *pasiuto*, *pašėlo*); veiksma ir atoveiksmį implikuojantys inceptyvumo rodikliai (***leidosi***, *pasileido*); „manipuliavimo objektu pradžios“ grupės inceptyvumo rodikliai (***griebėsi*** (/ *griebė*), *kibo*). Kiekvienoje inceptyvumo rodiklių grupėje, atsižvelgiant į jų vedamų konstrukcijų vartojimo dažnumą bei prisijungiamų bendraties komplementų leksinių tipų įvairovę tirtose tekstyno imtyse, buvo nustatyti savi prototipai — sąrašė jie paryškinti.

9.4. Tiriant minėtų grupių inceptyvumo rodiklių paplitimą lietuvių kalboje buvo trumpai aptartos jų vedamų konstrukcijų su bendratimi ištakos (kilmės konstrukcijos) bei galimi jų raidos (gramatėjimo) keliai. Šiuo atžvilgiu daugiau dėmesio skirta „slinkties pradžios“ grupės inceptyvumo rodikliams. DLKT randame pakankamai duomenų, paliudijančių inceptyvinų *puolė* konstrukcijų su bendratimi raidą iš atitinkamų slinkties konstrukcijų (płg. *Mano jėga susvyravo, kai Vilas puolė į kontrataką* (~ *kontratakauti* — R. M.) DLKT) bei iš jų struktūrinio plėtinio — tikslo slinkties konstrukcijų (płg. *Šaligatviu eję pėstieji puolė į šalį slėptis* (~ *puolė slėptis į šalį* — R. M.) DLKT). Buvo

parodyta, kad originaliai sparčią slinktį pirmyn (iš rimties būsenos) žymintis veiksmažodis *puolė*, sudarydamas inceptyvines konstrukcijas, natūraliai pirmiausia prisijungia artimos reikšmės veiksmožodžių bendratis (*bėgti, lėkti, vytis* ir pan.). Dėl tos pačios priežasties inceptyvumo rodiklis *puolė* lengviau sudaro konstrukcijas su slinkti implikuojančius įvykius reiškiančių veiksmožodžių bendratimis (*ieškoti, naršyti, slėptis* ir pan.) ar su slinkti link realizavimo vietos savo semantiniame rėme numatančius įvykius reiškiančių veiksmožodžių bendratimis (*muštis, bučiuoti(s), padėti* ir pan.). Pastarosios sintaksinės struktūros be reikiamo konteksto dažnai būna dviprasmiškos tarp inceptyviųjų ir tikslo slinkties konstrukcijų (plg. *Išjęs Adomas su Adomienė puolė bučiuoti tetulei ranką.* DLKT), tačiau kontekstas dažniausiai išsprendžia tokias dviprasmybes (plg. *Dideliam mano nustebimui jis taip aistringai puolė bučiuoti vidinę riešą, kad pajautau jo lūpas persmelkiant mane nuo galvos iki kojų pirštų galiukų.* DLKT — šiame pavyzdyje konstrukcija *puolė bučiuoti* yra aiškiai inceptyvinė). Dėl žymimos situacijos specifikos (pavyzdžiui, kai įveiktinas atstumas iki bendraties įvykio realizavimo vietos yra nereikšmingas, plg. *Glaustėsi, netyčia išliejo jam ant kelių kavą, pagriebusi servetėlę puolė šluostyti.* DLKT) ar / ir pasitelkus subjektifikaciją, slinkties veiksmožodis *puolė* tokiose konstrukcijose iš esmės ima žymėti tik bendraties įvykių pradžią. Šios konstrukcijos kalbamo veiksmožodžio virtimo visaverčiu inceptyvumo rodikliu kelyje yra paskutinis stabtelėjimas prieš jam imant žymėti su slinktimi nesiejamų įvykių (plg. *Visad buvęs bjaurus moters charakteris dėl tokio užsienietiško gydymo tapo dar baisesnis, dėl to ji visai suraganėjo: puolė auklėti ir engti ne tik vyrą, bet ir besisvečiuojantį jo brolių.* DLKT), kalbėjimo įvykių (plg. *Vyriškis puolė atsiprašinėti.* DLKT) ar kitų su konkrečiu laiku ar erdve net nesiejamų įvykių (plg. *Žmonės su dvigubu entuziazmu puolė puoselėti socialistinę santvarką, kuri, taip buvo paskelbta, po dvidešimties metų turėjo virsti komunizmu.* DLKT) pradžią. Panašų gramatėjimo kelią, kaip rodo DLKT užfiksuoti pavyzdžiai, nuėjo ir inceptyvumo rodiklio *šoko* vedamos konstrukcijos su bendratimi.

9.5. Veiksmą ir atoveiksmį implikuojantys inceptyvumo rodikliai *leidosi* ir *pasileido*, nors originaliai yra susiję su leidimo, arba savikontrolės atpalaidavimo, semantika, taip pat yra esmiškai susiję su (sparčios) slinkties iš rimties būsenos designacija: tirtose imtyse 63,7 proc. atvejų *leidosi* bendraties komplementai žymi (dažniausiai sparčią) slinkti (vien tik su bendratimi *bėgti* yra 45 proc. atvejų), o *pasileido* vedamose konstrukcijose tokių komplementų procentas yra net 89,1 (vien tik su bendratimi *bėgti* yra 76,4 proc. atvejų). Taigi šių dviejų inceptyvumo rodiklių vedamų konstrukcijų designacijos nišų apybraižos didžia dalimi yra nusistovėjusios ne pirminės, o vėliau išsirutuliojusios jų reikšmės pagrindu. Tirtose imtyse tik menkas procentas abiejų veiksmožodžių vedamų konstrukcijų su bendratimi (*leidosi* konstrukcijų — 10 proc., *pasileido* konstrukcijų — 4,5 proc.) žymi jau su slinktimi nebesiejamų įvykių pradžią (plg.: *Čia Žanas Hiugas pirmą kartą leidosi pasakoti apie savo golemę.* DLKT; *Abu pasileido juoktis, kriūkę springdami.* DLKT), taip atkartodamos originaliai slinkties veiksmožodžių vedamų inceptyviųjų konstrukcijų raidą abstraktesnių įvykių designacijos linkme.

9.6. „Autokinetinės“ grupės inceptyvumo rodikliai išsirutuliojo iš veiksmažodžių, kurie reiškia būdingus subjektinio referento kūno judesius, išduodančius jo ketinimą inicijuoti kokį įvykį, kuris sudaromoje inceptyvinėje konstrukcijoje patikslinamas bendraties komplementu. Straipsnyje išsamiau buvo aptarta kalboje dažnesnių šios grupės veiksmažodžių *suskato* ir *suskubo* sudaromų inceptyvinių konstrukcijų su bendratimi raida ir produktyvumo parametrai. Panašiai, kaip ir slinkties kilmės inceptyvumo rodiklių atveju, šie dinaminės prigimties veiksmažodžiai, akivaizdžiai žymintys subjektinio referento ketinimą atlikti bendraties įvykį, dažnai tampa to įvykio pradžios, arba inceptyvumo, rodikliais. Tarp ketinimo inicijuoti įvykį ir to įvykio iniciacijos dažnoje konstrukcijoje, tirtose tekstyno imtyse, riba nėra aiški, ypač imant siauresnį pasakymo kontekstą (plg. *Suskato tėvą prie stalo sodinti, net valgyt pasiūlė*. DLKT). Vienprasmiškai interpretuoti konstrukciją dažniausiai padeda platesnis kontekstas (plg. *Džonas Hukas suskato kūrą sodinti ir vaišinti, bet šis pareiškė labai skubąs, norįs suspėti į Didžiosios Esaties pamokslą*. DLKT — konstrukcija *suskato kūrą sodinti* sakinio kontekste žymi subjektinio referento nerealizuotą ketinimą, taigi griežtai žiūrint, ji nėra inceptyvinė). Autokinetinį kūno judesį (kad ir kokia konkreči jo raiška būtų) žymintis veiksmažodis konstrukcijoje su bendratimi ima signalizuoti subjektinio referento ketinamą pradėti ar jau pradėdamą realizuoti bendraties įvykį pirmiausia tais atvejais, kai tas įvykis yra realizuojamas konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje. Toks konkretus įvykis gali būti ne tik subjektinio referento slinktis fizinėje erdvėje, bet ir kiti joje jo atliekami fiziniai veiksmai, taip pat ir aktualus kalbėjimas ar su juo palyginama garsinė veikla (plg.: *Benas suskato ieškoti apavo, tai buvo nelengvas darbas repečkomis ir pasistiebus, dūstant nuo voratinklių ir dulciančių, nemažiau dešimtmečio išstovėjusių verbų*. DLKT; *O kai visa Marksų šeima suskato girti grafaitę, ploti, ji degančiomis akimis peržvelgė kiekvieną šeimynykštį ir pamačiusi jų veiduose pritarimą, puolė savo bičiulei ant kaklo*. DLKT). Aktualiai konkrečiu referencijos laiku konkrečioje vietoje pradėdamus įvykius žyminčių konstrukcijų pradų semantinėje struktūroje dar galima išvelgti pirminės reikšmės pėdsaką. Išties nesunku įsivaizduoti, kad inicijuodamas tokį įvykį, individas prieš tai būdingai sujuda, taip išduodamas savo sumanymą. Tačiau neatmestina, kad dėl rutininės vartosenos kūno autokinetinio judesio semantinis dėmuo tokių konstrukcijų prado veiksmažodyje ilgainiui imamas suvokti tik subjektyviai, tolydžio užleisdamas vietą jo gramatinei — inceptyvumo rodiklio — funkcijai. Taip šios konstrukcijos pritaikomos abstraktesnių, su konkrečiu referencijos laiku ir vieta nesiejamų įvykių pradžios designacijai. (plg. *Kadangi Tautų Sąjunga, iš kurios buvo laukta daug paramos geriems valstybių santykiams, šiandien yra nusilpusi, tai kiekvienas kraštas suskato pats rūpintis savo saugumu*. DLKT). Abstrakčių įvykių pradžios raiška autokinetinės kilmės inceptyvumo rodiklių vedamomis konstrukcijomis rodo jų gramatėjimą. Kaip ir slinkties kilmės inceptyvumo rodiklių atveju, čia savo vaidmenį atlieka kognityvinė subjektifikacijos operacija. DLKT duomenų tyrimas parodė, kad konkrečių vs. abstrakčių įvykių pradžios designacijos polinkiai kalbamomis konstrukcijomis reikšmingai priklauso nuo registro. Tekstyno grožinės literatūros (kuri yra artimesnė šnekamajai

kalbai) registre abstrakčios designacijos inceptyvines *suskato* konstrukcijos tesudaro 12,7 proc., o tokios *suskubo* konstrukcijos — 10,7 proc., tačiau publicistikos registre jos sudaro, atitinkamai, 80,1 ir 83,3 proc.. Taigi pastarojo registro duomenys liudija šias konstrukcijas gerokai pažengus gramatėjimo keliu.

9.7. Kiek kitu semantinės plėtos keliu subjektifikacija yra pakreipusi inceptyvumo rodiklių *pasiuto* bei *pašėlo* raidą. Pavyzdžiui, veiksmožodis *pasiuto*, sudarydamas inceptyvines konstrukcijas, dėl suprantamų priežasčių pirmiausia prisijungia jo paveldėtąją reikšmę komplementuojančias bendraties (plg. *pasiuto rėkti, šaukti, keiktis, daužytis, blaškytis* ir pan.). Nors pagrįstai galėtume manyti, kad viena iš paskatų kalbėtoji rinktis būtent šios reikšmės inceptyvumo rodiklį yra parodyti savo nepitarimą subjektinio referento elgesiui (techniškai — jo inicijuojamam įvykiui), bet dažnu atveju *pasiuto* sudaromomis konstrukcijomis su bendratimi perteikiamas ir objektyvus turinys, t. y. sakinio subjektinis referentas pradeda būdingai elgtis pasiekęs ribinę psichikos („pasiutimo“) būseną (plg. *Kad anie ten pasiūto barties dėl tos vištos!* LKŽe (KlvrŽ); *Veršis pasiūto narstyti ant lenciūgo.* LKŽe (Šlv)). Tačiau ši inceptyvumo rodiklį kalbėtojas renkasi ir tada, kai tenori parodyti savo nepasitenkinimą ar susierzinimą koku per nelyg intensyviai pradedamu ar prasidedančiu įvykiu. Pastaruoju atveju subjektinio referento (jeigu sakinyje tokį išvis galima identifikuoti) psichikos būseną dėl bendraties įvykio iniciacijos apskritai būna niekuo dėta: subjektyviai suvoktas originalus predikato *pasiuto* turinys objektyviai ima reikšti tik paties kalbėtojo neigiamą nuostatą intensyviai pradedamo ar prasidedančio įvykio atžvilgiu. (plg. *Kūną užplūdo karštis, ta jo prakeiktoji nosis staiga vėl pasiūto brinkti.* DLKT; *Kiaulės pasiūto sirgti.* LKŽe (Kž); *Pasiūto kirsti lytus.* LKŽe (Mžk)). Nereikia nė sakyti, kad per tokią subjektifikaciją reikšmingai praplečiama inceptyvinių *pasiuto* konstrukcijų designacijos sritis: ne tik tampa įmanomi tokie bendraties komplementai, kaip *sirgti, brinkti, lyti, skaudėti* ir kt., bet ir konstrukcijos subjektiniais referentais gali eiti bendraties įvykio neinicijuojantys, tik jį patiriantys padarai ar negyvi daiktai (eksperienceriai) arba net neįvardijami, tik abstrakčiai suvokiami, fiziniai reiškiniai. Visa tai rodo nemenką veiksmožodžio *pasiuto* vedamų inceptyvinių konstrukcijų pažangą jų gramatėjimo kelyje. Jomis (skirtingai negu panašios designacijos inceptyvinėmis *prapliupo* ar *pratrūko* konstrukcijomis) tampa įmanoma reikšti ir su kalbėjimo momentu nesiejamų, kartotinių įvykių (habitualių elgsenų) pradžią (plg. *Pasiūto gerti ir pragėrė gyvenimą.* LKŽe (Dr)). Panašiu gramatėjimo keliu yra pasukusios, tik ne taip toli pažengusios, ir sinoniminės reikšmės veiksmožodžio *pašėlo* vedamos inceptyvines konstrukcijas.

9.8. Ne vieno straipsnyje aptariamo inceptyvumo rodiklio semantinę raidą / gramatėjimą vienaip ar kitaip yra paveikusi konceptualioji metafora ar metonimija. Šių kognityvinių priemonių poveikis yra ypač ryškus formuojant būdingas inceptyvumo rodiklių *prapliupo* ir *pratrūko* designacijos nišas. DLKT nedaug tėra šių veiksmožodžių konstrukcijų su bendratimi, žyminčių fizinio pasaulio substancijų (gamtos gaivalų)

proveržį, — būtent tokios konstrukcijos pirmiausia yra sietinos su pirminėmis kalbamų veiksmažodžių reikšmėmis. Absoliučia dauguma atvejų inceptyvinėmis *prapliupo* ir *pratrūko* konstrukcijomis reiškiamas žmogiškų emocijų — džiugėsio, pritarimo, sielvarto, gėlos, pykčio, išsiūčio — proveržis. Abiejų rodiklių atveju žmogus — emocijų šaltinis — kalbos vartotojo suvokiamas kaip tam tikra talpa, emocijos suvokiamos kaip tą talpą užpildantis skystas turinys, emocijas sulaikanti subjekto valios jėga suvokiama kaip tos talpos sienos, kurios, tam tikromis aplinkybėmis pakilus skysto turinio-emocijų spaudimui, jo neatlaiko — pratrūksta ir tas turinys-emocijos iš talpos-žmogaus prapliumpa. Prasiveržusių emocijų pobūdis — teigiamos jos ar neigiamos — kalbamų inceptyvinių konstrukcijų designacijose (semantinėje distribucijoje) didelės reikšmės neturi.

9.9. Tikslu slinkties konstrukcijas (per subjektifikaciją ar kitaip) perinterpretuojant į atitinkamas inceptyvines konstrukcijas, reanalizė neretai užfiksuojama sintaksiniu ir morfosintaksiniu lygmenimis. Žodžių tvarkos ir linksnių valdymo pokyčiai inceptyvinėse konstrukcijose liudija didesnę jų sugramatėjimo laipsnį. Antai konstrukcijoje *puolė į šalis / po metaliniais stalais slėptis* veiksmažodžio *puolė* slinkties kryptį modifikuojančias prielinksnes konstrukcijas konceptualiai imant sieti su tikslo bendratimi *slėpti*, tų prielinksnių konstrukcijų vieta sintaksinėje sekoje gali būti pakeičiama taip, kad jos jau neabejotinai modifikuoja bendraties įvykio kryptį, plg. *puolė slėptis į šalis / po metaliniais stalais*. Dėl panašių kognityvinių priešasčių slinkties veiksmažodžio reikalautas genityvas (siekio kilmininkas) tikslo slinkties konstrukcijoje ją atitinkančioje inceptyvinėje konstrukcijoje ilgainiui imamas keisti bendraties komplemento valdomo objekto akuzatyvu, plg. *puolė (į kiemą) raminti šuns* > *puolė raminti šunį*. Palyginimui tirtoje DLKT imtyje tik ketvirtadalis inceptyvinių *puolė* konstrukcijų yra išlaikę savo bendraties komplementų akuzatyvinių objektų genityvą, o tokių *šoko* konstrukcijų šioje imtyje tebėra 59,4 proc., ir šis formalus požymis liudija gerokai menkesnį pastarųjų sugramatėjimą.

9.10. Straipsnyje, aptariant inceptyvumo rodiklius, kai kuriais atvejais, kiek tai leido tirtoji ribota tekstyno imtis, bandyta paskaičiuoti jų sudaromų inceptyvinių konstrukcijų su bendratimi produktyvumo indeksus, kurie, bendrai imant, rodo tų konstrukcijų gebėjimą pritraukti naujus narius, arba kitaip — jų pradų gebėjimą prisijungti vis naujus bendraties komplementų leksinius tipus. Sinonimiškai šį konstrukcijų gebėjimą įvardijome kaip jų darybinį gyvybingumą. Lyginamąją vertę produktyvumo indeksai įgyja, kai jie paskaičiuojami remiantis pakankamu duomenų kiekiu, ir pageidautina, imant tuos duomenis, t. y. sakinių su kalbamomis konstrukcijomis pavyzdžius, atsitiktinės eilės tvarka iš įvairių tekstyno registrų. Kai tekstyno duomenų pakanka, platesnė bendraties komplementų leksinių tipų įvairovė konstrukcijose nuspėjamai koreliuoja su didesniu jų pradų sugramatėjimu. Tad aukštesnis konstrukcijų produktyvumo indeksas dažnai rodo ir aukštesnę jų pradų pozicijoje esančių funkcinių žodžių sugramatėjimo laipsnį. Tokią koreliaciją regime inceptyvumo rodiklių *pradėjo*, *ėmė* ir *puolė* vedamų konstrukcijų su bendratimi atveju: jų produktyvumo indeksai, paskaičiuoti DLKT grožinės literatūros

bei publicistikos registrų duomenų pagrindu (iš abiejų registrų vienu kartu iš eilės imant po šimtą eilučių su kalbamomis konstrukcijomis), atitinkamai, yra 0,81, 0,80 ir 0,72 ir koreliuoja su (intuityviai suvokiamu) faktu, kad inceptyvumo rodiklis *puolė* lietuvių kalboje menkiausiai sugramatėjęs negu prototipiniais inceptyvumo rodikliais čia laikomi *pradėjo* ir *ėmė*.

Deja, kitų inceptyvumo rodiklių tyrime paskaičiuoti produktyvumo indeksai dėl nedidelio jų sudaromų konstrukcijų su bendratimi fiksacijų tekстыne skaičiaus (retai jis grožinės literatūros registre viršija šimtą) yra menkesnės euristinės vertės. Pirma, nesant galimybės tiriamų konstrukcijų produktyvumo indeksus skaičiuoti vienodo ir pakankamo vienu kartu iš eilės pasirenkamų sakinių su tomis konstrukcijomis pagrindu, o skaičiuojant juos iš to, ką turime, šie indeksai neturi didelės lyginamosios vertės. Antra, atskirų konstrukcijų produktyvumo indeksus skaičiuojant negausių jų fiksacijų tekстыne pagrindu, galimi įvairūs nuokrypiai, kuriuos išlygintų tik didesnės tiriamų duomenų imtys. Tokiomis aplinkybėmis dažnai pasikartojančios konstrukcijų kolokacijos (plg. *leidosi bėgti; pasileido bėgti; prapliupo kvatoti(s), juoktis, verkti, raudoti; pratrūko kvatoti(s), juoktis, raudoti*) pernelyg nužemina produktyvumo indeksą (o dažnai išrinktuose pavyzdžiuose pasikartojanti kolokacija *puolė bėgti*, esant pakankamam inceptyviųjų *puolė* konstrukcijų fiksacijų tekстыne kiekiui, tokio iškreipiančio poveikio šios konstrukcijos produktyvumo indeksui, regis, neturi). Dėl to, pavyzdžiui, rečiau tekстыne fiksuojamos, bet tarp šių negausių fiksacijų nemenka bendraties komplementų įvairovė pasižyminčios, inceptyvinės *pasiuto* bei *pašėlo* konstrukcijos turi aukštesnį produktyvumo indeksą, negu dažniau čia fiksuojamos panašios designacijos inceptyvinės *prapliupo* ir *pratrūko* konstrukcijos. Tad dėl tekстыno duomenų negausos bei galimai netolygaus pasiskirstymo jų pagrindu paskaičiuotais inceptyviųjų konstrukcijų produktyvumo indeksais, sprendžiant apie tų konstrukcijų paplitimą kalboje ar dominavimą semantiškai artimoje grupėje, straipsnyje buvo remtasi su derama atodaira, pirmiausia šiuo reikalu kliaujantis bendru konstrukcijų fiksacijų skaičiumi tirtose tekстыno imtyse.

Pagaliau, aptariant paskaičiuotų konstrukcijų produktyvumo indeksų koreliaciją su tų konstrukcijų pradų (inceptyvumo rodiklių) sugramatėjimu, nederėtų išleisti iš akių banalaus fakto, kad konstrukcijos produktyvumą apibrėžiantis jos prado gebėjimas prisijungti vis naujesnius bendraties komplementu leksinius tipus ne visada liudija jo gramatėjimą. Juk inceptyvumo rodiklio pareigas konstrukcijoje pradėjusio eiti veiksmažodžio komplementacija gali būti leksiškai plečiama ir neperžengiant paveldėtosios ar vėliau nusistovėjusios (*leidosi, pasileido* bei *prapliupo, pratrūko* su bendratimi sudaromų konstrukcijų atvejai) reikšmės nulemtų designacijos nišų ribų. Tokiu atveju konstrukcijos produktyvumas auga efektyviai išnaudojant pradinio raidos etapu jai būdingos designacijos nišos teikiamas galimybes, nežengiant toliau į abstraktesnių designacijų sritį. Tarkime, taip esti, kai pagal įprastos konstrukcijos *puolė vytis* pavyzdį pasidaroma konstrukcija *puolė persekioti* (plg. *Kūnsargiai puolė vytis įkalnėn dumiančią figūrą*. DLKT ir *Kalno gynėjai atgavo viltį, pakilo dvasia ir puolė jų persekioti*. DLKT) arba kai pagal dažnos konstrukcijos *puolė ieškoti* pavyzdį pasidaroma konstrukcija

puolė naršyti (plg. *Veltui jis puolė jos ieškoti Kumrano aklinoje nakties oloje*. DLKT ir *Poetas su Boronu atkišę kardus puolė naršyti visus kampus*. DLKT). Kita vertus, būtent konstrukcijos designacijų abstraktėjimas yra patikimiausias jos prado gramatėjimo rodiklis. Pavyzdžiui, sakiniuose *Argi ne Lenkijoje tuoj po Pilsudskio, kuris užtarė žydus, mirties, žmonės, vos gavę galimybę, tuoj puolė juos persekioti?* DLKT ir *Rita puolė naršyti kompiuteryje po senas bylas ir netrukus jau turėjo savo pačios aprašytų pagarsėjusių Lietuvos savižudžių pavardes*. DLKT anksčiau minėtos inceptyvines konstrukcijas per metaforą jau yra įžengusios į abstraktesnių designacijų sritį ir stojusios į viena gretą su tokiomis konstrukcijomis, kaip *puolė tyrinėti* ar *puolė puoselėti* (plg.: *Mokiniai pasikuždėdami puolė tyrinėti lietuvių kalbos rašomojo darbo temas*. DLKT; *Žmonės su dvigubu entuziazmu puolė puoselėti socialistinę santvarką*. DLKT). Taigi tie straipsnyje aptarti veiksmažodžiai, kurių sudaromos konstrukcijos su bendratimi turi išplėtotą abstraktesnių designacijų sritį, yra labiau sugramatėję inceptyvumo rodiklio funkcijai tose konstrukcijose. Jeigu tekstyno duomenų imtyje, kurios pagrindu skaičiuojamas rūpimų konstrukcijų produktyvumo indeksas, joms būdinga abstraktesnių designacijų sritis yra adekvačiai reprezentuota, tuomet tikėtina, kad aukštesnis tų konstrukcijų produktyvumo indeksas atlieps ir aukštesnį inceptyvumo rodiklio pareigas jose einančio veiksmažodžio sugramatėjimo laipsnį.

Santrumpos

HeadV — head verb in the inceptive construction; prado veiksmažodis inceptyvinėje konstrukcijoje
 CompV_{INF} — infinitive complement in the inceptive construction; bendraties komplementas (priedas) inceptyvinėje konstrukcijoje

PA_{PRS} — present active participle; veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvis

S — source participant; išeities taškas slinkties įvykio schemeje, atitinkamai (S) argumentas sintaksinėje struktūroje

T — theme participant; judantis objektas slinkties įvykio schemeje, atitinkamai (T) argumentas sintaksinėje struktūroje

V — verb; veiksmažodis

V_{INF.PRF.INVOLUNT} — infinitive complement in the inceptive construction designating perfective involuntary event; bendraties komplementas inceptyvinėje konstrukcijoje, žymintis perfektyvinį nevalingą įvykį

Duomenų šaltiniai

DLKT — *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>

LKŽe — *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internete: <http://www.lkz.lt>

Literatūra

DLKG — Ambrazas, Vytautas, red. 1997. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ambrazas, Vytautas. 2006. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Arkadiev, Peter M. 2011. On the aspectual uses of the prefix *be-* in Lithuanian. *Baltic Linguistics* 2, 37–78.

- Barðdal, Jóhanna. 2008. *Productivity: Evidence from Case and Argument Structure in Icelandic*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Croft, William. 2001. *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, William. 2012. *Verbs: Aspect and Causal Structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Holvoet, Axel. 2014. Phasal and proximative complementation: Lithuanian *baigti*. *Baltic Linguistics* 5, 81–122.
- Holvoet, Axel, Anna Daugavet. 2020. Antipassive reflexive constructions in Latvian: A corpus-based analysis. [*Studies in the Voice Domain in Baltic and its Neighbours*]. *Baltic Linguistics* 11, 241–290.
- Holvoet, Axel, Aurelija Tamulionienė. 2006. Apibrėžtumo kategorija. *Daiktavardinio junginio tyrimai [Lietuvių kalbos gramatikos darbai 4]*. Axel Holvoet ir Rolandas Mikulskas, red. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 11–32.
- Hopper, Paul J. 2011. Emergent Grammar and Temporality in Interactional Linguistics. *Constructions: Emerging and Emergent*, Peter Auer and Stefan Pfänder, eds. Berlin / New York: Mouton de Gruyter. 22–44.
- DLKŽ – Keinys, Stasys, vyr. red. 2021. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 8-as pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford / California: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2000. *Grammar and Conceptualization*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Lenartaitė, Kristina. 2011. *Argumentų raiškos alternavimas lietuvių kalboje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mikulskas, Rolandas. 2018. Deskriptyvinės jungties kategorijos apibrėžimo problemos. Ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijoje vartojamų jungčių *virsti* ir *tapti* sintaksinė ir semantinė distribucija. *Lietuvių kalba* 12, 1–63. Prieiga internetu: <http://www.lietuviukalba.lt>
- Mikulskas, Rolandas. 2021. Ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijoje vartojamų jungčių *pasidaryti* ir *tapti* sintaksinė bei semantinė distribucija dabartinėje lietuvių kalboje. Empirinis tyrimas *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* duomenų pagrindu. *Lietuvių kalba* 16, 178–231. Prieiga internetu: <http://www.lietuviukalba.lt>
- Noonan, Michael. 2007. Complementation. *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. 2. *Complex Constructions*. 2nd. ed. Tymothy Shopen, ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plungian, Vladimir. 2011. *Gramatinių kategorijų tipologija*. T. 2. Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. 2. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Traugott, Elizabeth C. 2008. The grammaticalization of NP of NP patterns. *Constructions and Language Change: Selected Papers from the Workshop on Constructions and Language Change, XVII International Conference on Historical Linguistics* (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 194), Alex Bergs and Gabriele Diewald, eds. Berlin: Mouton de Gruyter, 23–46.
- LKG – Ulvydas, Kazys. 1971. *Lietuvių kalbos gramatika*. T. 2. Vilnius: Mintis.
- Ungerer, Friedrich, Hans-Jörg Schmid. 1996. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London, New York: Longman.
- Vendler, Zeno. 1967. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Wittgenstein, Ludwig. 1958. *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.